HISTORIA 34
ZNANSTVENA ZBIRKA
ODDELKA ZA ZGODOVINO FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V LJUBLJANI

Vinceremo, videt čemo:
Okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945

Uredil: Bojan Balkovec

Ljubljana 2020

Vinceremo, videt čemo
Okupacijske meje v Beli krajini 1941-1945

Zbirka Historia; 34
ISSN 1408-3957 (Tiskana izd.) in ISSN 2712-388X (Spletna izd.)

Uredil: Bojan Balkovec
Urednik zbirke: Bojan Balkovec
Recenzenta: Petra Kavrečič, Meta Remec
Lektoriranje besedil v slovenskem jeziku: Aleksandra Repe
Prevod povzetkov v angleški jezik: Sašo Braz, Furocat d. o. o.
Kartografi: Rok Ciglič, Manca Volk Bahun, Matija Zorn

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Izdal: Oddelek za zgodovino
Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Tehnično urejanje in prelom: Jure Preglau
Tisk: Birografika Bori, d. o. o.
Ljubljana, 2020
Prva izdaja
Naklada: 200 izvodov
Cena: 14,90 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographies).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
Publikacija je izšla s podporo Belokranjskega muzeja Metlika.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na https://e-knjige.ff.uni-lj.si/
DOI: 10.4312/9789610603146

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=304770048
ISBN 978-961-06-0316-0

E-knjiga
COBISS.SI-ID=304758528
ISBN 978-961-06-0314-6 (pdf)

Kazalo

Bojan Balkovec
Predgovor 5

Božidar Flajšman
Vinceremo, videt čemo: Okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945 7

Blaž Štangelj
Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini 47

Blaž Štangelj
Italijanske vojaške postojanke v Beli krajini in partizanska obveščevalna dejavnost 75

Bojan Balkovec
Zilje – zgodba malega kraja 119

Imensko kazalo 139

Predgovor

Publikacija *Vinceremo, Videt čemo: Okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945* obsega del raziskave »Napravite mi to deželo nemško … italijansko … madžarsko … hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«, krajše imenovano Okupacijske meje. Pod enakim naslovom je odprta tudi stran na Facebooku, kjer so predstavljene fotografije, različno gradivo in filmski posnetki pričevanj. Vsi filmski posnetki pričevanj, ki so nastali pri projektu, so dostopni na Youtube predvajalnem seznamu https://www.youtube.com/playlist?list=PLRtNtrQJTHOwr9R_8Rgj1KXtJo1T7nB0o. Rezultat projekta je tudi razstava, ki si jo na spletu lahko ogledate na naslovu https://okupacijskemeje.si/exhibition04.html

Belo krajino je med drugo svetovno vojno okupirala fašistična Italija, okupacijska meja se je vzpostavila z ustaško Neodvisno državo Hrvaško (NDH). Na podlagi gradiva, ki smo ga zbrali v letih od 2017 do 2020, se je vsaj v grobem izrisala zgodovinska podoba takratnega življenja ob okupacijski meji v deželi med Kolpo in Gorjanci. Ukvarjali smo se predvsem s človeškimi ranami – ljudmi in njihovimi usodami. Del življenja ob takratni okupacijski meji smo iztrgali pozabi tudi z željo, da se takšne razmere ne bi nikoli več ponovile. Gre za opozorilo vsem, tudi v sedanjosti, kajti raziskava se nehote dotika tudi sodobnega časa, vse preveč podobnega tistemu. Pri raziskovanju smo uporabljali arhivske vire, velik pomen smo dajali ustnim virom in raziskavam na terenu. Raziskava je skušala zajeti celoten čas in prostor, kolikor je to bilo mogoče. Moramo pa bralce opozoriti, da vse kar smo vključili v to knjigo, seveda ni dokončna zgodba o različnih okupacijskih mejah, ki so med leti 1941 in 1945 vplivale na življenje v Beli krajini. Pri zbiranju pričevanj smo se najprej naslonili na osebe, ki smo jih poznali oz. zanje vedeli, kasneje pa pritegnili nove. Zavedamo se, da bi se zagotovo še našli pričevalci, katerih pripoved bi bila pomembna za razjasnitev zgodovinskega dogajanja.

Črnomaljski župnik Lojze Jože Žabkar je v svojem osebnem dnevniku 3. avgusta 1943 zapisal: »Metliški prošt Alfonz Klemenčič danes goduje, zato sem se ob enajstih odpeljal k njemu. Metlika – sami bunkerji, žice, jarki. Italijani še zmeraj napenjajo žico (Rosalnice – Slamna vas). Čemu, ko se imperij podira? Mnogi lepi spomini me vežejo na Metliko

– tu sem bil pred šestimi leti kaplan in sem se odlično počutil. A danes je vse drugače.« Generacije, rojene po drugi svetovni vojni, lahko dandanes ob pogledu na ožičeno reko Kolpo ugotavljajo podobno kot Lojze Jože Žabkar leta 1943. Razlika je v tem, da tokrat žico napenja naša oblast.

Le kaj bi rekli mnogi naši predniki, ki so zaradi življenjskih razmer morali zapustiti svoje domove v Beli krajini, če bi bili ob prihodu na želeni cilj sprejeti z dobrodošlico: bodečo žico in množičnimi protesti? Prepričanje, da se zgodovina v taki ali drugačni obliki ne more ponoviti je zelo naivno. Zato upamo, da bo ta publikacija spodbudila širši razmislek. Avtorji se zahvaljujemo vsem, ki so kakorkoli pripomogli, da je knjiga zagledala luč sveta.

Bojan Balkovec

*Božidar Flajšman**

Vinceremo, videt čemo: Okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945**

V času druge svetovne vojne so si štirje okupacijski režimi, nemški, italijanski, madžarski in režim ustaške Neodvisne države Hrvaške, Slovence razdelili med različne državne entitete ter jih v etničnem smislu obsodili na smrt.

> »Kdo bo dobil kateri del jugoslovanskega ozemlja, je določil Hitler sam, večinoma že 27. marca, dokončno pa 3. in 12. aprila 1941. Sestanek med nemškim in italijanskim zunanjim ministrom 21. in 22. aprila na Dunaju, je obravnaval le italijanske želje ali pripombe k Hitlerjevi določitvi /…/.«[1] »Zaradi partizanskega upora je narod preživel, čeprav je bil namenjen uničenju.«[2]

Italijani so po zidovih pisali VINCEREMO – ZMAGALI BOMO.[3] Po pričevanju Antona Stipaniča pa so belokranjski antifašisti dodali VIDET ČEMO.[4]

---

* dr. Božidar Flajšman, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, bozidar.jozef.flajsman@ff.uni-lj.si

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško … italijansko … madžarsko … hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 Ferenc, 2006, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno: Izbrana dela 1*, 72.

2 Repe, *S puško in knjigo*, 19, 330.

3 Zgodovinar Andrej Vovko je v knjigi *Nasmejana zgodovina* zapisal, da so Italijani med okupacijo zelo cenili tiste, ki so se prostovoljno odločili za učenje italijanščine. Zapisal je naslednji primer: »*Tako so v Beli krajini zelo upoštevali nekega slovenskega uradnika, ki jih je lepo pozdravljal z njihovim pozdravom »Vinceremo!« (Zmagali bomo!), le da je mož pozdrav »slabo izgovarjal«: »Vincežremo!« Ko jim je neki manj zavedni Slovenec ta pozdrav točno prevedel, je bilo uradnikove priljubljenosti pri Italijanih seveda takoj konec.« Vovko, Nasmejana zgodovina. Popotovanje skozi čas v 189 nasmehih, 190.* Poleg napisa VINCEREMO je na fasadi nekdanjega župnišča na Sinjem Vrhu viden še kasneje dodan napis KMETIJSKA ZADRUGA SINJI VRH. Ta isti napis najdemo tudi na zunanji steni, kjer je vhod, zraven pa še napisa W TITO in W STALIN. Napis VINCEREMO je bil napisan v času italijanske okupacije – maj 1941 do 8. september 1943, ko so Italijani imeli na Sinjem Vrhu svojo postojanko. Napisa W TITO in W STALIN sta bila napisana po italijanski okupaciji, se pravi po 8. septembru 1943. Napis KMETIJSKA ZADRUGA SINJI VRH pa je bil napisan v povojnem obdobju, ko se je ustanavljalo kmetijske zadruge. Glej tudi: Štangelj, »"Vinceremo-vincežremo!"« http://zgodovina.si/vinceremo-vincezremo/

4 Intervju z Antonom Stipaničem, Vinceremo Videt čemo. https://youtu.be/dmSKMLqAF_s (Ogled januar 2020)

Slika 1: V vasi Sinji Vrh pri Vinici je na fasadi nekdanjega župnišča še viden italijanski napis VINCEREMO, 24. marec 2018.

Italijanska okupacijska cona, poimenovana Provincia di Lubiana (Ljubljanska pokrajina), je zajemala Notranjsko, Ljubljano, večji del Dolenjske in Belo krajino oziroma območje sreza Črnomelj. Okupirali so jo spomladi 1941.[5]

Slika 2: Italijanska vojska v Metliki, tik ob mejnem prehodu čez reko Kolpo, 26. oktober 1942.

5 Italijanska vojska je 4. 5. 1941 v paradi vkorakala v Metliko. Rus, Kronika mesta Metlike II., 15.

Po kopnem je ta meja potekala od Trdinovega vrha ali cerkve sv. Jere do izliva Kamenice v Kolpo pri Božakovem in nato ob Kolpi navzgor do Predgrada. Že pred letom 1941 je srez Črnomelj (oziroma Bela krajina) obsegal tudi takratno občino Radatovići v Žumberku, zato so tudi to območje leta 1941 v celoti okupirali Italijani.[6] Ob italijanski okupaciji je tako meja Dravske banovine postala tudi meja med fašistično Italijo in ustaško Hrvaško.

Prihod okupatorske vojske je bil sprejet na različne načine. Po pričevanju Marije Starešinič s Preloke je preloški župnik Jože Pokorn dekletom dejal:

> »Dekleta, zdaj so v Preloki tuji ljudje, ki nosijo uniforme. Ako bo šla katera s temi fanti plesat, ali da bi se z njimi družila, ona ni vredna, da bi jo po vojni en slovenski fant povohal, ni vredna, da jo obsije slovensko sonce.«[7]

Slika 3: Župnik Jože Pokorn z dekleti iz Preloke, 25. marec 1942.
Marija Starešinič stoji v drugi vrsti (četrta z leve).

V nekaterih vaseh so neznanci 16. maja 1941 obesili nemške zastave: v Malem Nerajcu, Dol. Suhorju in Stari Lipi v občini Vinica, kot je razvidno iz dopisa Žandarmerijske stanice v Vinici sreskemu načelniku v Črnomlju.[8]

6 Krajevni leksikon Dravske banovine, 129.

7 Intervju z Marijo Starešinič, Ni vredna, da jo obsije slovensko sonce, https://youtu.be/xuVmLPmkVgw (Ogled januar 2020)

8 SI AS, 1790, škatla 5, mapa 4. Dopis Žandarmerijske stanice v Vinici sreskemu načelniku v Črnomlju, 18. 5. 1941.

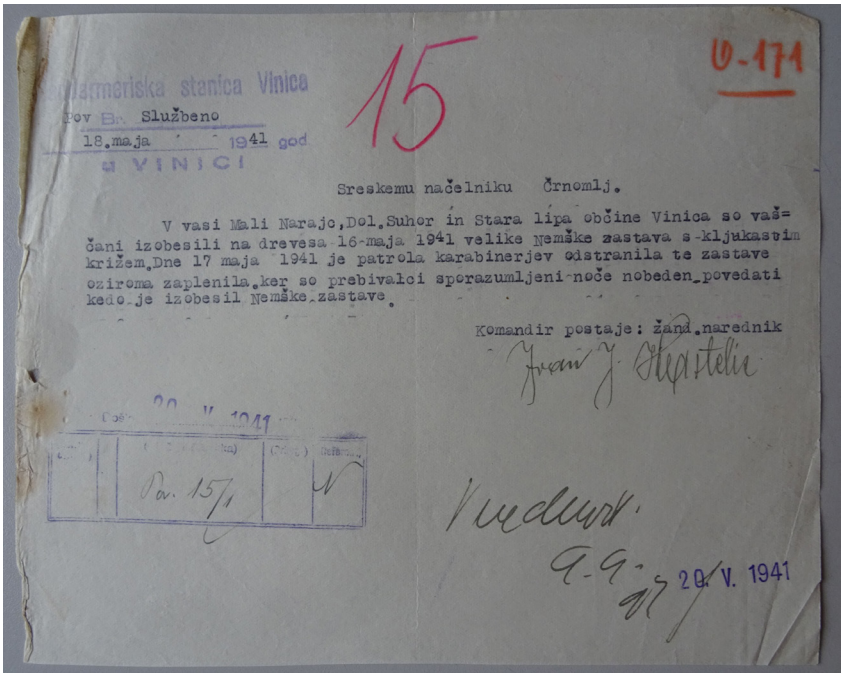
Žandarmerijska stanica Vinica
Pov Br. Službeno
18. maja 1941 god
u VINICI

15

U-171

Sreskemu načelniku Črnomlj.

V vasi Mali Naraje, Dol. Suhor in Stara lipa občine Vinica so vaš=
čani izobesili na drevesa 16-maja 1941 velike Nemške zastava s-kljukastim
križem. Dne 17 maja 1941 je patrola karabinerjev odstranila te zastave
oziroma zaplenila, ker so prebivalci sporazumljeni-noče nobeden povedati
kedo je izobesil Nemške zastave.

Komandir postaje: žand. narednik

20. V. 1941

Pov. 15/1

Vnedlnik.

20. V. 1941

Slika 4: Dopis Žandarmerijske postaje v Vinici sreskemu načelniku v Črnomlju, 18. maj. 1941.

Posamezniki so maja 1941 začeli zbirali podpise za priključitev Bele krajine (sreza Črnomelj) k Nemčiji. Iz poročila Žandarmerijske postaje Dolnji Suhor je razvidno, da je 20 posameznikov iz vasi v okolici Suhorja zbiralo tovrstne podpise. Skupaj z občani občine Gradac in Semič so jih v dnevih od 5. do 8. maja 1941 odnesli na nemško komando v Brežice, na katero so naslovili tudi prošnjo, da Nemci čim prej zasedejo oz. okupirajo Belo krajino. To se ni zgodilo, čeprav so jim Nemci zatrdili, da bodo prišli 10. maja, kot piše v omenjenem poročilu.[9] Vzrok, da so nekateri želeli pod Nemčijo, je Belokranjec Anton Stipanič pojasnil takole:

> » Vsi so se Italijanov bali, ker so stari ljudje večinoma sodelovali v prvi svetovni vojni, bili so tudi na italijanski fronti in niso marali Italijanov. Če sem čisto iskren, če že okupator, potem so Nemci boljši od Italijanov. Veliko ljudi je delalo v Nemčiji in so dobro služili, pošiljali so denar domov, med njimi je bil tudi moj oče.«[10]

9 AS 1790, škatla 5, mapa 4, Žandarmerijska stanica Dol. Suhor, Br. 79, 12. 5. 1941, Prijava sreskemu načelstvu Črnomelj.

10 Intervju z Antonom Stipaničem, Vinceremo Videt čemo, https://youtu.be/dmSKMLqAF_s, (Ogled januar 2020)

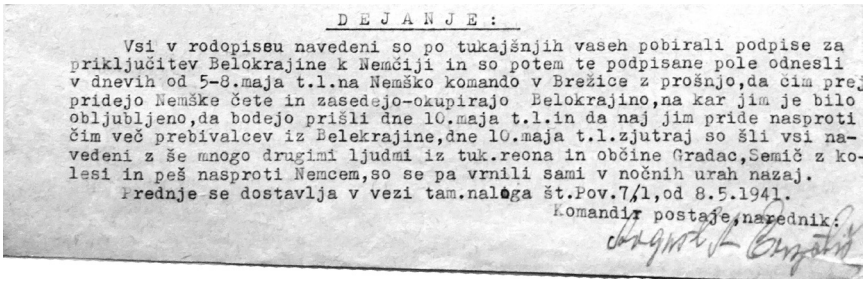

D E J A N J E :

Vsi v rodopisu navedeni so po tukajšnjih vaseh pobirali podpise za priključitev Belokrajine k Nemčiji in so potem te podpisane pole odnesli v dnevih od 5-8.maja t.l.na Nemško komando v Brežice z prošnjo,da čim prej pridejo Nemške čete in zasedejo-okupirajo Belokrajino,na kar jim je bilo obljubljeno,da bodejo prišli dne 10.maja t.l.in da naj jim pride nasproti čim več prebivalcev iz Belekrajine,dne 10.maja t.l.zjutraj so šli vsi navedeni z še mnogo drugimi ljudmi iz tuk.reona in občine Gradac,Semič z kolesi in peš nasproti Nemcem,so se pa vrnili sami v nočnih urah nazaj.

Prednje se dostavlja v vezi tam.naloga št.Pov.7/1,od 8.5.1941.

Komandir postaje,narednik:

Slika 5: Zbiranje podpisov za priključitev Bele krajine k Nemčiji. Izsek iz prijave Žandarmerijske stanice Dol. Suhor, br. 79, 12. maj 1941, sreskemu načelstvu v Črnomlju. V originalnem dokumentu je nad tem komentarjem seznam s podatki o dvajsetih podpisnikih.

Medtem, ko so nekateri obešali nemške zastave in zbirali podpise, da bi se Bela krajina priključila Nemčiji, pa so po besedah Marije Jelenič nekateri Viničani za praznovanje 1. maja pripravili veliko rusko zastavo (za zvonik cerkve na Žežlju pri Vinici) in 50 malih papirnatih zastav s srpom in kladivom.[11]

Bilo je še nekaj drugih zapletov, da meja ne bi potekala tako, kot je bilo odločeno na najvišjih inštancah. Kotarska oblast v Jastrebarskem je tako obvestila Občino Radatovići, da jo je Ministrstvo za notranje zadeve NDH na željo prebivalcev Radatovićev in društva Žumberčanov iz Zagreba (riješenje od 25. 4. 1941 br. 483 Pr. M.U.P. 1941) priključilo NDH.[12] V arhivih ni zaslediti dokumenta, ki bi potrjeval takšno željo krajanov Radatovićev. Kot bomo videli iz ostalih dokumentov in pričevanj, je bila zgodba očitno povsem drugačna.

Kraljevi civilni komisariat za zasedeno slovensko ozemlje je 3. maja 1941 s pismom osebno odgovoril okrajnemu glavarju v Črnomlju, da je bilo z odlokom »*zasedeno slovensko ozemlje proglašeno kot integralni del Kraljevine Italije in tvori Ljubljansko provinco. Črnomaljski srez je v vsej svoji celoti del imenovane province.*«[13] Kaže, da se je nato zadeva tudi zaključila, čeprav so sledili še zapleti z razmejitveno komisijo, ki naj bi na terenu določila mejo med Italijo in NDH. V poročilu občine Radatovići 5. novembra 1941 piše, da je bila razmejitvena komisija NDH v Radatovićih 21. oktobra 1941 predvsem zaradi propagande, ne pa zaradi topografije oz. razmejitvenega dela med Kraljevino Italijo in NDH. V poročilu lahko preberemo, da jih je zanimalo le

11 Intervju z Marijo Jelenič, Marija Jelenič, https://youtu.be/-QrhQ9Y1MhA (Ogled januar 2020)

12 SI AS 1790, škatla 5, mapa 2. Kotarska oblast u Jastrebarskom, Broj: 623, Pov.-1941. Jastrebarsko, dne 26 travnja 1941. Predmet: Radatovići općine pripojenje kotaru Jastrebarskom.

13 SI AS 1790, škatla 5, mapa 2. Kr. Civilni komisariat za zasedeno slovensko ozemlje v Ljubljani, I. No.216/1, Ljubljana, dne 3. maja 1941. Radatoviči, občina v sestavi sreza Črnomelj.
Občino Radatoviči je visoki komisar za Ljubljansko pokrajino z odredbo št. 21 dne 9. maja 1941 priključil tej pokrajini. Glej Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 39, 14. 5. 1941. Ferenc, Fašisti brez krinke, dokumenti 1941–42, 315.

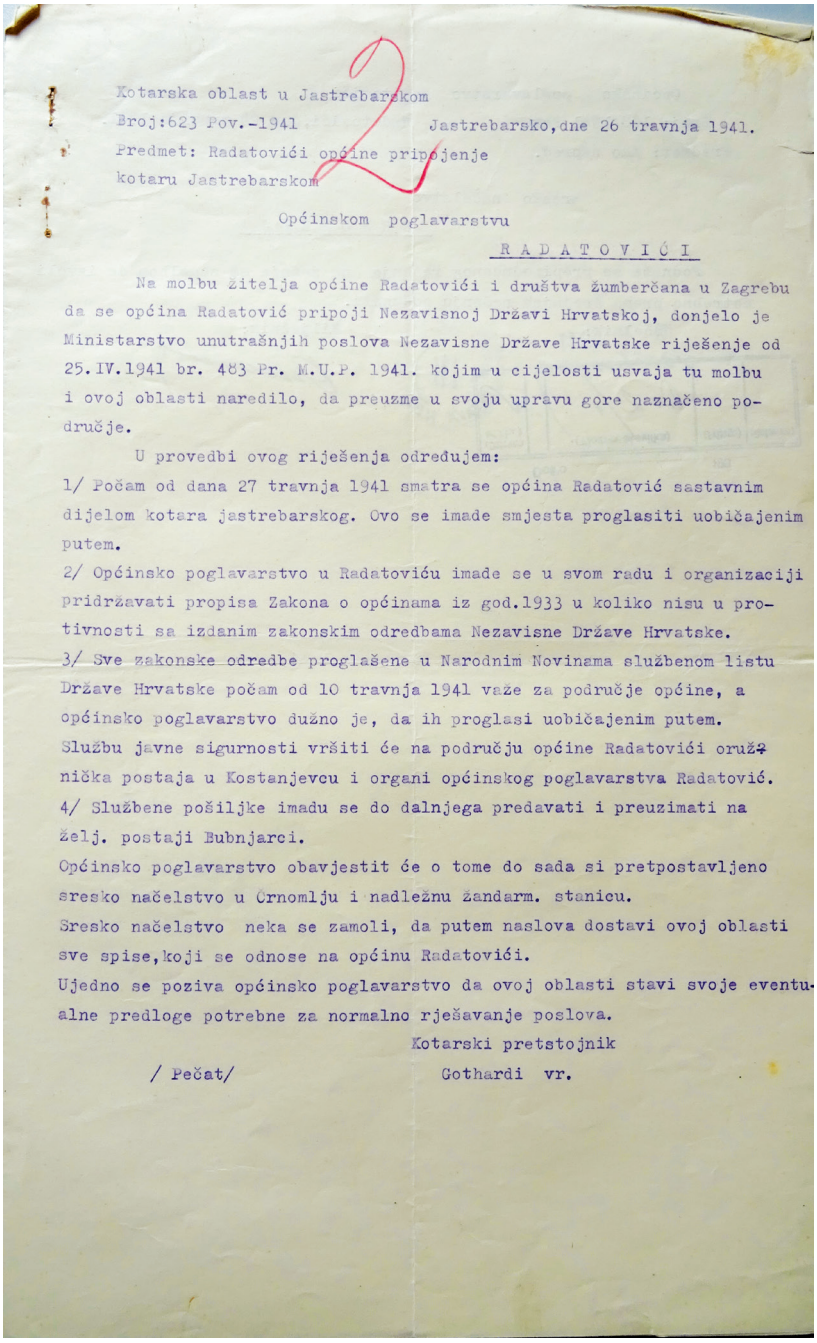

Kotarska oblast u Jastrebarskom
Broj:623 Pov.-1941 Jastrebarsko, dne 26 travnja 1941.
Predmet: Radatovići općine pripojenje
kotaru Jastrebarskom

Općinskom poglavarstvu

RADATOVIĆI

Na molbu žitelja općine Radatovići i društva žumberčana u Zagrebu da se općina Radatović pripoji Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, donjelo je Ministarstvo unutrašnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske riješenje od 25.IV.1941 br. 483 Pr. M.U.P. 1941. kojim u cijelosti usvaja tu molbu i ovoj oblasti naredilo, da preuzme u svoju upravu gore naznačeno područje.

U provedbi ovog riješenja određujem:

1/ Počam od dana 27 travnja 1941 smatra se općina Radatović sastavnim dijelom kotara jastrebarskog. Ovo se imade smjesta proglasiti uobičajenim putem.

2/ Općinsko poglavarstvo u Radatoviću imade se u svom radu i organizaciji pridržavati propisa Zakona o općinama iz god.1933 u koliko nisu u protivnosti sa izdanim zakonskim odredbama Nezavisne Države Hrvatske.

3/ Sve zakonske odredbe proglašene u Narodnim Novinama službenom listu Države Hrvatske počam od 10 travnja 1941 važe za područje općine, a općinsko poglavarstvo dužno je, da ih proglasi uobičajenim putem.

Službu javne sigurnosti vršiti će na području općine Radatovići oružnička postaja u Kostanjevcu i organi općinskog poglavarstva Radatović.

4/ Službene pošiljke imadu se do dalnjega predavati i preuzimati na želj. postaji Bubnjarci.

Općinsko poglavarstvo obavjestit će o tome do sada si pretpostavljeno sresko načelstvo u Crnomlju i nadležnu žandarm. stanicu.

Sresko načelstvo neka se zamoli, da putem naslova dostavi ovoj oblasti sve spise, koji se odnose na općinu Radatovići.

Ujedno se poziva općinsko poglavarstvo da ovoj oblasti stavi svoje eventualne predloge potrebne za normalno rješavanje poslova.

Kotarski pretstojnik

/ Pečat/ Gothardi vr.

Slika 6: Občina Radatovići je spadala v srez Črnomelj. Kotarska oblast v Jastrebarskem je obvestila Občino Radatovići, da jo je Ministrstvo za notranje zadeve NDH na željo prebivalcev Radatovićev in Društva Žumberčanov iz Zagreba priključilo NDH.

razpoloženje ljudi, denimo, zakaj je bil v Radatovićih postavljen slavolok v čast visokega komisarja iz Ljubljane in podobno.[14]

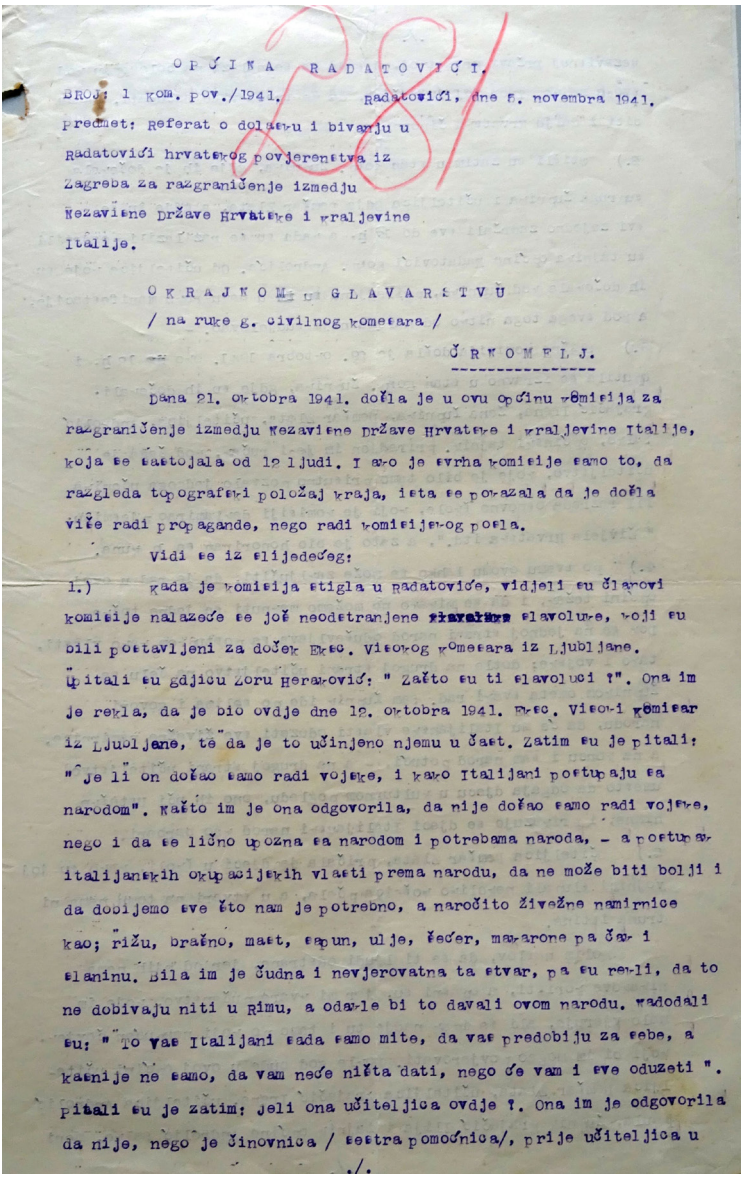

O P Ć I N A R A D A T O V I Ć I.

BROJ: 1 kom. pov./1941. Radatovići, dne 5. novembra 1941.

Predmet: Referat o dolasku i bivanju u Radatovići hrvatskog povjerenstva iz Zagreba za razgraničenje izmedju Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije.

O K R A J N O M G L A V A R S T V U
/ na ruke g. civilnog komesara /
Č R N O M E L J.

Dana 21. oktobra 1941. došla je u ovu općinu komisija za razgraničenje izmedju Nezavisne države Hrvatske i Kraljevine Italije, koja se sastojala od 12 ljudi. I ako je svrha komisije samo to, da razgleda topografski položaj kraja, ista se pokazala da je došla više radi propagande, nego radi komisijskog posla.

Vidi se iz slijedećeg:

1.) Kada je komisija stigla u Radatoviće, vidjeli su članovi komisije nalazeće se još neodstranjene ~~slavolukove~~ slavoluke, koji su bili postavljeni za doček Ekse. Visokog komesara iz Ljubljane. Upitali su gdjicu Zoru Heraković: " Zašto su ti slavoluci ?". Ona im je rekla, da je bio ovdje dne 12. oktobra 1941. Ekse. Visoki komisar iz Ljubljane, te da je to učinjeno njemu u čast. Zatim su je pitali: "Je li on došao samo radi vojske, i kako Italijani postupaju sa narodom". Kašto im je ona odgovorila, da nije došao samo radi vojske, nego i da se lično upozna sa narodom i potrebama naroda, - a postupak italijanskih okupacijskih vlasti prema narodu, da ne može biti bolji i da dobijemo sve što nam je potrebno, a naročito živežne namirnice kao; rižu, brašno, mast, sapun, ulje, šećer, makarone pa čak i slaninu. Bila im je čudna i nevjerovatna ta stvar, pa su rekli, da to ne dobivaju niti u Rimu, a odavle bi to davali ovom narodu. Nadodali su: " To vas Italijani sada samo mite, da vas predobiju za sebe, a kasnije ne samo, da vam neće ništa dati, nego će vam i sve oduzeti ". Pitali su je zatim: Jeli ona učiteljica ovdje ?. Ona im je odgovorila da nije, nego je činovnica / sestra pomoćnica/, prije učiteljica u

./.

Slika 7: Prva stran referata občine Radatovići o obisku razmejitvene komisije NDH v Radatovićih, 5. november 1941.

14 SI AS 1790, škatla 3, mapa 1. Občina Radatovići, Broj:1 kom. pov./1941, Radatovići, dne 5. novembra 1941. Predmet: referat o dolasku i bivanju u Radatoviči hrvatskog povjerenišva iz Zagreba za razgraničenje izmedju Nezavisne države Hrvatske i Kraljevine Italije.

Hrvaške zahteve po Žumberku je v svojem dopisovanju z italijanskim poslanikom v Zagrebu Casertanom zapisal tudi hrvaški zunanji minister Mladen Lorković. Lorković je opozarjal, da je Žumberak del Hrvaške, ki je s priključitvijo zasedenih ozemelj k Italiji 3. maja 1941 tja prišel neupravičeno. Casertano je Lorkovića v prvem odgovoru zavrnil, da večji popravki mejne črte niso mogoči. Možne so le manjše spremembe pri postavljanju posameznih mejnih kamnov. V daljšem odgovoru je Lorković povzel zgodovinski razvoj pripadnosti Radatovićev v nekaj desetletjih pred letom 1941. Opozoril je, da je bilo marca 1941 že dogovorjeno za prestavitev občine Radatovići iz okraja Črnomelj v okraj Jastrebarsko. Zaradi vojne do tega potem ni prišlo. Po Lorkoviću naj bi bilo prebivalstvo občine Radatovići »izključivo hrvatske narodnosti«. Tam naj bi po njegovem živelo 1945 Hrvatov in 36 Slovencev. Poleg Radatovićev je omenjal tudi Marindol, ki je na zemljevidih označen kot ozemlje znotraj Italije, a je bil pred tem v okviru Hrvaške.[15] Med vojno je ostal v okviru okupirane Slovenije.

O takratnem razpoloženju ljudi v občini Radatovići, je nekdanji partizan Gabre Bogdanovič iz Radatovićev, sedaj živi v Domu starejših občanov Črnomelj, med drugim povedal: *»Bil pa je strah, da bi ustaši prišli /…/ ustaši so znali, da so bili Radatoviči opredeljeni za NOB, Žumberčani smo bili sovražniki NDH.«*[16]

O koristnosti meje pa je partizan, Žumberčan Janko (Janta) Goleš iz Vukšičev pri Radatovićih, dejal: *»Meja nam je puno koristila, da nije NDH smio tu doći – vojska, jer oni su znali ko smo mi, i da se tu stvara ustanak. Korijeni so naši pravoslavni.«*[17]

Ilija Strahinič iz Doljanov v Žumberku je povedal podobno; tu je večinsko živelo srbsko prebivalstvo grko-katoliške vere. Imeli so srečo, ker so prišli pod italijansko okupirano področje. Starejši so pripovedovali, da so se na sami meji pojavili letaki, na katerih je pisalo: *»Ko mi pridemo, bo vsaka bukva imela svojo glavo.«* To so sporočali ustaši. Ljudje so se tedaj tega bali, na srečo pa niso uspeli priti.[18] Radatovići, slovenska vas s srbskim prebivalstvom, je med vojno imela srečo, ker je pripadla Italiji, saj bi sicer gotovo doživela ustaški pogrom.

Kmalu se je razvilo močno partizansko gibanje. V Arhivu Republike Slovenije hranijo poročila, kako so ljudje kar čez noč izginjali oziroma odhajali v partizane. V obvestilu občine Radatovići Okrajnemu glavarstvu Črnomelj je zapisano, da so*: »/…/ v noči od 29 na 30. juna 1942, nestali ovdašnji pisari Živkovič Nikola i Bogdanovič Gabre.«*[19]

---

15 Dopisovanje med Lokovićem in Caserrtanom je objavljeno v MEĐUNARODNI UGOVORI 1941, NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA, MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA, leto tiska ni navedeno, str. 115-122.

16 Intervju z Gabretom Bogdanovičem, Še danes obžalujejo, https://youtu.be/jCP2TTePVvo (Ogled januar 2020)

17 Intervju z Jankom (Janto) Golešem, Meja nam je koristila, https://youtu.be/B9ejRZckQ0U (Ogled januar 2020)

18 Intervju z Ilijo Stahiničem, RadatovičiVsaka bukev bo imela svojo glavo, https://youtu.be/1dq_69vKHpY (Ogled januar 2020)

19 SI AS 1790, škatla 3, mapa 2. Občina Radatovići. Broj: 38 Pov. /1942. Radatoviči, dne 1. jula 1942. Predmet: Živkovič Nikola i Bogdanović Gabre, opčinski pisari, nestali.

Slika 8: V Radatovićih spominja na italijansko okupacijo cev italijanskega topa, ki se nahaja na dvorišču ene od hiš, pa tudi ostanek bunkerja, ki je sedaj del gasilskega doma.

V poročilu Občine Metlika 25. junija 1942 Okrajnemu glavarstvu Črnomelj pa lahko preberemo, *»da so dne 10. t. m. iz teritorija naše občine t. j. iz Metlike neznano kam izginile naslednje imenovane 4 osebe in sicer: Fux Emanuel /…/, Brožič Jože /…/, Jurajevčič Olga /…/, Fir Alojzija /…/.«*[20]

Zvonko Rus navaja, da so 16. junija 1942 v partizane odšli Slavka Firova, Jože Brozič, Martina Ivec, Zinka Majzelj, Toni Okorn, Toni Černič, Manek Fux in Olga Jurajevčič. Zvezo za odhod v partizane jim je priskrbel kaplan Norbert Klemen. Toni Černič je pred odhodom na domači hiši »popravil« italijanski napis TUTI PER UNO – UNO PER TUTI (Vsi za enega – eden za vse) tako, da se je bralo: TUTI PER UNO PORCO – UNO PER TUTI PORCHI (Vsi za enega prasca – eden za vse prasce).[21]

V italijanskem zapisniku sestanka, ki je bil 8. aprila 1942 pri poveljniku XI. armadnega zbora z ekscelenco visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino, je mogoče prebrati, da so razpravljali tudi o koristnosti oziroma nekoristnosti določenih postojank in o tem, kje bi bilo primerno ustanoviti nove postojanke. Razlog, zakaj je treba imeti postojanko v Radatovićih, so strnili v stavek:

20 SI AS 1790, škatla 5, mapa 4. Comune di Metlika-citta, Občina Metlika-mesto. No. 7 Ris, Metlika, dne 25 junija 1942. Okrajnemu glavarstvu Črnomelj.

21 Rus, Kronika mesta Metlike II, 38.

»Je občina, ki se upira hrvaški vladi – če bi jo prepustili, bi se a priori odrekli suverenosti nad krajem, ki je upravno del Ljubljanske pokrajine – tam je že ena enota.«[22]

V istem zapisniku je tudi zapis o zaprtju meje med Slovenijo in Hrvaško. Visoki komisar je povedal, da je zmanjšal število pripadnikov karabinjerjev, kr. finančne straže in obmejne milice, razporejenih ob nemški meji, da bi okrepil nadzor nad hrvaško mejo, potem pa dejal, da je sprejel ukrepe, med katerimi se nekateri že izvajajo: sekanje gozdov v pasu ob obmejni črti, in sicer v različni širini od 100 do 300 metrov; postavljanje žičnih ovir (pričakuje se pošiljke bodeče žice)[23]; prepoved vožnje čez Kolpo povsod, kjer ni dovoljenih prehodov (zaplemba vseh čolnov, tudi hrvaških, če jih zalotijo v bližini italijanskega brega).[24]

Zdravko Klanjšček navaja, da so okrog Gorjancev od nemško-italijanske demarkacijske črte do Suhorja Italijani razvrstili še venec belogardističnih postojank. Njihove posadke so bile najprej iz enega, potem pa iz dveh bataljonov Legije smrti. Dejstvo, da je italijanski okupator razporedil enote Legije smrti prav na pobočjih Gorjancev, da bi dolino Krke ločil od Žumberka, s tem pa tudi slovenske od hrvaških partizanskih enot, dokazuje, kolikšen pomen je pripisoval temu območju in kako se je bal njihovega tesnega sodelovanja.[25]

Glede prihoda na mejno reko Kolpo pa je Martina (Tinčika) Jug dejala, da so se na začetku okupacije, posebej otroci, kopali na metliškem kopališču na Kolpi skupaj z italijanskimi vojaki in oficirji, kasneje pa so potrebovali prepustnice za prehod iz ožičene Metlike.[26]

Dva prehoda iz ožičene Metlike sta bila pri Bračikovi hiši, eden v smeri Božakovega, drugi v smeri Karlovca. Po pričevanju Janka Bračike se je italijanska posadka nastanila v delu njihove hiše.[27]

Italijani niso postavili bodeče žice ob mejni reki Kolpi, zavarovali so le mostove in druge objekte ob reki. So pa z žico in bunkerji v celoti ali deloma obdali svoje postojanke. V Beli krajini so bile 1. marca 1942 italijanske vojaške, karabinjerske, financarske in miličniške postojanke v krajih: Radatovići, Radovica, Krmačina, Božakovo, Rosalnice, Metlika, Bušinja vas, Suhor, Jugorje, Semič, Primostek, Podzemelj, Gradac, Krasinec,

22 Ferenc, Fašisti brez krinke, dokumenti 1941–1942, 315.

23 Italija je kapitulirala 9. septembra 1943, gradnjo bunkerjev in napenjanje bodeče žice pa so izvajali še avgusta 1943. Žabkar, Izpovedi, 89.

24 Prav tam, 316. Več v poglavju Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini.

25 Zbornik: Žumberak-Gorjanci (1941–1945), Klanjšček, 129.

26 Intervju z Martino (Tinčiko) Jug, Hrvati niso smeli priti sem, https://youtu.be/szQsP0R_lrM (Ogled januar 2020)

27 Intervju z Jankom Bračiko, Mama je nosila akumulatorje, https://youtu.be/qmKT6eVRQ3Y (Ogled januar 2020)

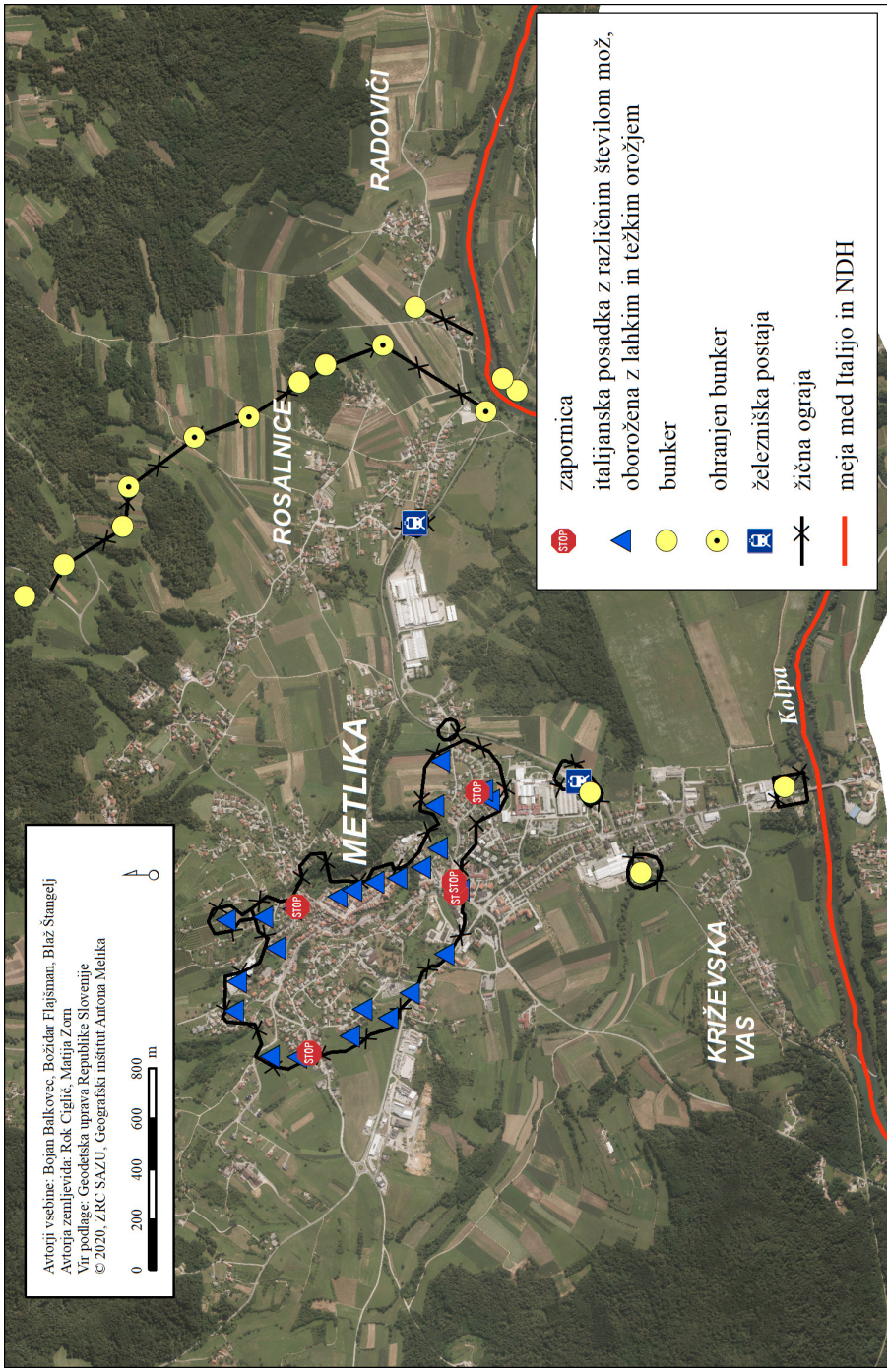

Slika 9: Zemljevid ožičene Metlike, izrisan na podlagi partizanskih skic. Na podlagi italijanskih načrtov in ostankov italijanskih bunkerjev je vrisan tudi del obrambne linije proti Neodvisni državi Hrvaški (NDH).

Slika 10: Italijanska vojska je hišo pri mostu čez Kolpo pri Metliki spremenila v bunker, november 1942.

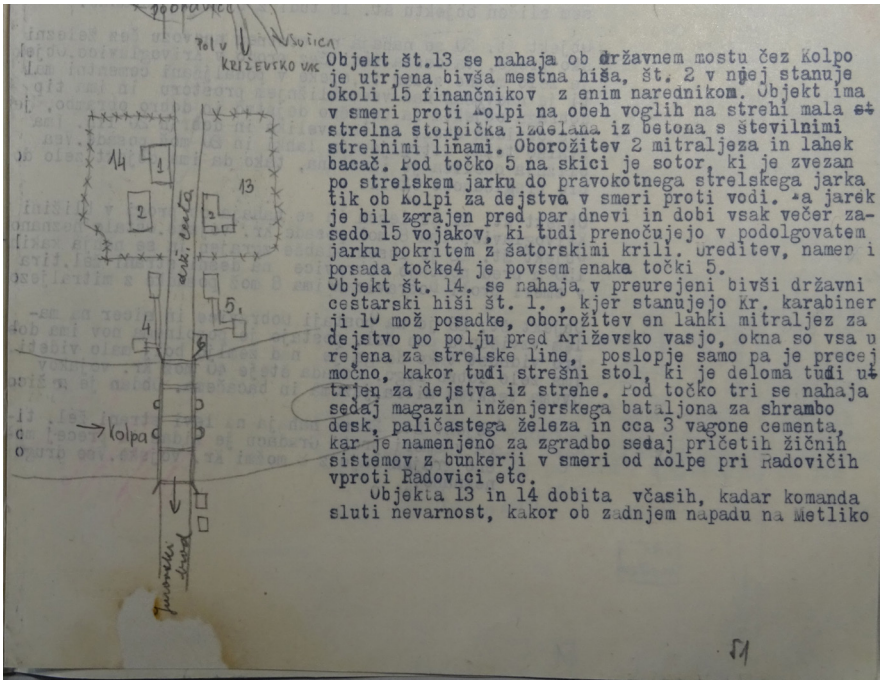

Objekt št.13 se nahaja ob državnem mostu čez Kolpo je utrjena bivša mestna hiša, št. 2 v njej stanuje okoli 15 finančnikov z enim narednikom. Objekt ima v smeri proti Kolpi na obeh voglih na strehi mala ~~st~~ strelna stolpička izdelana iz betona s številnimi strelnimi linami. Oborožitev 2 mitraljeza in lahek bacač. Pod točko 5 na skici je sotor, ki je zvezan po strelskem jarku do pravokotnega strelskega jarka tik ob Kolpi za dejstva v smeri proti vodi. Ta jarek je bil zgrajen pred par dnevi in dobi vsak večer zasedo 15 vojakov, ki tudi prenočujejo v podolgovatem jarku pokritem z šatorskimi krili. Ureditev, namen i posada točke4 je povsem enaka točki 5.
Objekt št. 14. se nahaja v preurejeni bivši državni cestarski hiši št. 1. , kjer stanujejo Kr. karabiner ji 10 mož posadke, oborožitev en lahki mitraljez za dejstvo po polju pred Križevsko vasjo, okna so vsa u rejena za strelske line, poslopje samo pa je precej močno, kakor tudi strešni stol, ki je delomà tudi utrjen za dejstva iz strehe. Pod točko tri se nahaja sedaj magazin inženjerskega bataljona za shrambo desk, paličastega železa in cca 3 vagone cementa, kar je namenjeno za zgradbo sedaj pričetih žičnih sistemov z bunkerji v smeri od Kolpe pri Radovičih vproti Radovici etc.
Objekta 13 in 14 dobita včasih, kadar komanda sluti nevarnost, kakor ob zadnjem napadu na Metliko

Slika 11: Partizanska skica z opisom italijanske postojanke ob mostu čez Kolpo pri Metliki. V opisu navedena hiša št. 2 je prikazana na sliki št. 10. Del poročila partizanskih obveščevalcev o različnih italijanskih postojankah v Beli krajini, 19. avgust 1943.

Slika 12: Hrvaški domobran pred zapornico na hrvaški strani mostu čez Kolpo pri Metliki.

Črnomelj, Griblje, Pobrežje, Adlešiči, Miliči, Žuniči, Preloka, Zilje, Vinica, Dol. Suhor, Učakovci, Sinji Vrh, Damelj, Hrib, Kot, Stari trg, Dol, Laze in Predgrad.[28] Velika večina jih je bila ravno ob meji z NDH. Od večjih krajev sta bila v celoti ožičena Metlika in Semič[29], kar je razvidno tudi z ohranjenih partizanskih skic.[30] Verjetno je bil v celoti ožičen tudi Črnomelj, čeprav načrta v arhivu nismo našli, ohranjena pa so fotografije, ki okoli mesta in v mestu samem prikazujejo bunkerje in kobile z bodečo žico. Ožičena je bila tudi italijanska obmejna postojanka Stari trg ob Kolpi.[31] Polič navaja, da so imeli takrat Italijani v Starem trgu ob Kolpi zaradi meje med Italijo in NDH, ki je tekla tu po reki Kolpi, stotnijo mejne milice z oddelkom na Sinjem Vrhu, ki je s stotnijo mejne milice v Vinici varovala mejo od Marindola do Dola, vod finančne straže iz 3. čete IX.

28 Ferenc, Fašisti brez krinke, dokumenti 1941–1942, 464.

29 Intervju z Ireno Plut in Marijo Pečavar, Semič v žici, https://youtu.be/ybODl21albs (Ogled januar 2020)
Intervju z Blažom Kočevarjem, Italijani so bili malo dobre volje, https://youtu.be/ki1svs7D-9A (Ogled januar 2020)
Intervju z Milanom in Albino Sonjo Štraus, Italijani so imeli svoj kotel, beli pa svoj kotel. https://youtu.be/VOE4OXTxUcw (Ogled januar 2020)

30 SI AS 1865, prva mapa.

31 Weiss, Napad na okupatorsko postojanko s Starem Trgu ob Kolpi 1. junij 1942, 25.

bataljona s sedežem čete v Kočevju in karabinjersko postajo, podrejeno karabinjerskemu predstojništvu v Črnomlju, skupno od 100 do 120 mož.[32]

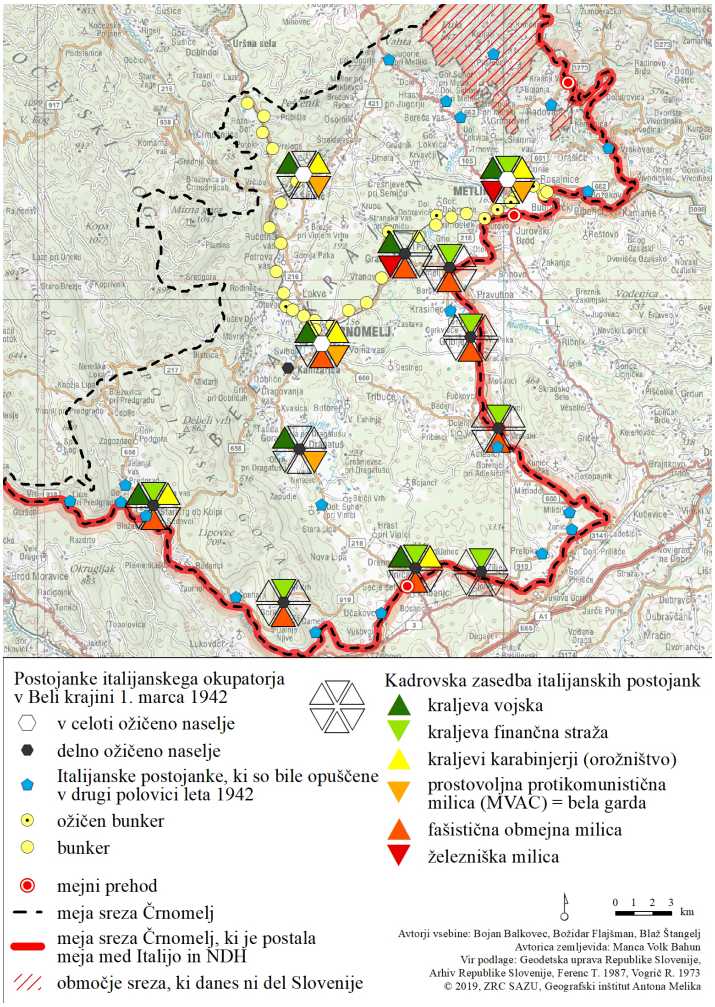

Slika 13: Postojanke italijanskega okupatorja v Beli krajini 1. marca 1942.

Boris Anton Weiss je povedal, da so Italijani aprila 1941 okupirali Poljansko dolino. V šoli v Starem trgu so formirali postojanko. Glede meje na Kolpi pa:

> » Ob Kolpi, v skoraj vsaki vasi, so imeli (Italijani) svoje skupine. Ni mogoče reči postojanke, to so pravzaprav bili kontrolorji na meji. V skoro vsaki vasi je bilo deset Italijanov financerjev. Bili so vse nekje do maja 1942 leta, ko se je začel

32 Polič, Belokranjski odred, 158.

> močneje pojavljati odpor. Italijani so bili primorani, da iz teh vasi povlečejo svoje posadke in da se skoncentrirajo v Starem trgu. Tako, da od maja meseca naprej italijanskih vojakov v Poljanski dolini, razen v Starem trgu, ni bilo.«[33]

Italijansko obmejno postojanko Stari trg ob Kolpi so partizani napadli 1. junija 1942.[34] Tisto pomlad je bil to prvi večji napad partizanskih enot na utrjeno sovražno postojanko v Sloveniji. Prav zato je imel nekaj napak in šibkosti, kar je tudi povzročilo, da ni uspel popolnoma uničiti oz. zajeti sovražne postojanke.[35]

Umik italijanske vojske neposredno od meje pa je partizanskim enotam nedvomno omogočil njihovo lažje prehajanje. O enem od takšnih prehodov so na Občini Semič Okrajnemu glavarstvu v Črnomlju 21. septembra 1942 pisno sporočili, da so se konec preteklega tedna pojavili v velikem številu partizani, ki so prišli preko meje iz Hrvaške.[36]

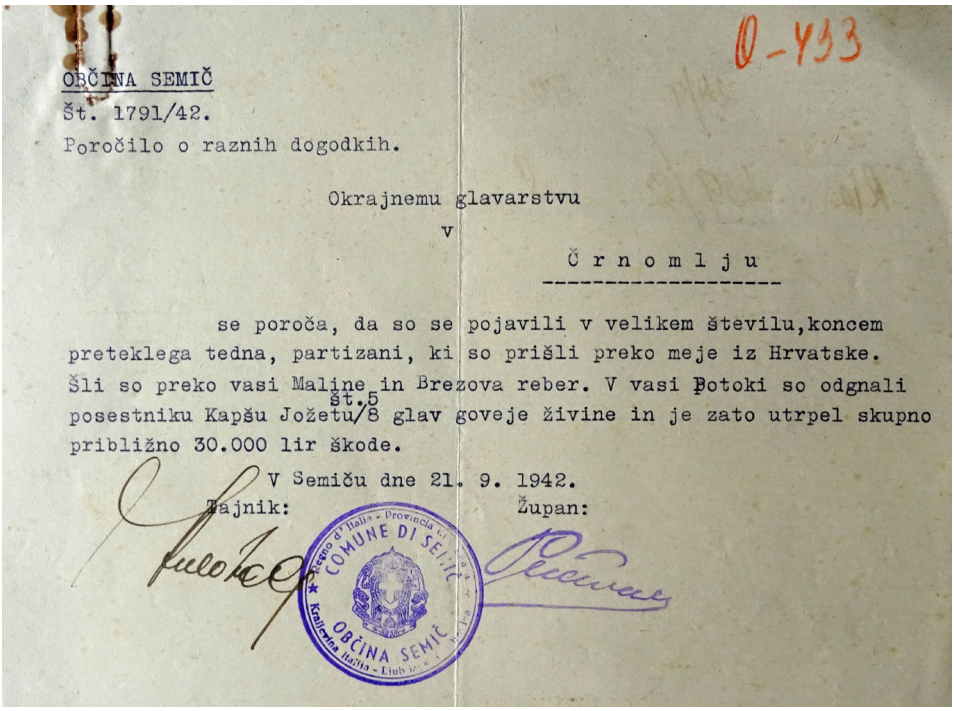

0-433

OBČINA SEMIČ
Št. 1791/42.
Poročilo o raznih dogodkih.

Okrajnemu glavarstvu
v
Č r n o m l j u

se poroča, da so se pojavili v velikem številu, koncem preteklega tedna, partizani, ki so prišli preko meje iz Hrvatske. Šli so preko vasi Maline in Brezova reber. V vasi Potoki so odgnali posestniku Kapšu Jožetu, št. 5/8 glav goveje živine in je zato utrpel skupno približno 30.000 lir škode.

V Semiču dne 21. 9. 1942.

Tajnik: Župan:

Regno d'Italia - Provincia di Lubiana
COMUNE DI SEMIC
OBČINA SEMIČ
Kraljevina Italija - Ljubljana

Slika 14: Poročilo Občine Semič Okrajnemu glavarstvu v Črnomlju o velikem številu partizanov, ki so prišli preko meje s Hrvaške, 21. september 1942.

33 Intervju z Borisom Antonom Weissom, Kdo je okupiral Poljansko dolino ob Kolpi, https://youtu.be/d3FiuLv-MqAU (Ogled januar 2020)

34 Weiss, Napad na okupatorsko postojanko v Starem trgu ob Kolpi 1. junij 1942.

35 Polič, Belokranjski odred, 168, 169.

36 SI AS 1750, škatla 5, mapa 4, Občina Semič. Št. 1791/42. Poročilo o raznih dogodkih. Okrajnemu glavarstvu v Črnomlju.

Partizan Anton Stipanič, Belokranjec iz Gradca, po vojni je bil tudi generalni direktor velikega jugoslovanskega podjetja Iskre,[37] je glede meje dejal: »*Partizani meje nismo priznali, mi se nismo borili za Hrvaško ali Slovenijo posebej, mi smo se borili za obe skupaj, za Jugoslavijo.*«[38]

Iz obvestila komandirja žandarmerijske stanice v Vinici sreskemu načelniku v Črnomlju je razvidno, da so 3. maja 1941 prek mejne reke Kolpe v Vinico vdrli hrvaški policisti in ustaši, iščoč nekdanjega bana Hrvaške – dr. Ivana Šubašiča. Komandir je zapisal, da so se po končani preiskavi z avtomobili odpeljali nazaj na Hrvaško, ker most prek Kolpe ni bil zastražen.[39]

Meja pa je kmalu začela povzročati mnoge probleme, tudi gospodarske.[40] V dopisu občine Metlika 16. avgusta 1941 Visokemu komisariatu za Ljubljansko pokrajino v Ljubljani lahko preberemo, da je v občini Metlika 15 lastnikov, ki imajo vinograde na hrvaški strani. Hrvaški posestniki, ki imajo svojo zemljo zraven njihovih vinogradov jim grozijo, da si pridelka jeseni ne bodo smeli odpeljati s hrvaške strani. Pri tem pripominjajo, da je tudi precej hrvaških posestnikov, ki imajo svojo zemljo na njihovi strani, kamor so izvažali seno, drva pa tudi druge stvari s svojih posestev, pa jim tukajšnje oblasti niso delale nikakršnih težav. Zato pričakujejo, da naj bi enako ravnale tudi hrvaške oblasti.[41]

Onemogočeno je bilo tudi medsebojno sodelovanje društev, kjer imamo primer izposoje narodnih noš. V dopisu Občine Metlika 15. septembra 1941 Okrajnemu glavarstvu v Črnomlju lahko preberemo: »*V Metliki imajo samo 3 svoje narodne noše vse ostale so si ob priliki nastopov posodile preko meje na Hrvatskem večinoma v občini Vivodina. To je sedaj onemogočeno, ker ako se bi tudi dobilo dovoljenje za v Hrvatsko jih ne bi hoteli posoditi.*«[42]

Prehajanje meje je postalo tudi smrtno nevarno. Pri prehodu meje iz Sošic v Žumberku (NDH) v Cvjetiše (tudi v Žumberku, vendar na italijanski strani) je bil 15. aprila 1942 ustreljen Danijel Kordić, ki ni imel potrebnih dokumentov za prehod državne meje.[43]

Ne zaradi italijanske ali kasneje nemške kontrole, temveč zaradi ustaškega nasilja ljudje niso upali prečkati meje. Franc Zepuhar je to opisal takole: »*Mamo tle enga trgovca*

---

37 Anton Stipanič je tudi avtor knjige *Od pastirja do direktorja* (2012), v kateri opisuje svojo življenjsko pot.

38 Intervju z Antonom Stipaničem, Ljubljana, Partizani meje nismno priznali, https://youtu.be/sRkD51Tf9KQ (Ogled januar 2020)

39 SI AS 1790, škatla 5, mapa 4. Žandarmerijska stanica Vinica, 3. 5. 1941, sreskemu načelniku Črnomelj: Hrvatska policija z ustaši na Vinici izvršila hišno preiskavo pri trgovcu Šterku.

40 O problemih, ki so jih okupacijske meje v Sloveniji povzročile prebivalstvu ob meji glej film, ki je nastal v okviru projekta Okupacijske meje 1941–1945: Otroci meje: https://youtu.be/CvGTkzQWYTU (Ogled januar 2020)

41 SI AS 1790, škatla 5, mapa 2. Il comune di Metlika okolica, Občina Metlika okolica, 18. 8. 1941. Visokemu komisarijatu za Ljubljansko pokrajino v Ljubljani. V tukajšnji občini je 15 posestnikov, ki imajo svoje vinograde preko meje.

42 SI AS 1790, škatla 5, mapa 1. Comuna di Metlika citta, Občina Metlika – mesto, No. Pov 372. Metlika, dne 15. septembra 1941. Okrajnemu glavarstvu Črnomelj.

43 SI AS 1790, škatla 2, mapa 1. Općina Radatovići. Broj: 43 Pov. /1942. Radatoviči, dne 7. julija 1942. Predmet: Kordič Danijel iz Cvjetiša.

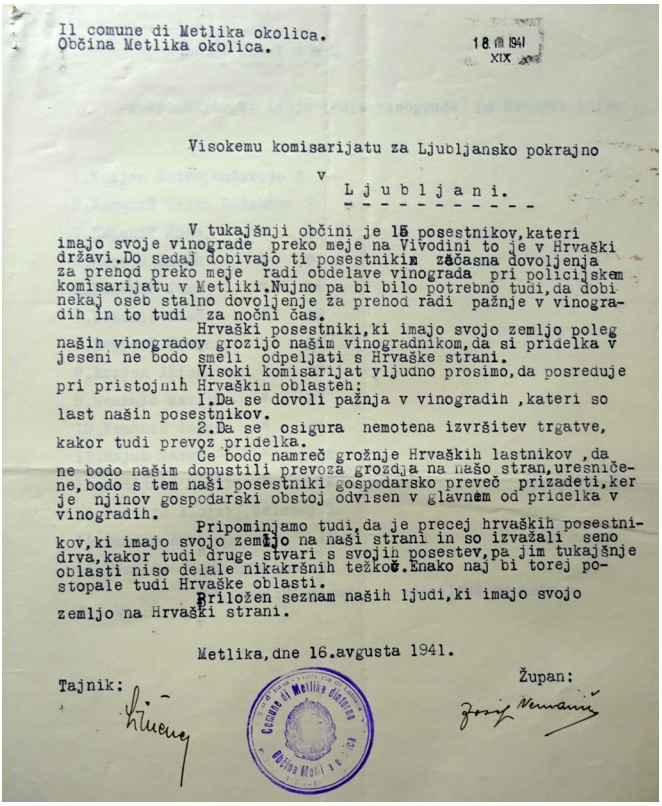

Il comune di Metlika okolica.
Občina Metlika okolica.

18. VIII 1941
XIX

Visokemu komisarijatu za Ljubljansko pokrajno
v
L j u b l j a n i.

V tukajšnji občini je 15 posestnikov, kateri imajo svoje vinograde preko meje na Vivodini to je v Hrvaški državi. Do sedaj dobivajo ti posestniki začasna dovoljenja za prehod preko meje radi obdelave vinograda pri policijskem komisarijatu v Metliki. Nujno pa bi bilo potrebno tudi, da dobi nekaj oseb stalno dovoljenje za prehod radi pažnje v vinogradih in to tudi za nočni čas.

Hrvaški posestniki, ki imajo svojo zemljo poleg naših vinogradov grozijo našim vinogradnikom, da si pridelka v jeseni ne bodo smeli odpeljati s Hrvaške strani.

Visoki komisarijat vljudno prosimo, da posreduje pri pristojnih Hrvaških oblasteh:

1. Da se dovoli pažnja v vinogradih, kateri so last naših posestnikov.

2. Da se osigura nemotena izvršitev trgatve, kakor tudi prevoz pridelka.

Ce bodo namreč grožnje Hrvaških lastnikov, da ne bodo našim dopustili prevoza grozdja na našo stran, uresničene, bodo s tem naši posestniki gospodarsko preveč prizadeti, ker je njinov gospodarski obstoj odvisen v glavnem od pridelka v vinogradih.

Pripominjamo tudi, da je precej hrvaških posestnikov, ki imajo svojo zemljo na naši strani in so izvažali seno drva, kakor tudi druge stvari s svojih posestev, pa jim tukajšnje oblasti niso delale nikakršnih težkoč. Enako naj bi torej postopale tudi Hrvaške oblasti.

Priložen seznam naših ljudi, ki imajo svojo zemljo na Hrvaški strani.

Metlika, dne 16. avgusta 1941.

Tajnik:

Župan:

Slika 15: Težave posestnikov, ki imajo vinograde na Hrvaškem. Dopis Občine Metlika okolica Visokemu komisariatu za Ljubljansko pokrajino v Ljubljani, 16. avgust 1941.

na Suhorju, ki je šel tud prečkat mejo, nekaj nabavit. Pa so ga dobili ustaši, pri priči so ga zaklali. Ljudje se niso upali hodit čez«.[44]

Kljub temu so ljudje bežali prek meje. Zvone Radkovič je z mamo živel v Sošicah (NDH), oče je bil v partizanih. Če so v Sošice prišli ustaši, so bežali do Jugorja v Beli krajini, ker je bil oče iz Jugorja. Če so bili na Jugorju belogardisti ali Italijani, so bežali nazaj.[45]

Nova meja je sprožila tudi tihotapstvo. Ivan in Štefka Špehar iz Brega, odročne vasice v dolini Kolpe med Damljem in Radenci, sta povedala, da se je tihotapilo predvsem konje in hrano. To so počeli nekateri trgovci iz okolice Črnomlja. Konje so vozili čez Kolpo pod njihovim jezom. Pri tem se je neki fant iz Zapudja celo utopil, ker je padel s konja, ta pa ga je s kopitom udaril po glavi. Špeharjeva hiša je od mejne reke Kolpe

44 Intervju s Francem Zepuharjem, Kapitulacija Italije, 1. 8. 2017. Od 1:50 do 2:07. https://youtu.be/q99ahOj7QJg, (Ogled januar 2020)

45 Intervju z Zvonimirjem Radkovičem. Vojno sem dobro občutil, https://youtu.be/B4XbHA-T3J8 (Ogled januar 2020)

oddaljena okoli 30 m. Ivan je tudi povedal, da so Italijani mejo nadzorovali samo s patrolami, žice ni bilo. Za prehod meje so fašisti v Špeharih podeljevali dnevne dovolilnice, ki so jih napisali na navaden listek. Povedal je tudi zgodbo o dekletu, ki je imelo Italijana. Sosed je imel čoln s ključavnico, ključ pa so imeli fašisti. Dali so ji ključ, s katerim je odprla ključavnico, in se odpeljala čez Kolpo. Ko je prišla nazaj, je Italijan prišel ponjo. Po tem dogodku je sosed prevrtal čoln, da se je potopil. Tega dekleta pa ni bilo več na spregled.

Po kapitulaciji Italije so prek reke vozili hrvaške civiliste, ki so imeli partizanske propustnice. Z njimi so sol menjali za koruzo.[46]

Zakonca Špehar sta podrobno opisala, kako so leta 1944 Nemci prek Kolpe vdrli v Vinico, da bi se maščevali za poraz pri Bosiljevem.[47] Vaščane Vinice in okolice so zbrali na placu in jih postrojili. Starejše od 50 let so spustili, ostale so odpeljali v Karlovec, kjer so jih nato zamenjevali za svoje ujetnike v Pisarovini.[48]

Slika 16: Zakonca Ivan in Štefka Špehar z Brega, v ozadju njihov mlin ob Kolpi, 2. december 2017.

46 Intervju z Ivanom in Štefko Špehar, Kristus je bil prvi komunist, https://youtu.be/XDRfAl2IPcU (Ogled januar 2020)

47 Slovenske in hrvaške partizanke enote so junija 1944 uničile nemško-ustaško postojanko v Bosiljevem. Sunajko, Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941–1945, 343–352.

48 Intervju z Ivanom in Štefko Špehar, Kristus je bil prvi komunist, https://youtu.be/XDRfAl2IPcU (Ogled januar 2020)

Takole pa je pričal Jožef Klepec iz Krasinca ob Kolpi:

> »Italijani so tu imeli stražo. Gor in dol od nas kak kilometer je Kolpa ravna, pri Gribljah pa malo zavije, tam Italijani niso imeli pregleda /…/ Nekateri hrvaški državljani so tam Žide vozili čez vodo. Ljudje so pripovedovali, da so bili bogati, nekatere so tudi okradli. Okradli so jih ti, ki so jih vozili čez Kolpo. Ko so prišli na drugo stran reke, so kričali, da so Italijani, bejžmo, bejžmo. Židi so poskakali ven, oni pa s čolnom, polnim robe, nazaj na hrvaško stran /…/ Židi so nosili s seboj prtljago, drugače pa so imeli v glavnem denar – zlato, cekine. Spominjam se, ko sem še v šolo hodil, da sta šla oče in mati na Hrvaško kupit te cekine, da so jih nato nosili zobarom. To je bilo kvalitetno zlato … cela dolina si je s temi cekini zobe delala. Židi so bežali iz Hrvaške, kam so potem šli, mi ni bilo znano.« [49]

Svetovna popotnica Alma M. Karlin v knjigi *Moji izgubljeni topoli* opisuje svoje medvojno bivanje v Beli krajini, potem ko je iz Celja pobegnila pred nacisti. Med drugim je zapisala: *»Kako težko je bilo partizansko življenje, lahko presodimo, če povem, da so veliko voz, naloženih s soljo, pretihotapili čez Kolpo in da je pri tem umrlo sedemnajst ljudi …«*[50]

Pred in med drugo svetovno vojno pri Krasincu ni bilo mostu čez Kolpo, zgrajen je bil šele po vojni. Čez reko je vozil brod, pripet na jekleno vrv. Po kapitulaciji Italije je bilo na travniku pri Krasincu, neposredno ob Kolpi, partizansko letališče. Pilot med drugo svetovno vojno sestreljenega letala B-71, ameriški poročnik Edward F. Logan ml., je v svoji knjigi spominov *»Jump, Damn It, Jump!«*,v slovenskem prevodu *Skočite, prekleto skočite,* opisal, kako je skupaj s soborci in slovenskimi partizani prespal ob bregu Kolpe pri Krasincu. Čakali so na letalo, ki naj bi jih prepeljalo v italijanski Bari. Logan piše, da je bilo ob pol šestih zjutraj, še precej pred dnevom, ko jih je prebudilo glasno govorjenje, pomešano s prestrašenimi kriki. Dva mlada stražarja sta bila med spanjem ubita. Nemci so si ponoči drznili s čolničem prečkati reko, očitno, da bi vohunili o vojaški prisotnosti na tem bregu reke. Naleteli so na speča mladeniča in ju ubili.[51]

Na Gorjancih/Žumberku so imeli Italijani obmejno postojanko v Radatovićih in Ostrižu. Franc Kočevar je povedal, da so fašisti 7. avgusta 1942 požgali Bojanjo vas, ker so partizani prerezali telefonski kabel, ki je povezoval italijanski obmejni postojanki v Radatovićih in Otrižu.[52] Požgali so 44 stanovanjskih hiš od 50, 23 hlevov, 32 svinjakov,

---

49 Intervju z Jožefom Klepcem, Iz židovskega zlata so popravljali zobe. https://youtu.be/dio_y0OlTPY (Ogled januar 2020)

50 Karlin, *Moji izgubljeni topoli*, 244.

51 Logan, Skočite, prekleto, skočite!, 182.

52 Intervju s Francem Kočevarjem, O požigu Bojanje vasi, https://youtu.be/RkzrM-xplPc (Ogled januar 2020)

Slika 17: Fotorazglednica, poslana iz Črnomlja leta 1940. Lepo se vidi brod, ki je vozil iz Krasinca prek Kolpe na Pravutino na hrvaški strani.

23 podov, 12 zidanic, 6 hisov in 5 kašč. Vaščanom niso dovolili, da bi karkoli rešili, ostali so brez vsega. Kmalu zatem so požgali še vasi Mačkovec in Hrast pri Metliki. Kočevar pravi, da ga obletnica požiga vasi spominja na preveliko gorje in bolečino, ki so jo doživeli od največjih zločincev dvajsetega stoletja in da se na ta dan poklonijo padlim borcem pred vaškim spomenikom in jim prižgejo svečke. [53]

Slika 18: Bojanja vas, ki so jo 7. avgusta 1942 požgali fašisti.

53 Glej tudi: Franc Kočevar, 70 let od požiga Bojanje vasi, Svobodna misel, 14. 9. 2012 in Ferdo Godina, Požgane slovenske vasi, 326.

V *Kroniki mesta Metlike* je zapisano, da so konec oktobra 1942 partizani napadli obmejno postojanko Ostriž. Italijanom je na pomoč prišla kolona petstotih vojakov. Pod Radovico je prišlo do ostrih spopadov, po štiri ure trajajočem boju je Italijanom le uspelo prodreti do svoje postojanke na Ostrižu. Italijani so imeli 4 mrtve in 9 ranjenih. Mrtve, ki so ležali pri cerkvi v Radovici, so morali vaščani priti pogledat, nato pa so vaščane zaprli v cerkev, kjer so jim grozili, da bodo izmed njih odbrali talce, vas pa zažgali.[54]

Italijanski vojak, Giovanni Cuccu – Ivo, ki se je kasneje pridružil partizanom, je v svoji knjigi spominov zapisal:

> »Postojanka Radatovići je med nami veljala za kazensko, saj je imela manjšo posadko, bila je daleč v hribih ter zato sila nevarna /…/ 4. 12. 1942 se je naša posadka umaknila iz Radatovičev, pet dni kasneje pa tudi iz Ostriža.«[55]

Slika 19: Štirje partizani Tomšičeve brigade avgusta 1943. Levi (brez pokrivala) Giovanni Cuccu – Ivo, tretji od leve proti desni Stane Semič-Daki in dva neznana partizana. Kje je bila fotografija posneta, ni znano.

Žumberak je tako že decembra 1942 postal svobodno ozemlje, skoraj leto dni pred italijansko kapitulacijo. Zato je na tem območju nastalo tudi veliko skupnih slovensko-hrvaških partizanskih bolnišnic, cesto med Brezovico in Radatovići pa so leta 1975 poimenovali v cesto partizanskih bolnišnic. O tem priča tudi spominska plošča v Brezovici. Živi so tudi spomini Danice Car iz Brezovice, ki še vedno hrani bankovec za 50 *reich* mark, poklonil ji ga je ranjeni nemški vojak, ki so ga tudi zdravili v tukajšnjih partizanskih bolnišnicah.[56]

54 Rus, Kronika mesta Metlike II, 45, 46.

55 Cuccu, *Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani*, 42, 54.

56 Intervju z Danico Car. Posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

Zaradi vse večjega razmaha partizanskega gibanja so začeli Italijani poleg požiganja vasi streljati talce in ljudi deportirati v koncentracijska taborišča, predvsem na otok Rab in v Gonars.

Peter Rauh iz Predgrada je povedal:

»Najbolj me je prizadelo, ko so Italijani ubili očeta, tudi Petra, starega očeta in še dva soseda. Štiri iz vasi so bili ubiti. Ubili so jih zaradi maščevanja, ker so bili ubiti Italijani. /.../ V Starem Trgu ob Kolpi so jih zaprli in mučili. Mama in soseda sta jim nesli jest, pa so že bili mrtvi. Mučili so jih tako, da niso bili več ljudem podobni. Zjutraj so jih potolkli, prej ko je sonce vzšlo. To je bila italijanska taktika, da ne bo obsojen na smrt videl vzhajajočega sonca /.../ Na pogrebu nihče ni smel jokat, ni smela suza poteč. Bil je cerkveni pokop, skoz je bila italijanska straža. Nihče ni smel jokat, ker, da se za temi ne sme jokat, ker so to komunisti. Niso bili pa pri nobenih. Nedolžni, vsi štirje. Mama Bogomila je bila takrat noseča in je sestro Milko rodila štiri mesece po očetovi ustrelitvi«[57]

Slika 20: Peter Rauh z ženo Bogomilo okoli leta 1935. Petra, njegovega očeta, in še dva sovaščana so Italijani ustrelili kot talce v Starem trgu ob Kolpi, 1942.

57 Intervju s Petrom Rauhom in Milko Mihelič, Ne sme gledati vzhajajočega sonca, https://youtu.be/N6g9-Yqv-zNA (Ogled januar 2020)

Nežki Kobetič iz Zagozdaca so Italijani zažgali hišo in odpeljali šest glav živine, ker je bil brat pri partizanih.[58] Podobno se je zgodilo tudi v Dragomlji vasi, kjer je Drago Kramarič dejal, da so njihovo in Krstinčevo hišo zažgali, ker so bili bratje Tone, Janez in Jože pri partizanih.[59] Anton Kralj in Vladka Miljavac sta pripovedovala, kako so Italijani požigali vas Krasinec, ker je verjetno nekdo izdal, da je bil na vaški zabavi navzoč tudi sodelavec partizanov. Vladka je na delu hleva, ki stoji tik ob njihovem mlinu na Kolpi, pokazala še vedno vidne ostanke ožganih tramov.[60]

V Arhivu Republike Slovenije hranijo več italijanskih seznamov internirancev. Na enem od teh seznamov je navedena tudi Darinka (Darka) Šimec (kasneje poročena Čop) in ženski del njene družine.[61] Darka pripoveduje, da se je konec julija 1942 italijanski okupator znesel nad 36 družinami partizanov v Črnomlju. Njeni trije bratje so bili v partizanih, četrti brat je bil železničar na Gorenjskem, v nemški okupacijski coni. Darka je bila skupaj z mamo in tremi sestrami internirana v taborišče Kampor na Rabu, nato pa še v Gonars. O svojem bivanju v internaciji je med drugim dejala: »*Znan je bil primer, ko so uši otrokom dobesedno izjedle kožo. Starši so umrli, otroci so ostali. To je bilo grozno, grozno je bilo.*«[62]

Terezija Starc iz Rosalnic pri Metliki je dobila sporočilo iz tukajšnje župnije, da ji je mož umrl v internaciji na Rabu. Ob tem je pripomnila, da ji je mož v zadnjem pismu napisal: »*Pošljite mi kruha, če me hočete še kdaj videti živega.*«[63] Metliški župan je to sporočilo 22. januarja 1943 zapisal v pismu civilnemu komisarju v Črnomlju, Emiliju Cassanegu. V pismu navaja še več podobnih primerov in komisarja prosi za posredovanje za izpust internirancev.[64]

Niko Drakulić iz Velikega Liješća je povedal, da so Italijani takoj po pojavu prvih partizanskih skupin z dekretom zahtevali, da mora iz vsake hiše priti en moški v Radatoviće. Zajeli so prek 350 fantov, ki so jih namenili v koncentracijsko taborišče Rab, da bi tako zmanjšali število potencialnih upornikov. Skupini tridesetih fantov je uspelo pobegniti, ostale so odpeljali na Rab.[65]

---

58 Intervju z Nežko Kobetič, Zažgali so, ker je bil brat pri partizanih, https://youtu.be/d4eQpQj5aCA (Ogled januar 2020)

59 Intervju z Dragom Kramaričem, Dragomlja vas, 2. avgust 2017. Intervju hrani arhiv projekta.

60 Intervju z Antonom Kraljem in Vladko Miljavac, Pol Krasinca so popalili, https://youtu.be/5HxClan80wI (Ogled januar 2020) O italijanskem nasilju v Beli krajini so pripovedovali tudi Marija Sodec, Anton Panjan in Marjan Judnič. Intervjuje hrani arhiv projekta.

61 SI AS, 1790, 2. škatla, 1. mapa, Elonco degli internati dal comune di Črnomelj.

62 Intervju z Darinko (Darko) Čop, Uši so otrokom izjedle kožo, https://youtu.be/qDTSr9tPiro (Ogled januar 2020) O bivanju v italijanskih taboriščih je pripovedovala tudi Marija (Marlena) Golobič iz Srednje vasi pri Semiču, Dobila sem tri makarone, https://youtu.be/7JSOHCTxAzU (Ogled januar 2020) in Franc Volf, Naši so na Rabu umrli, https://youtu.be/6FKFm3HZ-c8 (Ogled januar 2020)

63 SI AS 1790, škatla 2, mapa 1. Občina Metlika. Predmet: Prošnja za vrnitev internirancev. No 6 Ris, Metlika, dne 22. 1. 1943.

64 Prav tam.

65 Intervju z Nikom Drakuličem, Vsaka falmilija je morala dati enega moškega, https://youtu.be/1AQsaDL21iE (Ogled januar 2020)

)	Malešič Ana	+Štefan	+Špreicer Neža	17.6.1894.	Črnomelj	casalinga	22.4.1943	29.7.1942	Gonafs,
)	Malešič Marija	+Ignac	Zupančič Ana	2.10.1920.	"	"	"	"	"
3.)	Malešič Katarina	"	"	22.11.1925.	"	"	"	"	"
4.)	Maleš Ignac	"	"	26.7.1929.	"	operaio	"	"	"
5.)	Malešič Miroslav	"	"	18.7.1931.	"	operaio	"	"	"
6.)	Malešič Elizabeta	"	"	18.11.1932.	scolara	scolara	"	"	"
7.)	Malešič Štefan	"	"	15.12.1934.	"	scolaro	"	"	"
8.)	Zupančič Marija	+Janez	+Simonič Katarina	15.1.1893.	casalinga	Črnomelj	24.4.1943.	"	"
9.)	Grdiša Marija	+Anton Tomc	+[illegible] Katarina	24.2.1881.	casalinga	[illegible] Kapljišče	"	"	Črnomelj,44.
10.)	Grdiša Kristina	Franc	Marentič Marija	13.7.1918.	commessa	Črnomelj	22.4.1943.	"	"
11.)	Starešinič Janez	+Nikolaj,	+Klepec Katarina	14.7.1903.	calzolaio	Kresinc	14.4.1943.	1.8.1942.	Arbe Kočevje,16.
12.)	Šterbenk Karel	+Karel	Istenič Marija	3.8.1898.	Sodražica	direttore	2.7.1942.	31.5.1943.	Monigo Črnomelj,4.
13.)	Planinc Rozalija	+Franc	+Klobučar Marija		Loka	casalinga	29.7.1942.	22.4.1943.	Gonars
14.)	Planinc Rozalija	Jože	Medic Rozalija	15.11.1926.	Črnomelj	"	29.7.1942	22.4.1943.	"
15.)	Vrščaj Marija	+ Ivan	+ Banovec Ana	15.4.1887.	Dol.Paka	casalinga	29.7.1942	22.4.1943.	Gonars
16.)	Vrščaj Marija	+ Jožef	Kramarič Marija	17.3.1925.	Črnomelj	"	29.7.1942	22.4.1943.	"
17.)	Schweiger Ana	+ Miha	+ Žunič Ana	19.11.1891.	Čudno selo	casalinga	29.7.1942.	24.4.1943.	Gonars
18.)	Schweiger Tina	Franc	Adlešič Ana	29.9. 1924.	Črnomelj	sarta	29.7.1942.	24.4.1943.	"
19.)	Kukman Alojz	+ Anton	+ Plut Ana	27.10.1902.	Ručetna vas		19.3.1942.	11.2.1943.	Padova
20.)	Vardjan Katarina	+Jure	+ Romšek Marija	14.4.1872.	Vojna vas	casalinga	29.7.1942.	24.4.1943.	Gonars
21.)	Vardjan Pepca	+ Anton	Pezdirc Katarina	24.10.1905.	Črnomelj	casalinga	29.7.1942.	24.4.1943.	"
22.)	Slamnjak Ema	+ Marko	+ Stupica Ema	20.10.1896.	Pola	casalinga	29.7.1942.	24.4.1943.	Gonars
23.)	Slamjnak Ljuba	Ludvik	Volk Ema	27.6.1924.	Račnica	impiegata	29.7.1943.	24.4.1943.	"
24.)	Slamnjak Emil	Ludvik	Volk Ema	20.2.1927.	"	studente	29.7.1943.	24.4.1943.	"
25.)	Slamnjak Ema	Ludvik	Volk Ema	30.11.1931.	Ljubljana	scolara	29.7.1942.	24.4.1943.	"
26.)	Jurejevčič Amalija	Matija	Macele Marija	12.12.1921.	Podzemelj	cameriera	13.9.1942.	18.3.1943.	Monigo-Treviso
27.)	Fabjan Frida	N.N.	Svetina Frančiška	18.8.1918.	Brezovica	casalinga	18.9.1942.	18.3.1943.	Monigo-Treviso.
28.)	Fabjan Josip	+ Alojz	+ Grahek Neža	24.3.1882.	Črnomelj	orologaio	29.7.1942.	29.11.1942.	Rab
29.)	Kos Alfred	+ Blaž	+ Gorjup Ernesta	22.12.1899.	Montona	insegnante	2.7.1942.	31.5.1943.	Monigo-Treviso
30.)	Špreicer Rozalija	Gregorič	Franc, Pezdirc Katarina	5.3.1918.	Rodine	casalinga	29.7.1942.	24.4.1943.	Gonars
31.)	Špreicer Franc	Stanko	Gregorič Rozalija	5.7.1941.	Črnomelj	bambino	29.7.1942.	24.4.1943.	"
32.)	Špreicer Marija	Stanko	"	8.9.1943.	Črnomelj	"	29.7.1942.	24.4.1943.	"
33.)	Špreicer Jože	+Franc	+ Zupančič Marija	2.3.1927.	Črnomelj	operaio	29.7.1942.	24.4.1943.	"
34.)	Šimec Ana	+ Mihael	+ Skala Marija	27.1.1889.	Podzemelj	casalinga	29.7.1942.	24.4.1943.	Gonars
35.)	Šimec Angela	+ Jožef	Žugelj Ana	6.4.1919.	Črnomelj	"	29.7.1942.	24.4.1943.	"
36.)	Šimec Anica	+ Jožef	"	24.2.1922.	Črnomelj	sarta	29.7.1942.	24.4.1943.	"
37.)	Šimec Vida	+ Jožef	"	18.6.1928.	Črnomelj	studentesa	29.7.1942.	24.4.1943.	"
38.)	Šimec Darinka	+ Jožef	"	13.7.1933.	Črnomelj	scolara	29.7.1942.	24.4.1943.	"

Slika 21: Izsek iz enega od italijanskih seznamov internirancev, ki so jih iz Črnomlja odpeljali v italijanska taborišča. Na tem seznamu je navedena tudi Darinka (Darka) Šimec (kasneje poročena Čop) in ženski del njene družine.

Slika 22: "Ljuba Darka! Skoraj vsak dan se z mamo pogovarjava o Tebi. Ko bi mogla, bi Ti rada odstopila mojo posteljico. Včeraj sem Ti poslala prepečenca. Piši če si ga dobila! Srčne pozdrave Tebi in Tvojim. Tvoja Nataša."
Darinka (Darka) Šimec (kasneje poročena Čop), s povečano fotokopijo dopisnice, ki ji jo je prijateljica Nataša Turnšek, skupaj s svojo mamo, poslala iz Črnomlja v internacijsko taborišče Gonars.

Slika 23: Partizanski harmonikaš Ivan Starešinič.

Slika 24: Partizani so septembra 1943 po kapitulaciji Italije porušili cestni most prek Kolpe pri Metliki. Na desni strani mostu je vidna tudi napol podrta hiša, ki so jo Italijani spremenili v bunker (glej sliko št. 10).

Povsem drugače je bilo v Žuničih ob Kolpi, kjer je partizanski harmonikaš Ivan Starešinič dejal, da niti eden Žuničan ni šel v italijansko koncentracijsko taborišče. Imeli so srečo, kajti kamioni so že prišli, da jih odpeljejo, pa je italijanski komandant v Žuničih to preprečil.[66]

Po pričevanjih Marije Starešinič iz Preloke se je podobna situacija ponovila tudi v Bojancih. Zaradi ljubezni med dekletom Zoro iz Bojancev in italijanskim komandantom je slednji enostavno preprečil, da bi kogarkoli iz Bojancev odpeljali v internacijo.[67]

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je Bela krajina postala svobodno ozemlje, kjer se je začel odvijati pomemben del nacionalne zgodovine. Tu se je nastanil Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, Izvršni odbor Osvobodilne fronte in vrsta drugih inštitucij. Meja pa še ni bila varna. Partizani so zato porušili mostove čez Kolpo, septembra 1943 železniški most pri Rosalnicah in cestnega pri Metliki[68] ter oktobra 1943 cestnega pri Vinici.[69] Kljub temu je Belo krajino doletelo

66 Intervju z Ivanom Starešiničem, Žuniči med italijansko okupacijo, https://youtu.be/FlxifP3kYTc (Ogled januar 2020)

67 Intervju z Marijo Starešinič, Zora, https://youtu.be/D3vrenYJBFA (Ogled januar 2020)

68 Rus, Kronika mesta Metlike II, 71, 72.

69 Cerar, Škrk, Gradili smo, 29.

še nekaj posameznih vdorov Nemcev in ustašev. Zgodili so se vdori ustašev in Nemcev v Metliko,[70] Vinico[71] in Adlešiče[72] ter nemško bombardiranje Črnomlja[73] in Dragatuša.[74]

Posebej globoko se je ljudem v spomin vtisnilo brutalno ravnanje ustašev, spomin na to se še danes živo ohranja pri obmejnem prebivalstvu. O Italijanih smo v množici intervjujev slišali tudi pozitivne besede, o ustaših pa izključno negativne. Marija Koležnik, katere rojstna hiša še vedno stoji slabih 500 metrov od mejnega prehoda v Metliki, tik ob glavni cesti, priča takole:

> »Prvič so prišli ustaši v novembru 1943 na naše slovensko ozemlje, takrat je bilo že osvobojeno ozemlje. Takrat so zažgali nam in sosedom gospodarska poslopja, tako, da je gorelo pri nas, Štuparjevih, pri Vrtačičevih; Milčinovičevih in v Križevski vasi pri Milekovih. Zažgali so samo gospodarska poslopja. K nam so tudi prišli ustaši, nas postrojili ob steno in ker so bili domačini iz hrvaških vasi, moj oče in mama so jih dobro poznali, so samo zahtevali, kje je brat, ker so vedeli, da je šel v partizane. Stali smo ob steni, da nas bodo postrelili. Ja se tega vse spominjam, ne vem pa kak so govorili starši, da je prišel en nemški oficir in je nad ustaši skričal, da so nas pustili pri miru. Odpeljali so nam prašiča in to kar lepo rejenega. Potem smo pa seveda pogorišče gasili.«[75]

O nemškem bombardiranju Črnomlja 3. oktobra 1943 je Alma M. Karlin zapisala:

> »Mesto je bilo podoba razdejanja. V jarkih prevrnjeni železniški vozovi, nova proga čisto uničena, tiri odstranjeni. Če po ničemer drugem, so Nemci vsaj po vsem tem razdejanju sprevideli, da se jim pač ne splača znova zavzemati Bele krajine /…/«[76]

Nemci so 5. maja 1944 bombardirali Dragatuš, ker so mislili, da je tu glavni partizanski štab. Tončka Adam iz Dragatuša se bombardiranja spominja takole:

> »Blizu Dragatuša smo imeli njivo in tam smo sadili koruzo, ko so začeli letet avijoni, štuke so ble. Po tej strani iz Črnomlja so šli, leteli so in začeli so streljati.

70 Zveza borcev NOV, Metlika v plamenih, 1964.

71 Polič, Belokranjski odred, 557–562; Intervju z Ivanom in Štefko Špehar, Kristus je bil prvi komunist, https://youtu.be/XDRfAl2IPcU (Ogled januar 2020)

72 Dular, Adlešiči v Beli krajini, 25, 26.

73 Weiss, Od daleč je videla kako so padale bombe na mesto. Memento ob 70-letnici bombardiranja Črnomlja 3. oktobra 1943.

74 Weiss, Ves Dragatuš trpi, krivi in nekrivi. Memento ob 70-letnici bombardiranja vasi Dragatuš 5. maja 1944.

75 Intervju z Marijo Koležnik, Nemški oficir je nad ustaši skričal, da so nas pustili pri miru, https://youtu.be/lL-FQUO_aY68 (Ogled januar 2020)

76 Karlin, Moji izgubljeni topoli, 232.

Slika 25: Marija Koležnik na ožičenem mejnem mostu čez Kolpo pri Metliki 9. februarja 2019. Kjer zdaj stoji tabla z zastavo Republike Slovenije in Evropske unije, je med drugo svetovno vojno stala hiša, ki jo je italijanska vojska spremenila v bunker (glej sliko št. 10).

Slika 26: Črnomelj po letalskem bombnem napadu 3. oktobra 1943.

Mi pa od straha nismo znali kaj, pograbila sem malega, ga stisnila pod ramo, tako sem ga dol držala. Na sosednji njivi je bila velika rž, tam smo se vlegli na tla, stiskali smo se na tla, mali je nosek zaril v zemljo in je tam zaspal. Z druge strani pa so pridrveli voli, ki so orali daleč stran na drugi njivi. Zadaj so imeli plug in so ga podivjani vlekli za sabo, tik mimo nas, to je bilo vse podivjano. Kok je bilo hudo Ne morem povedat kako je bilo hudo. Dragatuš so porušili. Skušali so zadet tudi že zgrajeno železniško postajo, petkrat so obkrožli Dragatuš pa tega zaboga niso mogli zadet. Niso je mogli potrefit.«[77]

Slika 27: Nemci so 5. maja 1944 bombardirali Dragatuš, ker so mislili, da je tu glavni partizanski štab.

Julija 1944 so Nemci in njihovi sodelavci v Metliki požgali 33 stanovanjskih hiš ter 141 gospodarskih poslopij (skednjev, podov, hlevov, svinjakov, šup, kozolcev, kleti in zidanic). S poslopji vred je 40 družinam pogorelo prav vse.[78]

Zanimiv zaplet se je zgodil tudi glede oskrbe Metlike z elektriko. Ves čas italijanske okupacije se je namreč Metlika oskrbovala z elektriko iz elektrarne v Ozlju. Po pričevanju Janka Bračike pa so po kapitulaciji Italije hrvaške oblasti dobavo prekinile.[79] V Hrvaškem državnem arhivu v Zagrebu hranijo gradivo Ministrstva za notranje zadeve Neodvisne države Hrvaške (NDH), kjer se nahajajo tudi dokumenti o metliški

77 Intervju s Tončko Adam, Vrag ti materi, vstreli že enkrat. https://youtu.be/hHbwTk2T9ZI (Ogled januar 2020)

78 Zveza borcev NOV, Metlika v plamenih, 26.

79 Intervju z Jankom Bračiko, Po kapitulaciji Italije ni bilo več elektrike, https://youtu.be/cD6rUQvTznk (Ogled januar 2020)

elektriki, ki potrjujejo omenjeno pričevanje.[80] Zanimiva zgodba se začne z dopisom, ki so ga 11. aprila 1944 dobili v upravi Gradske munjare i vodovoda v Karlovcu. Prejeli so prošnjo Mestne gospodarske komisije iz Metlike, datirano 28. marca 1944, naj jim dobavljajo elektriko.

Slika 28: Požgana Malešičeva hiša v Metliki, fotografirana 16. julija 1944..
Danes na tem mestu stoji hotel Bela krajina.

Direktor elektrarne se je napotil k Velikemu županu župe Pokuplje. Ta mu je svetoval, naj se gre na Zapovjedništvo (policijsko-vojaško-upravni organ) pozanimat kaj storiti. Tamkajšnji predstojnik general Tomašević ga je prosil, naj mu zadevo pošlje po pošti v uradno reševanje. Dokumenti oz. informacije o tem so začele potovati navzgor po strukturah v Zagrebu. Prek različnih oddelkov v notranjem ministrstvu je zadeva nazadnje v začetku avgusta prišla v kabinet ministra. V zapisu urada ministra so se čudili, kako je ta dokument sploh prišel do njih. Zapisali so, da je očitno nekdo iz elektrarne zavestno pomagal partizanom, ker je zavajajoče uporabljal izraz gospodarska komisija, za katero se je vedelo, da gre za partizansko komisijo v Metliki. Zaradi tega je bil 1. septembra 1944 upravnik elektrarne inž. Franjo Cencić zaslišan v uradu Župske redarstvene oblasti v Karlovcu. Tam je za zapisnik povedal, kar je o zadevi vedel. Metlika seveda elektrike ni dobila, ker to ni bilo skladno z državno politiko, kot so zapisali v uradu ministra. Tu se dokumenti nehajo in ne vemo, ali je direktor elektrarne utrpel kakšne posledice.[81]

80 HDA 223 R S B I 41218/44, škatla 301.

81 HDA 223 R S B I 41218/44, škatla 301. Gradivo je v HDA pridobil Bojan Balkovec.

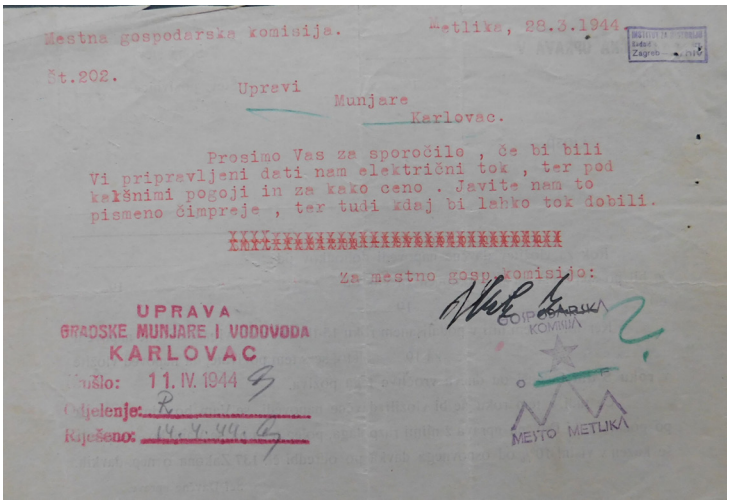

Mestna gospodarska komisija. Metlika, 28.3.1944

Št.202.

Upravi
Munjare
Karlovac.

Prosimo Vas za sporočilo , če bi bili Vi pripravljeni dati nam električni tok , ter pod kakšnimi pogoji in za kako ceno . Javite nam to pismeno čimpreje , ter tudi kdaj bi lahko tok dobili.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Za mestno gosp. komisijo:

UPRAVA
GRADSKE MUNJARE I VODOVODA
KARLOVAC
Došlo: 11. IV. 1944
Odjelenje: R.
Riješeno: 14. 4. 44.

MEYTO METLIKA

Slika 29: Prošnja Metliške Mestne gospodarske komisije za dobavo elektrike iz elektrarne v Ozlju, Metlika, 28. marec 1944.

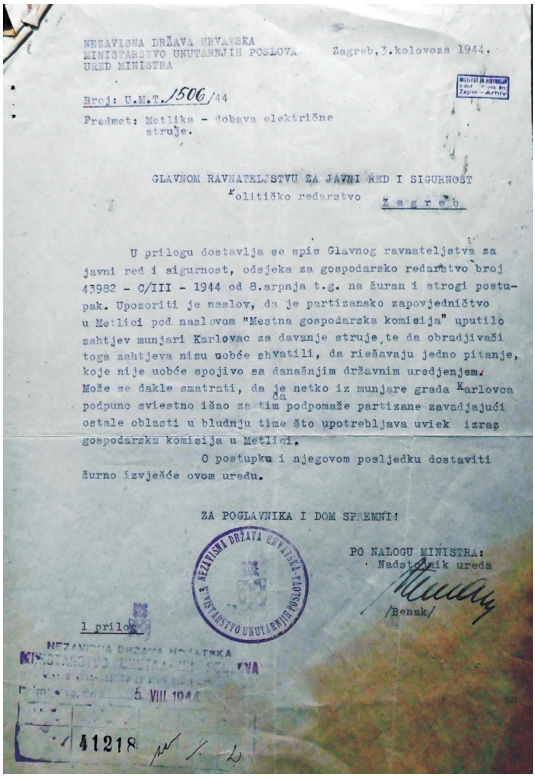

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
URED MINISTRA

Zagreb, 3. kolovoza 1944.

Broj: U.M.T. 1506/44
Predmet: Metlika - dobava električne struje.

GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST
Politiško redarstvo Zagreb

U prilogu dostavlja se spis Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost, odsjeka za gospodarsko redarstvo broj 43982 - C/III - 1944 od 8. srpnja t.g. na žuran i strogi postupak. Upozoriti je naslov, da je partizansko zapovjedništvo u Metlici pod naslovom "Mestna gospodarska komisija" uputilo zahtjev munjari Karlovac za davanje struje, te da obradjivači toga zahtjeva nisu uobće shvatili, da riešavaju jedno pitanje, koje nije uobće spojivo sa današnjim državnim uredjenjem. Može se dakle smatrati, da je netko iz munjare grada Karlovca da podpuno sviestno išao za tim podpomaže partizane zavadjajući ostale oblasti u bludnju time što upotrebljava uviek izraz gospodarska komisija u Metlici.

O postupku i njegovom posljedku dostaviti žurno izvješće ovom uredu.

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

PO NALOGU MINISTRA:
Nadstojnik ureda
/Benak/

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA

1 prilog

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
5. VIII 1944
41218

Slika 30: Odziv Ministrstva za notranje zadeve NDH glede prošnje za dobavo elektrike Metliki, 3. avgust 1944.

Katica Adlešič in Marija Kordež iz Adlešičev v Beli krajini sta bili med drugo svetovno vojno še otroka. Se pa še vedno živo spominjata, ko so ustaši in Nemci 21. marca 1945 vdrli pri Pobrežju prek mejne reke Kolpe in nato požgali Adlešiče. Katica se spominja:

> »Ni da bi govoril, kaj so pri nas delali ustaši. Ogromno škode so naredili. Požgali so Adlešiče, vse hiše … moja mama je imela glih rezance razgrnjene na mizi, jih je sušila. Nad mizo je visela petrolejka. S palico je mahnil po petrolejki, da se je petrolej razlil po rezancih na mizi. Mi pa v jok, mama kaj bomo jedli /…/«[82]

Slika 31: Adlešiči po ustaškem požigu 21. marca 1945.

Frančiška Tahija iz Zilj pripoveduje:

> »Dogodilo se je, da če smo se otroci na Kolpi koupali u ljeto, ondej su znali vojaki ustaši streljat. Ali niso nikdar nikogar ranili, nego su znali proti nam streljat, onda smo bežali doma.«[83]

82 Intervju z Katico Adlešič in Marijo Kordež, Adlešiče so izropali in požgali, https://youtu.be/07o0UM0hbbY (Ogled januar 2020)

83 Intervju s Frančiško Tahijo, Župnik je pri maši objavil koliko jih je umrlo na Rabu, https://youtu.be/yehSG-t7Yvps (Ogled januar 2020)

Anton Kralj pa je podrobno opisal, kako so ustaši 22. marca 1945 streljali prek Kolpe na Griblje. Pri tem so ubili 13-letnega otroka in starejšega moškega. Istočasno so zažgali 13 hiš in 32 gospodarskih poslopij.[84]

Prek Kolpe pri Vinici je 17. aprila 1945 prišla Peta prekomorska brigada »Ivana Turšiča«, ki je imela 2386 mož in je bila zelo dobro oborožena.[85] Kmalu je sledil konec vojne. Okupacijska meja je odšla v zgodovino. Danes nanjo spominja ohranjen mejni kamen na Ostrižu, predvsem pa ostanki italijanskih bunkerjev pri Rosalnicah, za katere vedo le redki.

Zaključimo lahko, da meja med Ljubljansko pokrajino in NDH ni bila posebej močno varovana. Italijanske enote, ki so bile nastanjene v postojankah ob meji, so le občasno patruljirale in jo tako nadzorovale. Kljub temu je pretrgala mnoge vezi med ljudmi in povzročila velike težave, predvsem v kmetovanju, posebej tistim, ki so imeli zemljo na drugi strani meje, in trgovanju. Meja pa ni preprečila tihotapljenja raznih dobrin, živali (posebej konjev) in ljudi. Kljub meji so zelo tesno sodelovali slovenski in hrvaški partizani, ki so večkrat načrtovali in izvajali skupne akcije in prireditve, imeli so tudi skupne bolnišnice.[86] Močno varovanje meje zaradi prehajanja partizanov so Italijani skušali izvesti leta 1943 z gradnjo bunkerjev in s pomočjo bodeče žice. Prehitela jih je kapitulacija. V celoti ali deloma pa so z bunkerji in bodečo žico obdali svoje postojanke. Bodeča žica iz obdobja okupacije opozarja, da se je bati ljudi, ki jo postavljajo, in ne tistih, ki jo prehajajo.

Danes se same po sebi ponujajo primerjave med nekdanjo okupacijsko mejo in sedanjo ograjeno in ožičeno mejo z Republiko Hrvaško, še posebej ob reki Kolpi.[87] Po Kolpi plavajo tudi trupla ljudi, ki so na begu za boljšim življenjem.[88] Franc Starešinič iz Žuničev, belokranjske vasi ob mejni reki Kolpi, kjer je na njegovi rojstni hiši še viden italijanski napis Vinceremo, je dejal takole: *»Bolj je zdaj trdna meja, kot je ondej bila.«*[89]

---

84 Intervju z Antonom Kraljem, Ustaši so s hrvaške strani streljali na Griblje,https://youtu.be/jVB_U9ut-MI ter Vladka Miljavac in Anton Kralj, Pol Krasinca so popalili, https://youtu.be/5HxClan80wI (Ogled januar 2020)

85 Zbornik, Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945, 966.

86 V Metliki so 9. julija 1944 organizirali tudi skupno parado slovenskih in hrvaških partizanskih enot. Polič piše, da najbrž ni zmotna trditev, da je bila to prva parada narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji. Polič, Čudežna pomlad, 411–414.

87 Predsednik vlade RS Miro Cerar je na novinarski konferenci 10. novembra 2015 sporočil odločitev vlade, da bo v naslednjih dneh začela na schengenski meji s Hrvaško postavljati začasne tehnične ovire. http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/sporocila_za_javnost/sporocilo_za_javnost/article/postavitev_tehnicnih_usmerjevalnih_ovir_na_schengenski_meji_nujen_in_zacasen_ukrep_56921/ (Ogled junij 2017)

88 Popolnoma točnih podatkov sicer ni, a po podatkih Mednarodne organizacije za migracije, ki zbira podatke o številu umrlih na begunskih poteh širom po svetu, je leta 2019 v Kolpi utonilo vsaj šest beguncev. Leta 2018 je v tej reki umrlo deset ljudi, prav toliko jih je od poskusa prečkanja ostalo pogrešanih. Peter Petrovič: Ne ubija reka, temveč politiki, Mladina, 8. 11. 2019, https://www.mladina.si/194054/ne-ubija-reka-temvec-politiki/

89 Intervju s Francem Starešinićem, Italijanska obmejna postojanka Žuniči, https://youtube/TOHwcjuN8Fw (Ogled januar 2020)

Slika 32: Franc Starešinič pred hišo v Žuničih, kjer so Italijani imeli svojo postojanko.

Slika 33: Kolpa pri Žuničih, 2. december 2015.

Viri in literatura

Arhivski viri

HDA 223 R S B I 41218/44.
Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana, Uprava krajevnega leksikona Dravske banovine v Ljubljani, 1937.
NŠAL, RAZNO, fasc. 25 A, IX. OKUPACIJA IN REVOLUCIJA.
SI AS, 1773, t.e.773, Poveljstvo 14. pehotne divizije Isonzo.
SI AS, 1790, Okrajno glavarstvo Črnomelj.
SI AS 1851 Glavni štab, t. e. 59. p.e. 1680.

Časopisni viri

Kočevar, Franc, 70 let od požiga Bojanje vasi, Svobodna misel, 14. 9. 2012.
Petrovič, Peter: Ne ubija reka, temveč politiki, Mladina, 8. 11. 2019. https://www.mladina.si/194054/ne-ubija-reka-temvec-politiki/

Intervjuji v hrambi arhiva projekta in objavljeni intervjuji

Adam, Tončka, Dragatuš, 10. 9. 2017, Vrag ti materi, vstreli že enkrathttps://youtu.be/hHbwTk-2T9ZI (Ogled januar 2020)
Adlešič, Katica in Kordež, Marija, Adlešiči, 28. 10. 2017, Adlešiče so izropali in požgali, https://youtu.be/07o0UM0hbbY (Ogled januar 2020)
Bogdanovič, Gabre, Hrast pri Metliki, 29. 6. 2017. Še danes obžalujejo, https://youtu.be/jCP2T-TePVvo (Ogled januar 2020)
Bračika, Janko, Metlika, 9. 2. 2019. Mama je nosila akumulatorje, https://youtu.be/qmKT6e-VRQ3Y, Po kapitulaciji Italije ni bilo več elektrike, https://youtu.be/cD6rUQvTznk (Ogled januar 2020)
Car, Danica, Brezovica, 3. 8. 2017. Posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.
Drakulić, Niko, Metlika, 9. 7. 2017. Vsaka familija je morala dati enega moškega, https://youtu.be/1AQsaDL21iE (Ogled januar 2020)
Goleš, (Janta) Janko, Vukšiči pod Radatovići, 5. 7. 2017, Meja nam je koristila, https://youtu.be/B9ejRZckQ0U (Ogled januar 2020)
Golobič, Marija Marlena, Semič, 26. 4. 2019, Dobila sem tri makarone, https://youtu.be/7JSOHCTxAzU (Ogled januar 2020)
Jelenič, Marija, Črnomelj, 13. 1. 2018, Marija Jelenič, https://youtu.be/-QrhQ9Y1MhA (Ogled januar 2020)
Judnič, Marjan, Dolnje Dobravice, 12. 10. 2019. Posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.
Jug, (Tinčika) Martina, Metlika, 19. 8. 2017, Hrvati niso smeli priti sem, https://youtu.be/szQ-sP0R_lrM (Ogled januar 2020)
Kobetič, Nežka, Črnomelj, 24. 2. 2018, Zažgali so, ker je bil brat pri partizanih, https://youtu.be/d4eQpQi5aCA (Ogled januar 2020)
Kočevar, Blaž, Semič, 26. 4. 2019, Italijani so bili malo dobre volje, https://youtu.be/ki1svs7D-9A (Ogled januar 2020)

Kočevar, Franc, Bojanja vas, 9. 7. 2017, O požigu Bojanje vasi, https://youtu.be/RkzrM-xplPc (Ogled januar 2020)
Koležnik, Marija, Metlika, 9. 2. 2019, Nemški oficir je nad ustaši skričal, da so nas pustili pri miru, https://youtu.be/lLFQUO_aY68 (Ogled januar 2020)
Klepec, Jožef, Krasinec, 3. 9. 2017, Žide so okradli na Kolpi, https://youtu.be/dio_y0OlTPY (Ogled januar 2020)
Kralj, Anton in Miljavac, Vladka, Krasinec, 16. 3. 2019, Pol Krasinca so popalili, https://youtu.be/5HxClan80wI (Ogled januar 2020)
Kramarič, Drago, Dragomlja vas, 2. 8. 2017.
Otroci meje: https://youtu.be/CvGTkzQWYTU (Ogled januar 2020)
Panjan, Anton, Dolnje Dobravice, 12. 10. 2019.
Pečavar, Marija, Semič, 13. 4. 2019, Semič v žici, https://youtu.be/ybODl21albs (Ogled januar 2020)
Plut, Irena, Semič, 13. 4. 2019, Semič v žici, https://youtu.be/ybODl21albs (Ogled januar 2020)
Radkovič, Zvonimir, Bereča vas, 15. 7. 2017, Vojno sem dobro občutil, https://youtu.be/ybODl21albs (Ogled januar 2020)
Rauh, Peter in Mihelič, Milka, Predgrad, 24. 7. 2019, Ne sme gledati vzhajajočega sonca, https://youtu.be/N6g9-YqvzNA (Ogled januar 2020)
Sodec, Marija, Dolnje Dobravice, 12. 10. 2019. Posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.
Starešinič, Franc, Žuniči, 10. 6. 2019, Italijanska obmejna postojanka Žuniči, https://youtu.be/TOHwcjuN8Fw (Ogled januar 2020)
Starešinič, Marija, Preloka, 23. 9. 2017, Črnomelj, 14. 8. 2018, Ni vredna, da jo obsije slovensko sonce, https://youtu.be/xuVmLPmkVgw, Zora, https://youtu.be/D3vrenYJBFA (Ogled januar 2020)
Starešinič, Ivan, Balkovci, 5. 6. 2018, Žuniči med italijansko okupacijo, https://youtu.be/FlxifP-3kYTc (Ogled januar 2020)
Stipanič, Anton, Ljubljana, 28. 8. 2017. Vinceremo Videt čemo, https://youtu.be/dmSKMLqAF_s, Partizani meje nismo priznali, https://youtu.be/sRkD51Tf9KQ (Ogled januar 2020)
Strahinič, Ilija, Radatoviči, 2. 9. 2017. Vsaka bukev bo imela svojo glavo, https://youtu.be/1dq_69vKHpY (Ogled januar 2020)
Špehar, Ivan in Špehar, Štefka, Breg, 2. december 2017, Kristus je bil prvi komunist. https://youtu.be/XDRfAl2IPcU (Ogled januar 2020)
Štraus, Albina Sonja in Štraus, Milan, Semič, 26. 4. 2019, Italijani so imeli svoj kotel, beli pa svoj kotel, https://youtu.be/VOE4OXTxUcw (Ogled januar 2020)
Tahija, Frančiška, Glavica (Občina Bosiljevo, Republika Hrvaška), 3. 6. 2018, Župnik je objavil koliko jih je umrlo na Rabu, https://youtu.be/yehSGt7Yvps (Ogled januar 2020)
Volf, Franc, Vas pri Kostelu, 3. 8. 2018, Naši so na Rabu umrli, https://youtu.be/6FKFm3HZ-c8 (Ogled januar 2020)
Weiss, Boris Anton, Predgrad, 21. 10. 2017, Kdo je okupiral Poljansko dolino ob Kolpi, https://youtu.be/d3FiuLvMqAU (Ogled januar 2020)
Zepuhar, Franc, Bušinja vas, 1. 8. 2017, Kapitulacija Italije, https://youtu.be/q99ahOj7QJg, (Ogled januar 2020)

Spletni viri

Postavitev tehničnih usmerjevalnih ovir na schengenski meji nujen in začasen ukrep
http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/sporocila_za_javnost/sporocilo_za_javnost/article/postavitev_tehnicnih_usmerjevalnih_ovir_na_schengenski_meji_nujen_in_zacasen_ukrep_56921/ (Ogled junij 2017)

Štangelj, Blaž. »"Vinceremo-vincežremo!"« 15. 3. 2018 http://zgodovina.si/vinceremo-vincezremo/ (Ogled marec 2020).)

Literatura

Cuccu, Giovanni, Ivo, *Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani*. Ljubljana, Borec, 1979.

Dular, Jože, *Adlešiči v Beli krajini*. Ljubljana, Ljudska pravica, 1960.

Cerar, Srečko in Škrk, Gracijan, G*radili smo, Inženirska (gradbena) brigada 7. korpusa slovenske narodnoosvobodilne vojske*. Ljubljana, odbor Skupnosti borcev inženirske (gradbene) brigade 7. korpusa NOV Slovenije in Društvo piscev zgodovine NOB Slovenija v Ljubljani, 1992.

Ferenc, Tone, *Fašisti brez krinke, dokumenti 1941-1942*. Ljubljana, Maribor, Obzorja, 1987.

Ferenc, Tone, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno: Izbrana dela 1, Razkosanje in aneksionizem*. Uredil Mitja Ferenc. Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.

Godina, Ferdo, *Požgane slovenske vasi*. Ljubljana, Zavod »Borec«, 1970.

Karlin, M. Alma, *Moji izgubljeni topoli*. Ljubljana, Mladinska knjiga in Muzej novejše zgodovine Celje, 2007.

Logan, F. Edward ml., *Skočite, prekleto, skočite!* Ljubljana, Cankarjeva založba, 2016.

Metlika v plamenih, Zveza borcev NOV. Metlika, 1964.

Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. (Zdravko Klanjšček – urednik, dr. Tone Ferenc, Ivan Ferlaž, dr. Metod Mikuž, Jože Novak, Miroslav Stepančič, Alenka Nedog, dr. Miroslav Stiplovšek). Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.

Polič, Radko, *Belokranjski odred*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1975.

Polič, Radko, *Čudežna pomlad*. Ljubljana, Založba Borec, 1979.

Repe, Božo, *S puško in knjigo*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2015.

Rus, Zvonko, *Kronika mesta Metlike II*. Metlika, Belokranjsko muzejsko društvo, 2003.

Sunajko, Stevo, *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941–1945*. Ljubljana, Partizanska knjiga, 1971.

Vovko, Andrej, *Nasmejana zgodovina, Potovanje skozi čas v 189 nasmehih*. Ljubljana, Založba Mladinska knjiga, 1996.

Weiss, Boris, Anton, *Napad na okupatorsko postojanko s Starem Trgu ob Kolpi 1. junij 1942*. Predgrad, Krajevna organizacija Združenja borcev za vrednote NOB; Stari trg ob Kolpi, 2012.

Weiss, Janez, *Od daleč je videla kako so padale bombe na mesto. Memento ob 70-letnici bombardiranja Črnomlja 3. oktobra 1943*. Črnomelj, Občina Črnomelj, 2013.

Weiss, Janez, Ves *Dragatuš trpi, krivi in nekrivi. Memento ob 70-letnici bombardiranja vasi Dragatuš 5. maja 1944*. Dragatuš, Krajevna skupnost, 2014.

Zbornik: Žumberak-Gorjanci (1941-1945). Urednik Franci Šali. Novo mesto, Dolenjski muzej, 2004.

Žabkar, Lojze, Jože: *Izpovedi*. Ljubljana, Križniški priorat, 1991.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Slika 1, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.
Slika 2. Arhiv Božidarja Flajšmana
Slika 3, Arhiv Ane Starešinič
Slika 4, SI AS, 1790, škatla 5, mapa 4. Dopis Žandarmerijske stanice v Vinici sreskemu načelniku v Črnomlju, 18. 5. 1941.
Slika 5, SI AS 1790, škatla 5, mapa 4.
Slika 6, SI AS 1790, škatla 5, mapa 2. Kotarska oblast u Jastrebarskom, Broj: 623, Pov.-1941. Jastrebarsko, dne 26 travnja 1941. Predmet: Radatovići općine pripojenje kotaru Jastrebarskom.
Slika 7 SI AS 1790, škatla 3, mapa 1. Obćina Radatovići, Broj:1 kom. Pov./1941.
Slika 8, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman. Radatovići, 17. 9. 2017.
Slika 9, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor zemljevida Rok Ciglič. Na osnovi arhivskih dokumentov sta potek žične ograje okoli Metlike določila Bojan Balkovec in Božidar Flajšman. Avtorji vsebine Bojan Balkovec, Božidar Flajšman in Blaž Štangelj.
Slika 10 Arhiv Božidar Flajšman
Slika 11, SI AS 1851, t.e. 59, p.e. 1680.
Slika 12, Arhiv Janija Bračike.
Slika 13, Arhiv projekta Okupacijske meje, Avtorica zemljevida Manca Volk Bahun, Avtorji vsebine Bojan Balkovec, Božidar Flajšman in Blaž Štangelj.
Slika 14, SI AS 1750, škatla 5, mapa 4, Občina Semič. Št. 1791/42. Poročilo o raznih dogodkih. Okrajnemu glavarstvu v Črnomlju.
Slika 15, SI AS 1790, škatla 5, mapa 2.
Slika 16, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.
Slika 17, Arhiv Božidarja Flajšmana.
Slika 18, Avtor fotografije Daro (Božidar) Kopinič. MNZS.
Slika 19, Cuccu, Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani, 84.
Slika 20, Arhiv Petra Rauha in Milke (Ljudmile) Mihelič.
Slika 21, SI AS, 1790, 2. škatla, 1. mapa, Elonco degli internati dal comune di Črnomelj.
Slika 22, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman. Črnomelj, 10. 3. 2018.
Slika 23: Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman. Balkovci, 5. 6. 2018.
Slika 24, Belokranjski muzej Metlika.
Slika 25, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.
Slika 26, Belokranjski muzej Metlika.
Slika 27, Belokranjski muzej Metlika.
Slika 28, Belokranjski muzej Metlika.
Slika 29, HDA 223 R S B I 41218/44, škatla 301.
Slika 30, HDA 223 R S B I 41218/44, škatla 301.
Slika 31, Slika 26, Belokranjski muzej Metlika.
Slika 32, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman. Žuniči, 10. 6. 2019
Slika 33, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.

Summary

Božidar Flajšman

Vinceremo, videt čemo: Occupation borders in Bela krajina 1941-1945

The occupation border between fascist Italy and the Ustashe Independent State of Croatia (NDH) in Bela krajina ran along the border of the Črnomelj district, from Trdinov vrh along the Gorjanci ridge and Žumberk to the Kolpa River near Božakovo, moving along the Kolpa River up to Predgrad. To prevent the Slovenian and Croatian partisan brigades from crossing the border, the Italians intended to fortify the border at Gorjanci/Žumberk with a corridor of wire fence and bunkers. No wire fence was conceived along the Kolpa River, only fortified bridges and other structures. Due to the capitulation in the spring of 1943, the Italians only managed to build five bunkers near Metlika. The border cut deep into people's daily lives, especially farmers who had land on both sides of the border. People along the border also faced the issue of refugees coming from the NDH, especially the Jewish population. Residents of Žumberk with Orthodox roots believed the border was quite useful since it prevented the Ustashe from coming to the Italian occupation area. In May 1941, there were individual attempts to annex the municipality of Radatovići, which was part of the Černomelj district, to the NDH; and an attempt to annex the entire region of Bela krajina to Nazi Germany. A strong resistance movement evolved very quickly, forcing the Italians to leave smaller border outposts as early as December 1942. From then on, they stayed in larger towns only, surrounding them completely or partially with bunkers and barbed wire.

After the capitulation of Italy in September 1943, Bela krajina became a free territory where the headquarters of the National Liberation Army and the partisan detachments of Slovenia was set up in addition to the Executive Committee of the Liberation Front, and several other institutions. By the end of the war, only a couple of individual invasions of Germans and Ustashe had hit Bela krajina. Today, comparisons between the former occupation border and the current wired border with the Republic of Croatia are being made, especially the one along the Kolpa River.

*Blaž Štangelj**

Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini**

Italijanska vojska je v letu 1942 izdelala načrt za zaporo dela meje njene Ljubljanske pokrajine z Neodvisno državo Hrvaško (NDH). Zapora bi potekala od tromeje med Nemčijo, Italijo in NDH, južno od Gadove peči, šla po grebenu Gorjancev, skozi Trdinov vrh in se zahodno od njega usmerila proti jugu do železniškega mostu čez reko Kolpo pri vasi Rosalnice pri Metliki. Sestavljena bi bila iz nepretrgane ograje iz bodeče žice ter bila utrjena z bunkerji in vojaškimi postojankami.[1] Po grebenu Gorjancev so nameravali zgraditi 33 utrjenih objektov.[2] Za utrditev tega mejnega pasu so predvidevali naslednje, kar je iz pisma poveljnika XI. armadnega zbora, generala Maria Robottija, zapisal Jože Penca:

> » a) čvrst pas žične ograje, širok 7 metrov, posek gozda za traso, da bo pregledna in prehodna in jo bo možno nadzorovati; b) ob ograji urejena pot, ki bo normalno prehodna vsaj za tovorne živali; c) vzdolž ograje sistem čvrstih objektov, ki bodo omogočali posadki bivanje, nadzor ograje in v primeru napada tudi učinkovito obrambo; d) telefonska povezava posadk med seboj in v zaledje z nadrejenim poveljstvom, ta pa naprej z najbližjo posadko.«[3]

Prvotnega načrta zapore meje po grebenu Gorjancev niso uresničili. Odločili so se, da se bodo pri gradnji utrjene mejne črte oprli na obstoječe komunikacije in postojanke, kar bi

* Blaž Štangelj, dipl. zgod. (UN), študent 2. bolonjske stopnje, smer: novejša zgodovina, blazstangelj@gmail.com, Stranska vas 22 a, 8000 Novo mesto.

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško … italijansko … madžarsko … hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del, 17. Pavlin, *Petnajsta brigada*, 25.

2 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del, 17.

3 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del, 17.

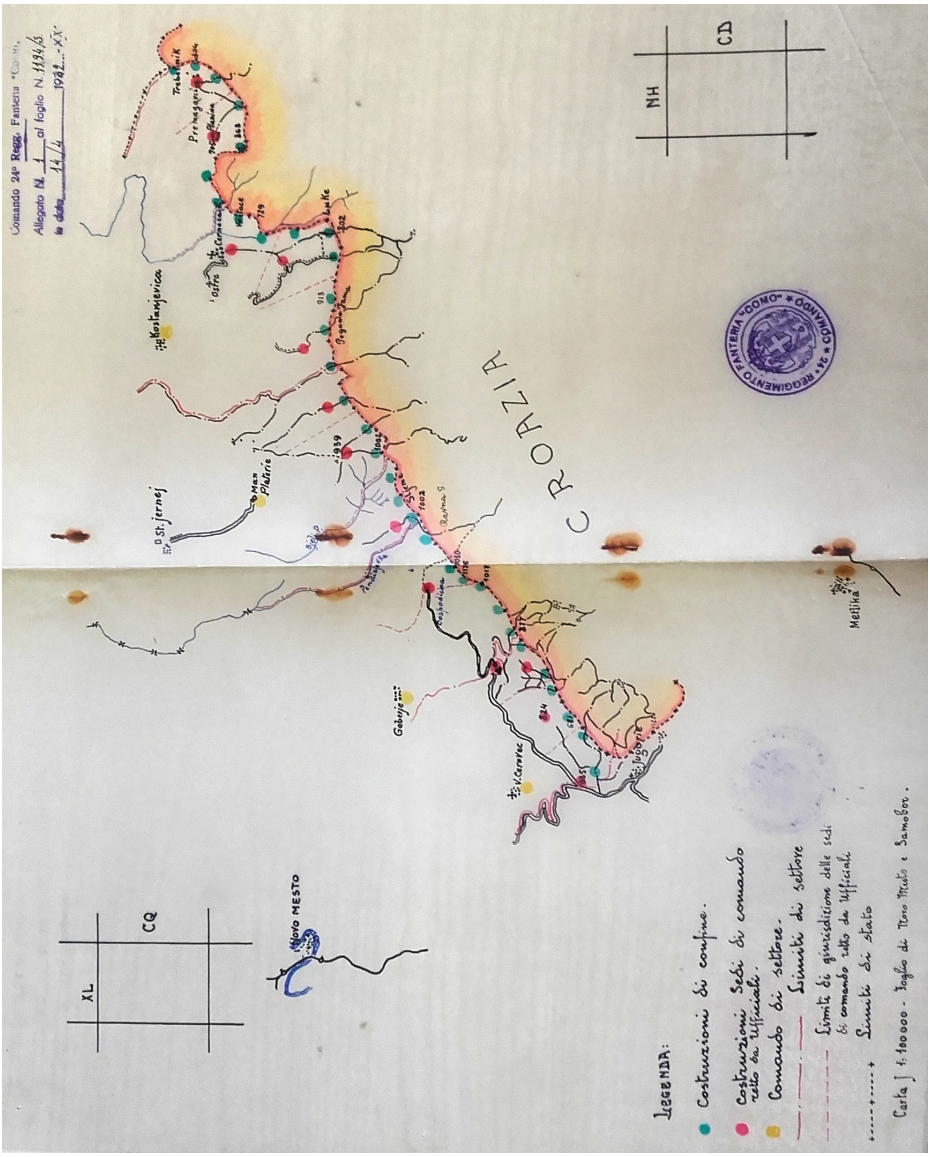

Slika 1: Zemljevid načrtovane italijanske zapore meje z NDH po vrhu grebena Gorjancev, 14. april 1942.

omogočalo lažjo oskrbo in obrambo. Zaporo meje z NDH so gradili ob vznožju Gorjancev in v Beli krajini, od reke Kolpe vzhodno od Metlike v smeri Žumberka in Gorjancev. Glavni namen utrjene mejne črte je bilo preprečiti prehode partizanov iz Žumberka in Gorjancev v vasi pod njimi ter v belokranjske vasi. Želeli so jim namreč onemogočiti zbiranje hrane v njih.[4] Utrjena mejna črta je bila sestavljena iz pasu bodeče žice, bunkerjev, močnejših utrdb, hiš, predelanih v utrdbe, in mejnih prehodov oziroma blokov.[5]

Gradnja zapore meje z NDH se je začela 13. januarja 1943 pri vasi Šmarje (južno od Šentjerneja). Ta dan so postavili okoli 30 metrov bodeče žice, široke 5,5 m, in postavljene v obliki trapeza.[6]

Komandant XI. armadnega zbora Gastone Gambara je 9. marca 1943 svojim podrejenim enotam poslal izjavo o svojem obisku pri Benitu Mussoliniju v Rimu. Ta mu je med drugim naročil, naj se v najkrajšem času dokonča zapora meje med Ljubljansko pokrajino in NDH, zgrajene iz bodeče žice, ki bi preprečevala prehajanje partizanov. Gambara je Mussoliniju odgovoril, da divizija Isonzo in inženirija XI. armadnega zbora smatra to delo kot svojo častno dolžnost.[7]

Pas bodeče žice in bunkerjev ob njej so postavili od reke Krke, okoli 1 km severovzhodno od Kostanjevice, ki se je v smeri jugozahod nadaljeval skozi vasi, gozdove, vinograde in polja ob vznožju Gorjancev (Zaboršt, Imenje, Šmarje, Dolenje Vrhpolje, Tolsti Vrh, Dolenji Suhadol, mimo Gabrja). Z italijansko kapitulacijo, 8. septembra 1943, so se dela ustavila v zaselku Pušče pri vasi Dolž.[8] Po načrtu je bilo predvideno, da bi se utrjena meja nadaljevala po trasi, ki jo na podlagi skice divizije Isonzo zapiše Jože Penca:

> »Pri Dolžu naj bi se obrnila skoraj točno proti jugu na koto 887 – Oklinak, zahodno od Trdinovega vrha, kjer naj bi se srečala z žico, ki naj bi prišla gor od Božakovega čez Grabrovec in Popoviče.«[9]

V omenjenem času je bilo med reko Krko pri Kostanjevici in zaselkom Pušče pri vasi Dolž postavljeno okoli 27 km pasu bodeče žice in ob njej je bilo zgrajeno 46 utrjenih objektov, dva pa sta bila še v gradnji. Od teh objektov je bilo 34 bunkerjev (nekateri leseni, nekateri zidani z betonom, opeko in kamenjem) in 12 močnejših utrdb oziroma velikih bunkerjev (med njimi sta bili v močnejšo utrdbo predelani dve obstoječi hiši) za

---

4 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. in 3. del, 17. Pavlin, *Petnajsta brigada*, 25. SI AS 1773, t. e. 773, Dopis Poveljstva XI. armadnega zbora, 12. 7. 1943.

5 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30.7.1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

6 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 22. 1. 1943 in 1. 2. 1943. Ferenc, Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945, 246. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del, 17.

7 Trgo, *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni* ..., VI. del. Knjiga 5, 527. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 229.

8 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1.–3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

9 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

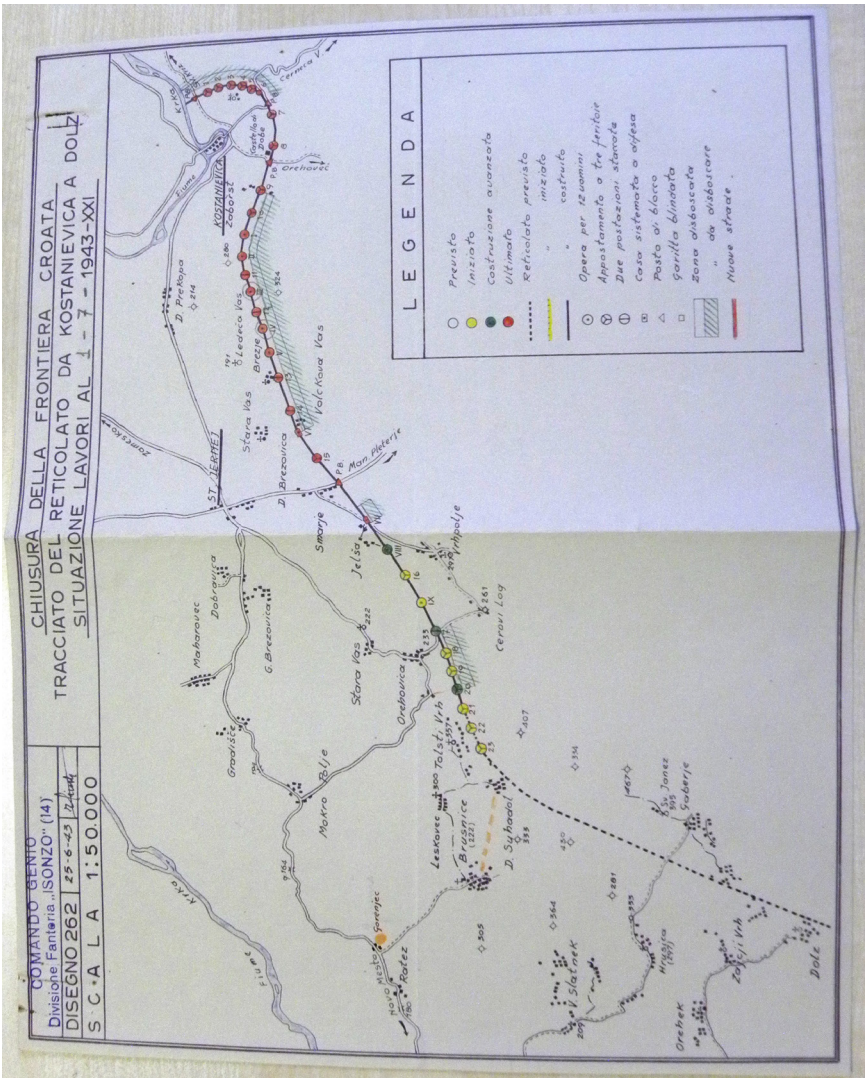

Slika 2: Zemljevid zapore meje z NDH pod Gorjanci, ki ga je pripravila inženirija divizije Isonzo. Prikazuje stanje dela postavitve bodeče žice in bunkerjev do 1. julija 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rdeči krogi so dokončani bunkerji, rumeni in zeleni krogi pa so bunkerji v gradnji. Zelene črtice predstavljajo sekanje gozda.

12-člansko vojaško posadko.[10] Poleg bunkerjev so na pasu bodeče žice naredili tudi šest mejnih prehodov.[11]

Gradnja utrjenega pasu bodeče žice za zaporo meje z NDH se je v Beli krajini začela 22. julija 1943. Določena je bila njena trasa, in sicer naj bi potekala od železniškega mostu čez Kolpo pri Rosalnicah, se nadaljevala proti cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu in od tu šla do vasi Popoviči v Žumberku.[12] Dela so izvajali inženirska enota italijanske kraljeve vojske pod poveljstvom divizije Isonzo in mobilizirani delavci – civilisti.[13] Slednji so delali po 8 ur in bili plačani 5 lir na uro, kot so to zapisali obveščevalci varnostno-obveščevalne službe (VOS).[14] Vojaki italijanske inženirske enote so bili nastanjeni v petih lesenih barakah na Vejarju pri Metliki ob cesti za Rosalnice. Pri barakah so skladiščili gradbeni material za gradnjo zapore meje, in sicer kolute bodeče žice in lesene kole. Vojaške barake so bile s treh strani obdane s strelskim jarkom in zavarovane s tremi utrdbami, zgrajenimi iz opeke in obdelanega kamenja. Ob cesti Metlika–Rosalnice je bila vojaška stražarnica z zapornico, vse skupaj pa obdano z bodečo žico.[15] Do 30. julija 1943 je delo poleg civilistov izvajalo 135 pripadnikov italijanske enote vojaške inženirije. Od teh so bili 4 oficirji, 6 podoficirjev in 125 vojakov.[16]

Začetek 8-vrstnega, gosto pletenega, 4 m širokega in 160 cm visokega pasu bodeče žice je bil ob zidanem bunkerju z oboroženo stražo in žarometom na levem bregu Kolpe ob železniškem mostu pri Rosalnicah. Pas bodeče žice se je nadaljeval proti severu skozi gozd Boriha in se nato usmeril v smeri severozahoda skozi koto 206 proti križišču cest za Slamno vas in Drašiče.[17]

---

10 SI AS 1865, t. e. 211, skica žice in bunkerjev skozi Gomile pri vasi Gabrje. SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo za štab VDO, 12. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,,17.

11 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del,17.

12 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis Poveljstva XI. armadnega zbora Poveljstvu divizije Isonzo, Poveljstvu divizije Lombardija in Poveljstvu inženirije XI. armadnega zbora, 12. 7. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321 Poročilo VDO za GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943. Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini. https://youtu.be/3WphYMxAkUw, 0:11–0:35.

13 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943 in 14. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo Okrožne komisije VOS Bela Krajina za CK VOS, 12. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211 Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943.

14 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo Okrožne komisije VOS Bela Krajina za CK VOS, 12. 8. 1943.

15 SI AS 1865, t. e. 211 Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943.

16 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943.

17 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943 in 14. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, Poročilo Okrožne komisije VOS Odrednemu obveščevalnemu centru, 2. 6. 1943. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo Okrožne komisije VOS Bela Krajina za CK VOS, 12. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211 Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943. Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini. https://youtu.be/3WphYMxAkUw, 2:34–3:27.

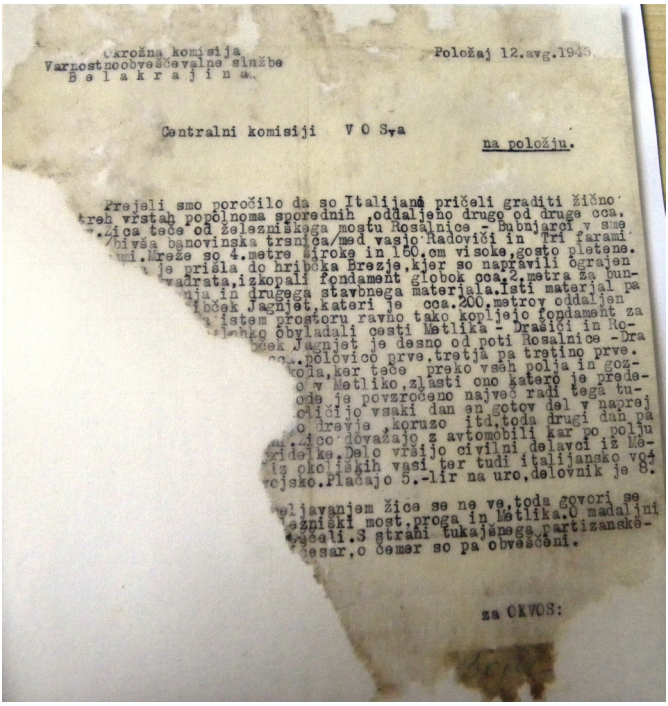

Okrožna komisija
Varnostnoobveščevalne službe
B e l a k r a j i n a

Položaj 12.avg.1943.

Centralni komisiji V O S-a

na položju.

Prejeli smo poročilo da so Italijani pričeli graditi žično
treh vrstah popolnoma sporednih ,oddaljeno drugo od druge cca.
žica teče od železniškega mostu Rosalnice - Bubnjarci v sme
bivša banovinska trsnica/med vasjo Radovići in Tri farami
mi.Meže so 4.metre široke in 160.cm visoke,gosto pletene.
je prišla do hribčka Brezje,kjer so napravili ograjen
vadrata,izkopali fondament globok cca.2.metra za bun-
nja in drugega stavbnega materjala.Isti materjal pa
bček Jagnjet,kateri je cca.200.metrov oddaljen
istem prostoru ravno tako kopljejo fondament za
hko obvladali cesti Metlika - Drašiči in Ro-
bek Jagnjet je desno od poti Rosalnice -Dra
..polovico prve,tretja pa tretino prve.
oda,ker teče preko vseh polja in goz-
o v Metliko,zlasti ono katero je prede-
ode je povzročeno največ radi tega tu-
čičijo vsaki dan en gotov del v naprej
o drevje ,koruzo itd,toda drugi dan pa
..žico dovažajo z avtomobili kar po polju
ridelke.Delo vršijo civilni delavci iz Me-
iz okoliških vasi ter tudi italijansko vo-
vojsko.Plačajo 5.-lir na uro,delovnik je 8.

eljavanjem žice se ne ve,toda govori se
ezniški most,proga in Metlika.O madaljni
ačeli.S strani tukajšnega partizansko-
esar,o čemer so pa obveščeni.

za OKVOS:

Slika 3: Poročilo VOS o gradnji pasu bodeče žice in bunkerjev pri Rosalnicah, 12. avgust 1943.

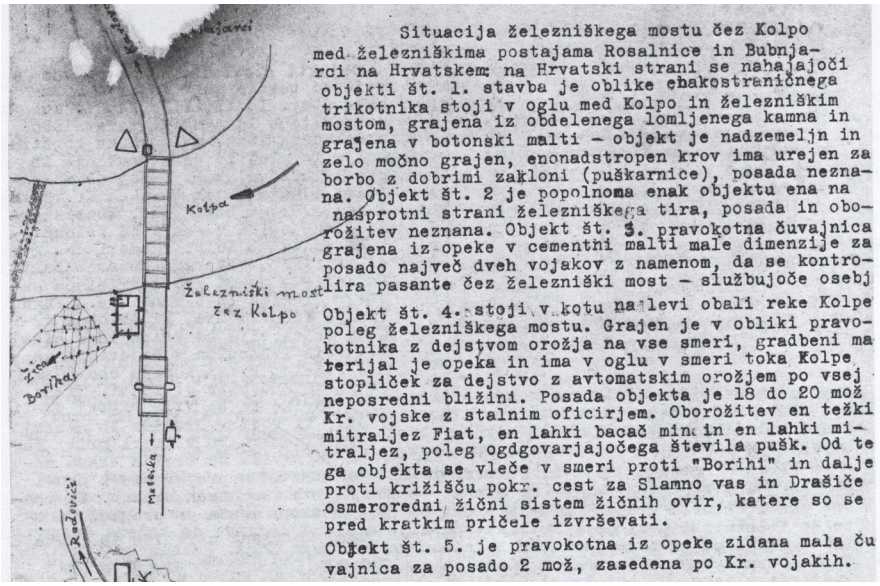

Situacija železniškega mostu čez Kolpo
med železniškima postajama Rosalnice in Bubnja-
rci na Hrvatskem; na Hrvatski strani se nahajoči
objekti št. 1. stavba je oblike enakostraničnega
trikotnika stoji v oglu med Kolpo in železniškim
mostom, grajena iz obdelenega lomljenega kamna in
grajena v botonski malti – objekt je nadzemeljn in
zelo močno grajen, enonadstropen krov ima urejen za
borbo z dobrimi zakloni (puškarnice), posada neznana.
Objekt št. 2 je popolnoma enak objektu ena na
nasprotni strani železniškega tira, posada in obo-
rožitev neznana. Objekt št. 3. pravokotna čuvajnica
grajena iz opeke v cementni malti male dimenzije za
posado največ dveh vojakov z namenom, da se kontro-
lira pasante čez železniški most – službujoče osebj
Objekt št. 4. stoji v kotu na levi obali reke Kolpe
poleg železniškega mostu. Grajen je v obliki pravo-
kotnika z dejstvom orožja na vse smeri, gradbeni ma
terijal je opeka in ima v oglu v smeri toka Kolpe
stopliček za dejstvo z avtomatskim orožjem po vsej
neposredni bližini. Posada objekta je 18 do 20 mož
Kr. vojske z stalnim oficirjem. Oborožitev en težki
mitraljez Fiat, en lahki bacač min in en lahki mi-
traljez, poleg ogdgovarjajočega števila pušk. Od te
ga objekta se vleče v smeri proti "Borihi" in dalje
proti križišču pokr. cest za Slamno vas in Drašiče
osmerorednі žični sistem žičnih ovir, katere so se
pred kratkim pričele izvrševati.
Objekt št. 5. je pravokotna iz opeke zidana mala ču
vajnica za posado 2 mož, zasedena po Kr. vojakih.

Slika 4: Partizanska skica bunkerjev ob železniškem mostu čez Kolpo pri Rosalnicah s podrobnim opisom, v obveščevalnem poročilu 19. avgusta 1943.

Slika 5: Ostanki bunkerja na levem bregu Kolpe ob železniškem mostu pri Rosalnicah.

Slika 6: Ostanki bunkerja na levem bregu Kolpe ob železniškem mostu pri Rosalnicah. V ozadju na desni strani fotografije se vidi vas Radoviči.

Slika 7: Ostanki strelnega stolpiča bunkerja na levem bregu Kolpe ob železniškem mostu pri Rosalnicah. Novembra ali decembra 2015 je bila tudi ob tem bregu Kolpe postavljena rezilna žica, ki je bila nato čez nekaj mesecev, v letu 2016 odstranjena. 12. januar 2016.

Slika 8: Pas rezilne žice na levem bregu Kolpe ob železniškem mostu pri Rosalnicah, ki je bil postavljen novembra ali decembra 2015 in nato čez nekaj mesecev, v letu 2016 odstranjen. 27. december 2015.

Slika 9: Panelna ograja in na njej rezilna žica na bregu Kolpe pri vasi Radoviči. V ozadju je železniški most čez Kolpo. 9. marec 2019.

Naprej so pripravili gradbeni material, in sicer kolute bodeče žice, lesene kole zanjo in cement, ki so jih po železnici pripeljali v Metliko.[18] Izsekavali so gozd na predvideni trasi zapore meje. Pas bodeče žice je bil do 30. julija 1943 postavljen v dolžino okoli 800 m od železniškega mostu čez Kolpo pri Rosalnicah, koli in količki pa so bili postavljeni v dolžino okoli 1200 m od omenjenega mosta.[19] Vzhodnodolenjski odred je poročal, da je italijanska vojska 7. avgusta 1943 v Metliko po železnici pripeljala trinajst vagonov količkov in štiri vagone bodeče žice, kar je bilo namenjeno za utrjevanje.[20]

Do križišča cest za Slamno vas in Drašiče so z bodečo žico prišli 14. avgusta 1943. Do takrat jim je uspelo postaviti okoli 2 km pasu bodeče žice.[21] Predvidevali so tudi gradnjo dveh novih poti na dve koti pri Rosalnicah (206 in manjša kota vzhodno od Rosalnic), kjer je potekala zapora meje. Skupna dolžina teh dveh poti bi bila okoli 1300 m.[22] Kasnejše poročilo o delu ne omenja, če so ti dve poti tudi izdelali.[23]

18 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 20. 7. 1943.

19 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943.

20 SI AS 1865, t. e. 211, Poročilo VDO za Obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 10. 8. 1943.

21 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja Poveljstvu divizije Isonzo, 11. 8. 1943 in 14. 8. 1943.

22 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943.

23 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 25. 8. 1943.

Slika 10: Izsek iz načrta inženirije divizije Isonzo za gradnjo bodeče žice in bunkerjev vzhodno od Metlike, 21. julij 1943. Bunkerji so označeni s krogi. Povezuje jih pas bodeče žice, ki je označen z rdečo črto.

Ob pasu bodeče žice so med začetkom avgusta in začetkom septembra 1943 zgradili šest močnih betonskih bunkerjev.[24] Še trije bunkerji pa so bili v začetni fazi gradnje, in sicer pri enem se je začel izkop za temelje, pri drugem je bil izkop že končan in pri tretjem je bil izkop končan in pripravljen za betoniranje.[25] Bunkerje italijanske zapore meje z NDH v kroniki mesta Metlika tako opiše Zvonko Rus:

24 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943.

25 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 25. 8. 1943.

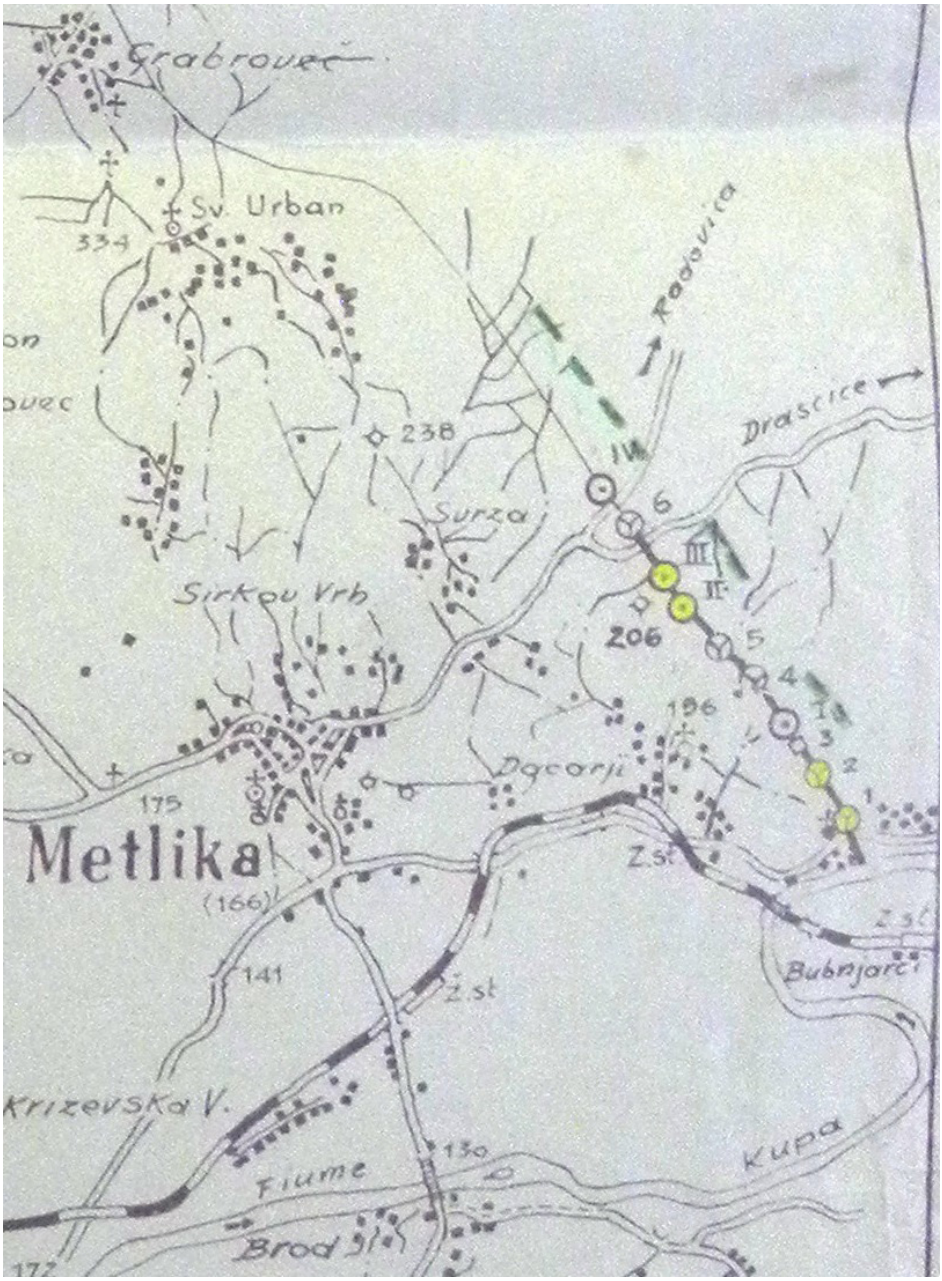

Slika 11: Izsek z zemljevida inženirije divizije Isonzo, ki prikazuje gradnjo zapore meje z NDH vzhodno od Metlike, 14. avgusta 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rumeni krogi so bunkerji, pri katerih se je do 14. avgusta 1943 začela gradnja. Krogi brez barve označujejo bunkerje, pri katerih se bo gradnja začela po tem datumu. Zelene črtice ob trasi utrjene meje pomenijo izsekavanje gozda.

> »Zgrajeno je bilo le 6 izredno močnih betonskih bunkerjev v dveh nivojih, prirejenih za krožno obrambo z medsebojno ognjeno zvezo. Ščitila jih je večvrstna bodeča žica, ki je bila postavljena tudi med bunkerji.«[26]

Bodečo žico, ki so jo pri Rosalnicah postavljali italijanski vojaki, je v svojem dnevniku zabeležil tudi črnomaljski župnik p. Lojze Jože Žabkar, ki je 2. avgusta 1943 prišel na obisk k proštu v Metliko.[27]

Gradnje bunkerjev se je leta 2009 tako spominjal vaščan Rosalnic Anton Kočevar:

> »Za opaž, ki so ga potrebovali pri gradnji, so porušili kar sosednji pod in razkrili hlev, saj so sosedi že prej pobegnili k partizanom. Vendar italijanska vojska dela ni uspela dokončati, saj je 8. septembra 1943 kapitulirala. Bunkerji so ostali brez strehe.«[28]

Slika 12: Italijanski bunker. Zgoraj levo je vas Radoviči, zgoraj desno pa železniški most čez Kolpo pri vasi Rosalnice.

26 Rus, *Kronika mesta Metlika II,* 62. Zvonko Rus napačno datira začetek gradnje zapore meje z NDH v Beli krajini, ki jo postavi v pomlad 1943 (SI AS 1773, t. e. 773, Dopis Poveljstva XI. armadnega zbora Poveljstvu divizije Isonzo, Poveljstvu divizije Lombardija in Poveljstvu inženirije XI. armadnega zbora, 12. 7. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943.)

27 Žabkar, *Izpovedi*, 89. Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini. https://youtu.be/3WphYMxAkUw, 3:59–4:42.

28 Bezek-Jakše, Od bunkerja do bunkerja, 40.

Sliki 13 in 14: Italijanski bunker pri vasi Radoviči.

Sliki 15 in 16: Italijanski bunker pri vasi Rosalnice.

Italijanska straža, ki je varovala gradnjo bodeče žice, se je že 14. avgusta 1943 utrdila v cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu. Okoli cerkve so gradili bunkerje in do polovice zazidali line v zvoniku.[29]

Slika 17: Cerkev sv. Urbana na Grabrovcu.

Obveščevalec Belokranjskega bataljona je poročal, da je italijanska vojska 14. avgusta 1943 k tej cerkvi s tremi avtomobili pripeljala nek material, ki je bil pokrit in ga ni bilo možno prepoznati, ter naslednje orodje: »*krampe, lopate in železne štange.*«[30] Z izsekavanjem gozda so v avgustu 1943 nadaljevali po predvideni trasi pasu bodeče žice od križišča cest za Slamno vas in Drašiče proti cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu. Ta del trase pasu bodeče žice je bil dolg okoli 2 km in je potekal po območju, ki je bil v celoti porasel z gozdom, zato so imeli velika dela z izsekavanjem. Predvidena je bila sečnja gozda v pasu, širokem 300 m, in sicer 250 m zunaj bodeče žice in 10–50 m znotraj žice.[31] Na tem odse-

29 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo Belokranjskega bataljona za čas med 8. 8. 1943 in 14. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211 in SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Poročilo štaba VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo Okrožne komisije VOS Bela Krajina za CK VOS, avgusta 1943.

30 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo Belokranjskega bataljona za čas med 8. 8. 1943 in 14. 8. 1943.

31 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja Poveljstvu divizije Isonzo, 11. 8. 1943, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943.

ku trase so proti koncu avgusta 1943 začeli postavljati bodečo žico,[32] ki so jo k cerkvi sv. Urbana na Grabrovec začeli dostavljati med 23. in 25. avgustom 1943.[33] Na pripravljalna dela in gradnjo italijanske zapore meje z NDH na območju Grabrovca kažejo tudi prijave vojne škode, ki so jih lastniki zemljišč iz Grabrovca vložili v septembru 1945, torej 5 mesecev po končani drugi svetovni vojni. V prijavah so zapisali, da je italijanski okupator povzročil tudi naslednjo škodo na premičninah in nepremičninah: sekanje gozda in kostanjevih kolov v njem (npr. 400 in 200 kolov), sekanje in poškodovanje vinskih trt ter sadnih dreves (npr. uničenih 30 in 50 trt ter poškodovanih 80 trt in 80 mladih sadnih dreves), uničenje 440 kolov za trte, poškodovanje vinske kleti in zidanice, požig lesenega vinskega hrama, poškodovanje strehe na vinskem hramu. V petih primerih se omenja tudi poškodovanje pridelkov na njivi (npr. koruze, fižola), na kateri je bil zgrajen en ali več bunkerjev. Škoda je bila povzročena tudi cerkvi sv. Urbana.[34] Delno so bile poškodovane opeke in zid, poškodovana pa je bila še naslednja oprema cerkve:

> »2 omare, tla iz sedežev, 2 sedeža razbita - trd les, zvonovi, jarmi in jermeni, 3 vrvi od zvonov, 3 zvončki, 1 pobiralnica, oltarji in svetniki, 4 okna - les in šipe, zvonik in pleh, 1 prt ukraden iz oltarja.«[35]

Pas bodeče žice zapore meje z NDH se je najverjetneje ustavil na Grabrovcu v bližini cerkve sv. Urbana. Načrtovali so, da se bo pas bodeče žice in bunkerjev od kote vzhodno od cerkve sv. Urbana na Grabrovca nadaljeval v smeri severozahoda mimo vasi Grabrovec, skozi Brezovico in Popoviče do zahodnega roba Gorjancev (kota 886 – Oklinak, kota 824 – Lipovec), kjer bi se srečal s pasom bodeče žice, ki bi prišla iz smeri vasi Dolž.[36] Po drugi varianti pa naj bi pas bodeče žice od cerkve sv. Urbana na Grabrovcu potekal proti Dolžu v smeri severozahoda, in sicer južno od Grabrovca, Severno od Bušinje vasi, ob severnem robu vasi Dolnji in Gornji Suhorja, ob vasi Drage, ob cesti skozi vasi Mačkovec in Jugorje, zahodno od prelaza Vahta in vzhodno od vasi Veliki Cerovec ter se nato priključil bodeči žici iz smeri vasi Dolž.[37]

Na trasi zapore meje z NDH med Kolpo in koto 824 – Lipovec na jugozahodnem delu grebena Gorjancev je bilo poleg pasu bodeče žice predvidenih 45 bunkerjev z oboroženo stražo, kar pomeni, da so predvidevali tri bunkerje za dolžino enega

32 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 25. 8. 1943.

33 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 25. 8. 1943.

34 SI ZAL, NME/ 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto – Okrajna komisija za vojno škodo Črnomelj, t. e. 12.

35 SI ZAL, NME/ 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto – Okrajna komisija za vojno škodo Črnomelj, t. e. 12.

36 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

37 SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

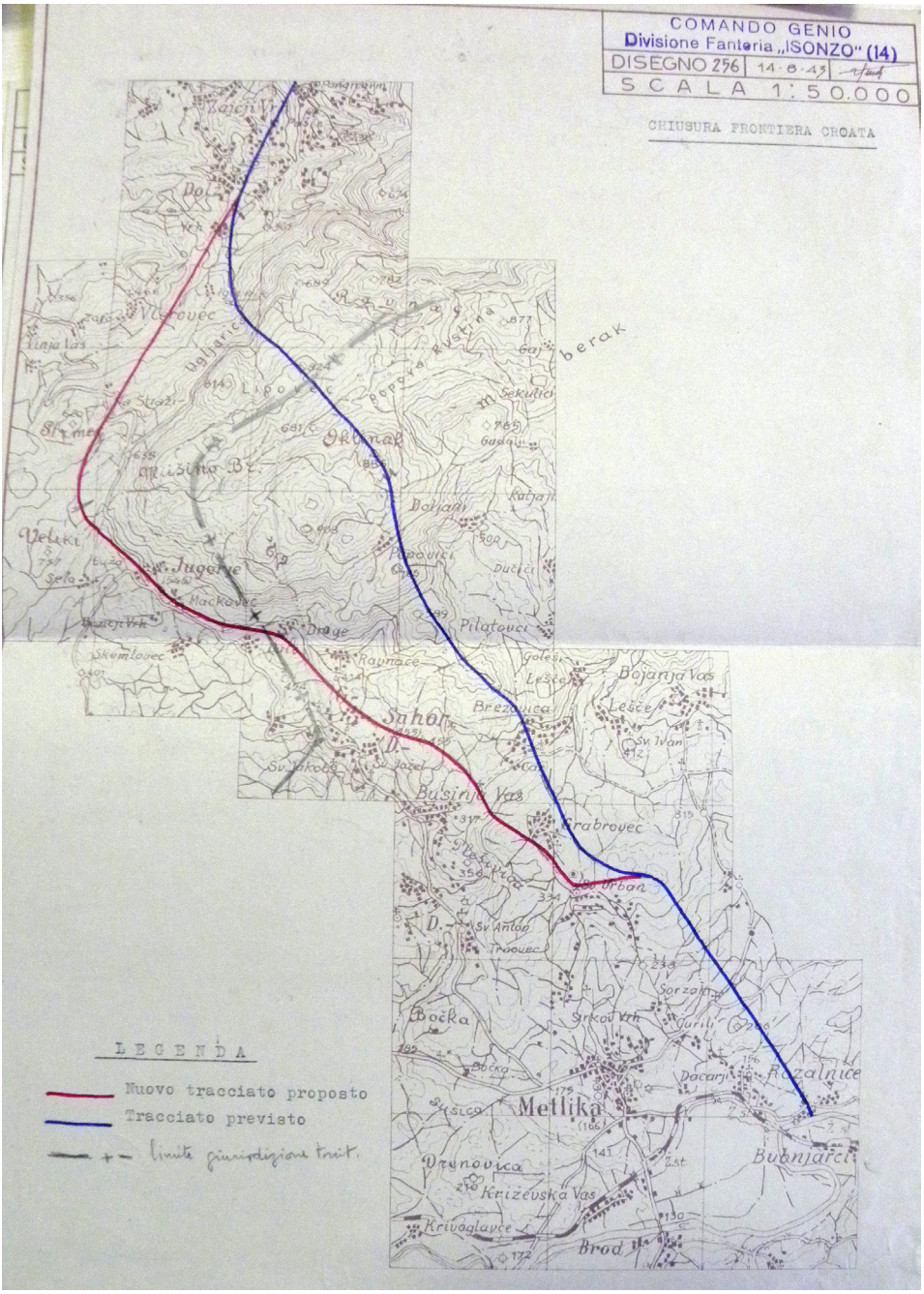

Slika 18: Zemljevid inženirije divizije Isonzo, 14. avgust 1943, na katerem sta z modro in rdečo črto narisana dva predloga trase zapore meje z NDH med reko Kolpo, Grabrovcem, Gorjanci in vasjo Dolž. Načrti so ostali nedokončani.

kilometra. Vsak bunker bi bil oborožen z dvema mitraljezoma, dvema puškomitraljezoma in enim minometom.[38] Italijanska vojska tega ni uresničila, ker jo je 8. septembra 1943 prehitela kapitulacija.[39]

Partizanski obveščevalec je 19. avgusta 1943 poročal, da bi bila to prva linija bodeče žice in bunkerjev, ki bi potekala od reke Kolpe proti Žumberku in Gorjancem.[40] Italijanska vojska naj bi nameravala zgraditi še dve takšni liniji, kot je zapisal partizanski obveščevalec:

> »Druga linija žične ovire, ki je osem vrstna pa se vije od Kolpe izza hiše mlinarja Ivanetiča v Radovičih in med kapelo, ki se nahaja cca 50 m za imenovano hišo ob cesti. Trasa žične ovire se bo vila naprej proti cesti, ki vodi v Drašiče in naprej proti Vinomeru in v smeri proti Radovici in Ostrižu. Kolikor sem ugotovil, se bo napravila še tretja trasa nekje blizu Božakovega in v isti smeri proti Drašičem in naprej v smeri proti Kaštu.«[41]

Italijanski XI. armadni zbor je v prvotnih načrtih za zaprtje meje z NDH iz prve polovice leta 1942 predvideval varovanje meje ob reki Kolpi z utrjenimi postojankami in brez neprekinjene bodeče žice.[42] V načrtu za varovanje meje iz 20. avgusta 1943 pa je 14. pehotna divizija Isonzo predvidevala 100 bunkerjev oziroma utrdb z oboroženo stražo (kar pomeni 2 bunkerja za dolžino enega kilometra) in bodečo žico med železniškim mostom pri Rosalnicah in vasjo Severin na Kolpi (južno od Sinjega Vrha, na desnem bregu Kolpe). Vsak bunker bi bil oborožen z dvema mitraljezoma, dvema puškomitraljezoma in enim minometom.[43] Tega načrta niso uresničili.

Podobno vest je zaznal tudi obveščevalec Belokranjskega bataljona. Ta je 7. avgusta 1943 poročal, da namerava italijanska vojska, poleg pasu bodeče žice od železniškega mosta pri Rosalnicah, postaviti žično oviro tudi od omenjenega železniškega mostu do železniške čuvajnice pri Primostku.[44] Najverjetneje tega niso uresničili oziroma dokumenti tega ne omenjajo. Obveščevalno poročilo iz 19. avgusta 1943 zapiše, da je železniška čuvajnica pri vasi Primostek zidana in močno zgrajena ter ima podstrešje utrjeno in pripravljeno za morebitno obrambo. Širši prostor okoli te čuvajnice je bil obkrožen z bodečo žico.[45]

---

38 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora, 20. 8. 1943.

39 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del. 17.

40 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943.

41 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943.

42 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del. 17.

43 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora, 20. 8. 1943.

44 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo Belokranjskega bataljona, 7. 8. 1943.

45 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943.

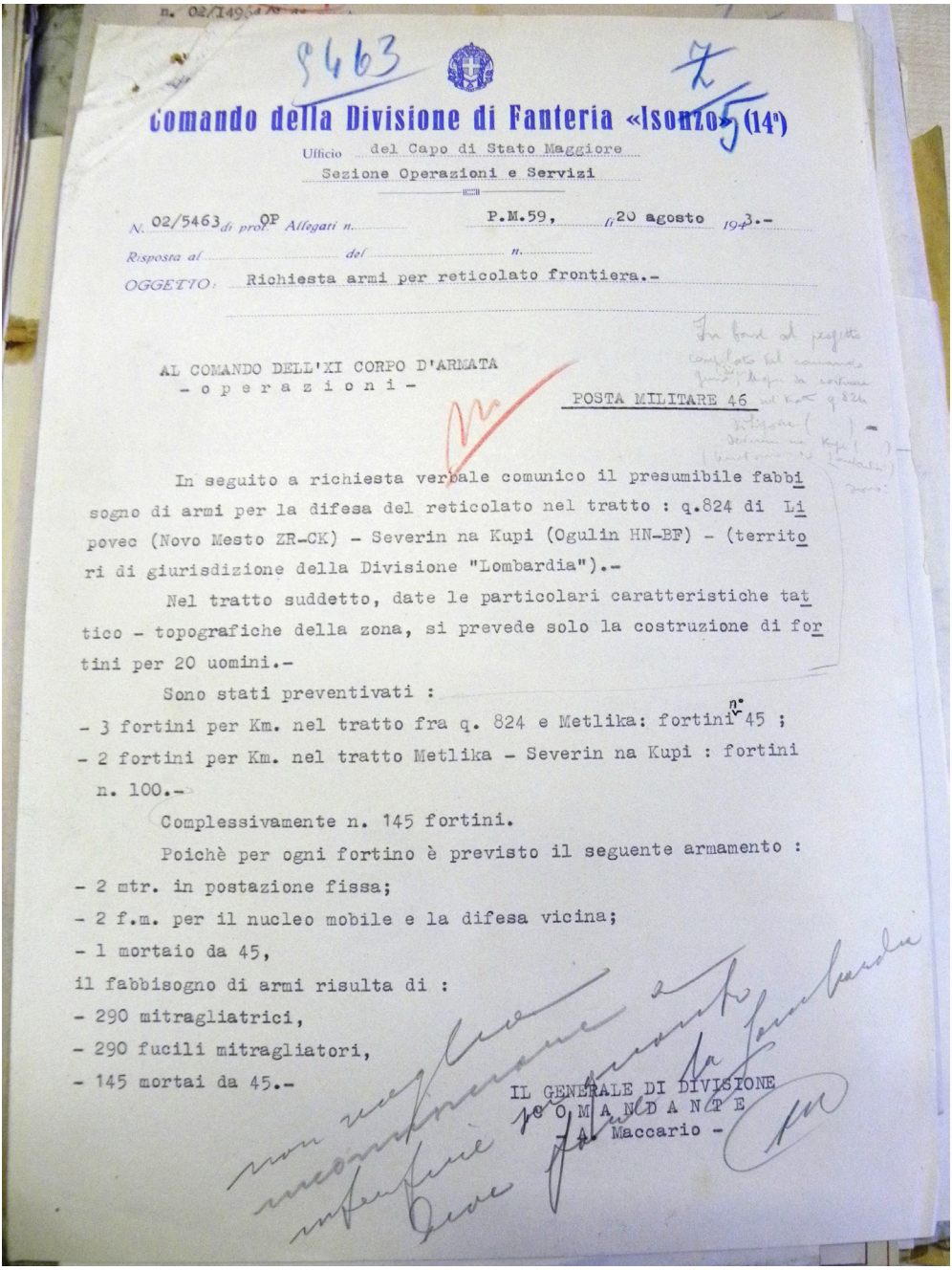

Comando della Divisione di Fanteria «Isonzo» (14ª)

Ufficio del Capo di Stato Maggiore
Sezione Operazioni e Servizi

N. 02/5463 di prot. OP Allegati n. P.M.59, li 20 agosto 1943.-

Risposta al del n.

OGGETTO: Richiesta armi per reticolato frontiera.-

AL COMANDO DELL'XI CORPO D'ARMATA
- o p e r a z i o n i -

POSTA MILITARE 46

In seguito a richiesta verbale comunico il presumibile fabbisogno di armi per la difesa del reticolato nel tratto : q.824 di Lipovec (Novo Mesto ZR-CK) - Severin na Kupi (Ogulin HN-BF) - (territori di giurisdizione della Divisione "Lombardia").-

Nel tratto suddetto, date le particolari caratteristiche tattico - topografiche della zona, si prevede solo la costruzione di fortini per 20 uomini.-

Sono stati preventivati :

- 3 fortini per Km. nel tratto fra q. 824 e Metlika: fortini n. 45 ;
- 2 fortini per Km. nel tratto Metlika - Severin na Kupi : fortini n. 100.-

Complessivamente n. 145 fortini.

Poichè per ogni fortino è previsto il seguente armamento :

- 2 mtr. in postazione fissa;
- 2 f.m. per il nucleo mobile e la difesa vicina;
- 1 mortaio da 45,

il fabbisogno di armi risulta di :

- 290 mitragliatrici,
- 290 fucili mitragliatori,
- 145 mortai da 45.-

IL GENERALE DI DIVISIONE
p.o. COMANDANTE
A. Maccario -

Slika 19: Poročilo 14. pehotne divizije Isonzo o predvidenem številu bunkerjev in njihovi oborožitvi ob trasi utrjene meje med Gorjanci, železniškim mostom čez Kolpo in Severinom na Kupi, 20. avgust 1943.

Zapora meje z NDH je ostala nedokončana. Prav tako ni dosegla svojega namena, da bi preprečila prehajanje partizanov.[46] Ni znana točna lokacija, kje v Beli krajini se je s kapitulacijo Italije končal pas bodeče žice, italijanske zapore meje z NDH. Najbolj verjetno je, da se je ta pas ustavil na Grabrovcu, na predvideni trasi te meje nekje v bližini cerkve sv. Urbana. Namreč skromne omembe v italijanskih in partizanskih dokumentih za konec avgusta 1943 omenjajo, da se bodeča žica postavlja proti Grabrovcu in omenjajo italijansko vojsko, ki se je utrdila pri cerkvi sv. Urbana, da bi varovala gradnjo pasu bodeče žice.[47] To pomeni, da je bilo med železniškim mostom čez reko Kolpo pri Rosalnicah in Grabrovcem narejeno okoli 4 km pasu bodeče žice.[48] Ob njeni trasi med reko Kolpo in križiščem cest za Slamno vas in Drašiče je bilo zgrajenih šest močnih betonskih bunkerjev, še trije pa so bili v začetni fazi gradnje.[49]

Slika 20: Italijanski bunker pri vasi Rosalnice.

46 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 229. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

47 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 25. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

48 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja Poveljstvu divizije Isonzo, Poveljstvo inženirije XI. armadnega zbora, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943.

49 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943. Rus, *Kronika mesta Metlika II,* 62.

Sliki 21 in 22: Italijanski bunker na koti 206 severno od vasi Rosalnice.

Slika 23: Lovska preža na koti 206 severno od vasi Rosalnice stoji na betonski plošči, ki bi lahko bila ostanek nedokončanega italijanskega bunkerja.

Po koncu druge svetovne vojne so domačini zrušili dva bunkerja in odpeljali gradbeni material, potem so jim to prepovedali.[50] Štirje bunkerji italijanske zapore meje proti NDH so se ohranili do danes. Prav tako so se ohranili temelji bunkerja ob železniškem mostu čez Kolpo, ob katerem se je začel pas bodeče žice zapore meje z NDH.[51]

Na omenjeno zaporo meje z NDH pa še danes opominjajo tudi ostanki bodeče žice v okolici vasi Grabrovec. Na območju Berčic, jugovzhodno od cerkve sv. Urbana na Grabrovcu, se je na robu gozda ohranila bodeča žica.[52] Ta je deloma vraščena v drevesna debla, deloma poteka po tleh. Ohranjena je na dolžini okoli 110 m. Na nekaterih deblih je razvidno, da je postavljena v treh različnih višinah. Ob bodeči žici je viden tudi nenaravno vkopan jarek, ki je najverjetneje ostanek strelskega jarka. Sledimo mu lahko na dolžini okoli 300 m. Vzrok, da se je ta bodeča žica ohranila na terenu, je lahko v tem, da so nekateri gozdovi na območju Grabrovca zapuščeni in se jih že nekaj desetletij ne čisti oziroma izsekava. Lokacija bodeče žice in jarka se sklada z zemljevidom inženirije divizije Isonzo, kjer je vrisana trasa zapore meje z NDH.[53] Kar tudi kaže na to, da je to najverjetneje ostanek bodeče žice italijanske zapore meje z NDH.

50 Bezek-Jakše, Od bunkerja do bunkerja, 40.

51 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943. Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini. https://youtu.be/3WphYMxAkUw, 0:10–0:25, 0:50–1:40, 3:29–4:01.

52 Na ostanke bodeče žice na tem območju je opozorila Barbara Gornik in pokazala njeno lokacijo. Avtor se ji za to zahvaljuje.

53 SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

Sliki 24 in 25: Ostanki bodeče žice na območju Berčic, jugovzhodno od cerkve sv. Urbana na Grabrovcu. Žica je deloma vraščena v drevesna debla, deloma poteka po tleh. 28. marec 2019.

Sliki 26 in 27: Mateja Černič na lokaciji najdbe zakopanega koluta bodeče žice.
V ozadju je cerkev sv. Urbana na Grabrovcu. 3. april 2019.

Družina Černič je leta 2018 pri urejanju visoke grede pri njhovi zidanici pri cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu našla in odkopala kolut bodeče žice, ki je bil zakopan na globini okoli 2 m. Kolut je najverjetneje ostanek italijanske bodeče žice, saj je italijanska vojska imela svojo postojanko v cerkvi sv. Urbana na Grabrovcu in okoli nje.[54] Služila jim je za varovanje gradnje zapore meje z NDH, kamor pa so dostavljali tudi orodje in kolute bodeče žice za zaporo meje z NDH.[55] Trasa te zapore je potekala okoli 250 m vzhodno od cerkeve sv. Urbana in se nato v smeri jugovzhod spuščala proti železniškemu mostu čez reko Kolpo pri Rosalnicah.[56]

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1851 Glavni štab NOV in POS, 1941–1945.
SI AS 1865 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest sedmega korpusa, 1943–1945.
SI AS 1773 Poveljstvo 14. pehotne divizije Isonzo, 1940–1943.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto

SI ZAL, NME/ 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto – Okrajna komisija za vojno škodo Črnomelj

Objavljeni viri

Trgo, Fabijan, ur. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov*. VI. del. Knjiga 5. Borbe v Sloveniji, januar–april 1943. Ljubljana: Vojnozgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1960.

Intervjuji v hrambi arhiva projekta in objavljeni intervjuji

Mateja Černič, Grabrovec, 3. april 2019, Kolut italijanske bodeče žice pri sv. Urbanu, https://youtu.be/U161_1PsU5s.
Božidar Flajšman, Blaž Štangelj, Rosalnice, Ljubljana, marec 2019, Utrjena linija med Italijo in NDH v Beli krajini, https://youtu.be/3WphYMxAkUw.

54 Mateja Černič, Kolut italijanske bodeče žice pri sv. Urbanu. https://youtu.be/U161_1PsU5s, 0:04–0:34.

55 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo Belokranjskega bataljona za čas med 8. 8. 1943 in 14. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 25. 8. 1943.

56 SI AS 1773, t. e. 773, Zemljevid tras zapore meje proti NDH, Poveljstvo inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

Časopisni viri

Bezek-Jakše, Mirjam. *Od bunkerja do bunkerja. Namig za izlet*. Dolenjski list, 30. julij 2009, 40.

Penca, Jože. *Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta "italijanska meja*" 1. del. Dolenjski list, 9. 4. 1992, 17.

Penca, Jože. *Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta "italijanska meja" 3. del*. Dolenjski list, 23. 4. 1992, 17.

Literatura

Ferenc, Tone. Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945. V: *Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252-2002. Zbornik ob 750. Letnici prve listinske omembe mesta*, ur. Andrej Smrekar, 233-269. Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost Kostanjevica na Krki, 2003.

Pavlin, Mile. *Petnajsta brigada*. Ljubljana: odbor 15. brigade in Partizanska knjiga, 1969.

Rus, Zvonko. *Kronika mesta Metlika II 1941-1991*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo, 2003.

Vogrič, Rudi. *Boj Belokranjcev*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973.

Žabkar, Lojze Jože. *Izpovedi. Pesmi in dnevnik.* Ljubljana: Križniški priorat, 1991.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Slika 1, Arhiv RS. SI AS 1773, t. e. 773.
Slika 2, Arhiv RS. SI AS 1773, t. e. 773.
Slika 3, Arhiv RS. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284.
Slika 4, Arhiv RS. SI AS 1865, t. e. 211.
Slika 5, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019..
Slika 6, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019..
Slika 7, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
Slika 8, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
Slika 9, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.
Slika 10, Arhiv RS. SI AS 1773, t. e. 773.
Slika 11, Arhiv RS. SI AS 1773, t. e. 773.
Slika 12, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019..
Sliki 13 in 14, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 27. 12. 2015.
Sliki 15 in 16, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019..
Slika 17, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019.
Slika 18, Arhiv RS. SI AS 1773, t. e. 773.
Slika 19, Arhiv RS. SI AS 1773, t. e. 773.
Slika 20, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 18. 2. 2017.
Sliki 21 in 22, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019.
Slika 23, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 28. 3. 2019.
Sliki 24 in 25, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
Sliki 26 in 27, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.

Summary

Blaž Štangelj

The Italian barricade of the border with the Independent State of Croatia in Bela Krajina

In 1942, the Italian army drafted a plan to close part of the border between the Ljubljana province and the Independent State of Croatia (NDH). They intended to close it with an uninterrupted barbed wire fence and fortify it with bunkers and military outposts. The original plan for the fortified border to run along the actual border with the NDH along the Gorjanci ridge and head towards the Kolpa river was not carried out. A fortified barricade of the border consisting of barbed wire, fortified structures (bunkers) and border crossings were built in 1943 at the foothills of Gorjanci, and from the Kolpa river east of Metlika in the direction of Žumberk. It was supposed to prevent the partisans from Žumberk and Gorjanci from crossing into villages below, thus restricting their efforts to gather food. The construction was carried out by the engineering unit of the Isonzo Division and the mobilized locals of the towns where the works were carried out. The erection of the barbed wire corridor began on January 13, 1943, at the village of Šmarje (south of Šentjernej). Eventually, bunkers, reinforced forts, and border crossings were erected along the route. The corridor of barbed wire and bunkers was built near the Krka river, around one kilometer east from Kostanjevica, leading southwestward at the foot of Gorjanci (Zaboršt, Imenje, Šmarje, Dolenje Vrhpolje, Tolsti Vrh, Dolenji Suhadol, past Gabrje). With the Italian capitulation on September 8, 1943, the works stopped in the hamlet of Pušče near the village of Dolž. About 27 kilometers of barbed wire were erected along the route, and 46 fortified structures with it; two unfinished.

The construction of the NDH border barrier in Bela krajina began on July 22, 1943. The beginning of a dense barbed wire corridor, which was 4 meters wide and 160 centimeters high, was located near brick bunker with an armed guard next to the railway bridge over the Kolpa river near Rosalnice, east of Metlika. By August 14, 1943, they had erected a corridor of barbed wire to the intersection of roads leading from Metlika to Slamna vas and Drašiče. Six strong concrete bunkers were built on the said route by the beginning of September 1943, while three were still in the initial construction phase. The barbed wire was erected along the intended route in the direction of the village of Grabrovec, where the works stopped on September 8, 1943, when Italy capitulated. About 4 kilometers of barbed wire were erected. The plan envisioned a corridor of barbed wire and bunkers leading from Grabrovec northwards, where it would merge in the western part of the Gorjanci ridge with the same fortified corridor that would be built from the village of Dolž. Two similar fortified corridors were planned to run north from the Kolpa river through Žumberk and Gorjanci. The fortified corridor of barbed wire and bunkers was also planned along the NDH border between the railway bridge over Kolpa river near Rosalnice and the village of Severin na Kolpi. The plans remained unfulfilled due to the capitulation.

The barricade of the NDH border remained unfinished and it failed to contain the passages of partisans. Some remnants hint to the existence of the border. In the villages of Rosalnice and Radoviči, four bunkers have been preserved, while the remains of the bunkers' foundations along the railway bridge over Kolpa are still visible. The former barricade is also hinted by

the remains of barbed wire found in the vicinity of the Church of St. Urban near the village of Grabrovec. The chapter's intention is not to emphasize the effectiveness of the occupier's engineering units, but rather remember the fortification of one of the occupation borders in Slovenia, and the inconveniences it caused.

*Blaž Štangelj**

Italijanske vojaške postojanke v Beli krajini in partizanska obveščevalna dejavnost**

Ob začetku druge svetovne vojne na Slovenskem so Belo krajino najprej zasedle enote nemške vojske, ki so prišle 13. aprila 1941 in tu ostale okoli štirinajst dni. Za nemškimi enotami so prišle enote italijanske vojske.[1] Prve italijanske enote so prehajale Belo krajino 15. aprila 1941, okupirati pa so jo začeli v začetku maja 1941 (4. maja 1941). Ta dan so enote italijanske vojske (glavnino je tvoril 23. pehotni polk Como, 14. pehotne divizije Isonzo) zasedle Metliko in Črnomelj[2] ter Semič.[3] Prav tako so v naslednjih dneh zasedli kraje vzdolž reke Kolpe, kjer je potekala meja med italijansko Ljubljansko pokrajino in Neodvisno državo Hrvaško (NDH). Obmejne postojanke so zasedle enote obmejne milice in kraljeve finančne straže (financarji).[4]

Število italijanskih postojank v Beli krajini se je spreminjalo. Zaradi partizanskega upora in tovrstne bojne dejavnosti je italijanski okupator opuščal nekatere svoje manjše postojanke, ostale pa v prvi polovici leta 1942 močno utrdil z bunkerji, strelskimi jarki, okopi ter kraje svojih postojank v celoti ali deloma obdali z bodečo žico.[5] Najbolj so bili utrjeni naslednji belokranjski kraji: Metlika z 20 bunkerji[6], Črnomelj s 64 bunkerji[7] in

* Blaž Štangelj, dipl. zgod. (UN), študent 2. bolonjske stopnje, smer: novejša zgodovina, blazstangelj@gmail.com, Stranska vas 22a, 8000 Novo mesto.

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško … italijansko … madžarsko … hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 Polič, *Belokranjski odred*, 7–8.

2 Polič, *Belokranjski odred*, 11. Rus, *Kronika mesta Metlika II*, 15. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 45.

3 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 45. SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič, t. e. 1, Kronika šole Semič.

4 Polič, *Belokranjski odred*, 11–12. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 45.

5 Polič, *Belokranjski odred*, 149, 153. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 45.

6 SI AS 1865, t. e. 211, VDO, Priloga k skici utrjene Metlike, 15. 2. 1943. Rus, *Kronika mesta Metlika II*, 32. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 115.

7 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 115

Semič z 11 bunkerji[8]. Vsi ti kraji so bili v celoti obdani z bodečo žico, ki je onemogočala prehajanje, kar je bilo mogoče na zastraženih prehodih.[9] Z bunkerji, stražami in utrjevanjem obstoječih stavb so utrdili tudi belokranjsko železniško progo, ki je bila zanje strateškega pomena, saj je Italijo povezovala z Balkanskim polotokom.[10]

V belokranjskih postojankah so delovale različne enote italijanske vojske XI. armadnega zbora (14. pehotna divizija Isonzo, 57. pehotna divizija Lombardija) in oboroženi oddelki italijanske civilne uprave, ki so bili: orožništvo oz. karabinjerji, kraljeva finančna straža (Rekli so jim tudi financarji. Kot zapiše Tone Ferenc so bili: »*Organizirani po vojaško in zadolženi za obmejno nadzorno in carinsko službo.*«[11]) in obmejna fašistična milica (Kot zapiše Tone Ferenc je to bila: »*Pomožna formacija za varovanje državne meje, organizirana po fašistično.*«[12]).[13] V letu 1942 so se enotam italijanske vojske v nekaterih belokranjskih postojankah pridružile tudi enote Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC), ki so jih partizani poimenovali belogardisti. Poleti leta 1943 so bile enote MVAC nameščene v italijanskih postojankah v Metliki, Semiču, Črnomlju in Dragatušu.[14]

Partizanski obveščevalci so zbirali čim bolj natančne podatke o postojankah italijanske vojske in MVAC ter utrdbah in bunkerjih ob belokranjski železniški progi in pošiljali obveščevalna poročila svojim enotam. V poročilih so zapisovali: število vojakov, enote, ki so v postojanki (»*kraljeva vojska, financarji, fašisti, karabinjerji, železniška milica, belogardisti*«), utrjene objekte in vrsto materiala, iz katerega so narejeni (bunkerji, bodeča žica), oborožitev, premike enot iz postojank, njihovo oskrbo in mere premostitvenih objektov na železniški progi. Okupirane kraje so tudi skicirali in v skicah ter legendi narisali in opisali utrjene objekte, gradbeni material objekta in kritino, potek bodeče žice, okope in oborožitev. Ohranjene so naslednje partizanske skice postojank italijanske vojske in MVAC v Beli krajini: Metlika, Podzemelj, Griblje, Pobrežje pri Adlešičih, Dolnje Zilje, Vinica, Sinji Vrh, Gradac, Semič, Dragatuš, Kanižarica–Rudnik, Stari trg ob Kolpi in skice nekaterih utrjenih železniških postaj ter bunkerjev ob železniški progi. Večina ohranjenih partizanskih obveščevalnih poročil je iz leta 1943, skice pa so bile najverjetneje narisane v drugi polovici leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943. Obveščevalno službo so opravljali obveščevalci partizanskih enot, ki so imele svoje operativno območje v Beli krajini ali pa so tu bile le začasno (npr. Prvi belokranjski bataljon, Vzhodnodolenjski odred, Okrožna komisija VOS za Belo krajino, Gubčeva brigada

8 SI AS 1865, t. e. 211, VDO, Skica in Priloga k skici utrjenega Semiča, 13. 2. 1943. SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič, t. e. 1, Kronika šole Semič. Pri dozdajšnjem pregledovanju arhivskega gradiva ni bila najdena skica ali opis, ki bi potrjevala, da je bil Črnomelj obdan z bodečo žico. Podatek se opira le na navedeno literaturo.

9 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 115.

10 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 267. Polič, *Belokranjski odred*, 149. Vidovič-Miklavčič, *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo*, 70, 84, 184, 193.

11 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 54.

12 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 54, 55.

13 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 50, 54, 55, 461, 463, 466, 467, 471, 473, 475, 477.

14 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 117–118, 226.

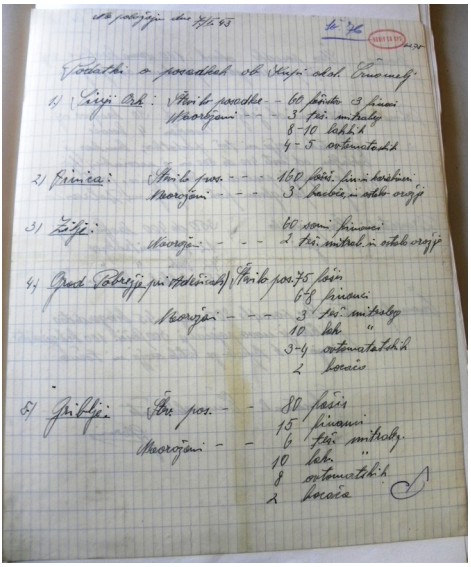

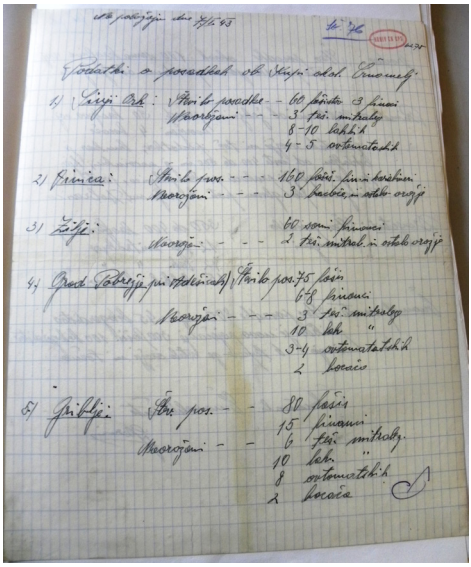

Sliki 1 in 2: Obveščevalno poročilo obveščevalca Črnomaljske čete Vzhodnodolenjskega odreda o številu italijanskih in MVAC vojakov in njihovi oborožitvi v postojankah v Beli krajini 7. januarja 1943.

in Tomšičeva brigada). Pri zbiranju podatkov o okupatorskih postojankah so obveščevalcem pomagali tudi civilisti.[15] Pri zbiranju obveščevalnih podatkov o železnici so partizanom pomagali železničarji, povezani v OF, ki so jim pošiljali naslednje podatke o železnici:

> »Tehnično dokumentacijo prog in njenih objektov (geološki sestav zemlje in oznake mest, ki so prikladne za rušenje proge, fotografije, skice, grafične načrte in podobno), vozne rede in prometni režim, [...].«[16]

Števila vojakov in orožja v posamezni okupatorjevi postojanki, o katerih so poročali partizanski obveščevalci, ne moremo obravnavati kot dejanske številke, temveč kot najboljše ocene oziroma približek dejanskemu stanju. Tako je na primer Obveščevalni oddelek Glavnega štaba 12. avgusta 1943 pisal slovenski II. diviziji (kasneje je bila preimenovana v 15. divizijo):

> »Primerjali smo poslane podatke o jačini posameznih posadk s podatki VOS in ugotovili gotove razlike. Naj obveščevalci stopijo v stik z VOS in ugotove stvarno stanje v postojankah.«[17]

15 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 271. Weiss, *Ves Dragatuš trpi, krivi in nekrivi*, 30–31. Weiss, *Napad na okupatorsko postojanko v Starem trgu ob Kolpi*, 25. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1–3. SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4; SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680 in 1668. SI AS 1851, t. e. 77, p. e. 1882. SI AS 1482, t .e. 5.

16 Vidovič-Miklavčič, *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo*, 201.

17 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Dopis Obveščevalnega oddelka GŠ za II. slovensko divizijo, 12. 8. 1943.

V nadaljevanju so predstavljene izbrane italijanske postojanke v Beli krajini, in sicer tiste za katere so ohranjene partizanske skice in so bile zasedene do kapitulacije Italije, septembra 1943.

Semič

Semič so ob začetku druge svetovne vojne naprej zasedle enote nemške vojske. V ta kraj je 14. aprila 1941 prišlo nekaj nemških motoriziranih enot s težkim topništvom, ki so iz kraja odšli že 17. aprila 1941. Italijanske vojaške enote so prišle v Semič 26. aprila 1941. Vse prostore semiške šole so zasedli 24. maja 1941. Šolski pouk je potekal v zasebnih hišah. Semič je italijanska vojska v maju in juniju 1942 obdala z bodečo žico.[18]

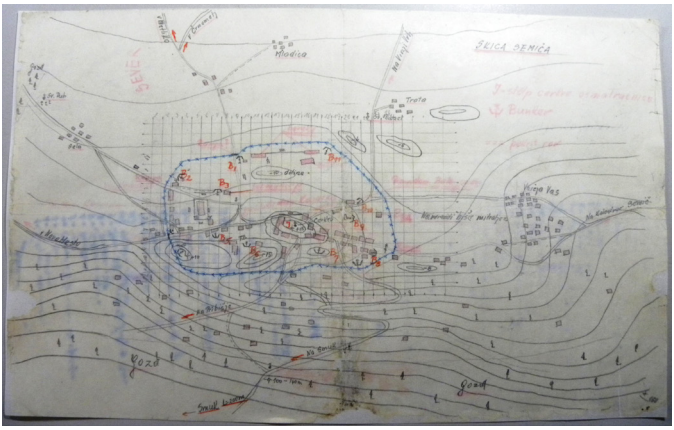

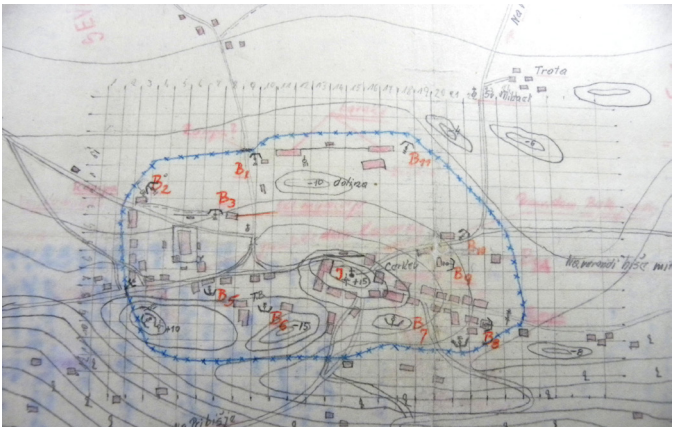

Sliki 3 in 4: Partizanska skica Semiča obdanega z bodečo žico in utrjenega z bunkerji. Narisal jo je obveščevalec Vzhodnodolenjskega odreda, 13. februar 1943.

18 Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 284, 285. SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič, t. e. 1, Kronika šole Semič.

Marija Pečavar se je tako spominjala prihoda italijanske vojske in ožičenja Semiča:

> »Kot otrok se spominjam, da so prišli Italijani. [...] Zasedli so Semič. Bili so v tistem domu, kjer je telovadnica, v prosvetnem domu in v šoli. Mi pa ven iz šole. Nismo imeli več kaj tam iskat. Bili so pa tudi tam kjer sem jaz bila, pri mojemu starem očetu. On je imel včasih gostilno. Tam so bili taki prostori, da so imeli oficirsko kuhinjo in menzo. [...] Žica je bila okrog in okrog. Če smo hoteli iti na polje smo morali imeti "promešo". To je dovolilnica, da smo lahko šli ven in noter. Nismo mogli iti brez tistega nikamor. Jaz je nisem imela, ker sem bila še otrok. Za mene so drugi odgovarjali. [...] Vse glavne ceste so bile zaprte in bilo potrebno imeti dovolilnico, da smo lahko ven prišli.«[19]

Slika 5: Irena Plut in Marija Pečavar na železniški postaji Semič.

Semiška šolska kronika je tako poročala o življenju v okupiranem Semiču:

> »15. julija 1942 so italijanski vojaki izobesili lepake naredb od visokega komisarja za civilno prebivalstvo. Odloke sta podpisala Emilij Grazioli, visoki komisar in vojaški poveljnik Robotti. V odloku dajeta na znanje civilnemu prebivalstvu, da je vsako kretanje iz enega naselja v drugo strogo prepovedano. Ogorčeno je ljudstvo radi tega, ker je žetev. Ljudstvo si ne more pospraviti pridelka. Žito odpade in gre v nič. Veliko trpljenje se je pričelo za semiško ljudstvo. Semič je obdan z žično oviro. V tej žični oviri prebiva 144 prebivalcev z živino ter so si iz kmetije hitro pospravili mrvo. Imajo vsaj za živino dovolj hrane.

19 Marija Pečavar, Irena Plut, Semič v žici, https://youtu.be/ybODl21albs, 0:12–0:17, 0:24–0:56, 1:02–1:20, 1:31–1:37.

> Hrane za prašiče zelo primanjkuje. Ljudje prosijo vojaške oblasti dovoljenja, da bi smeli pripeljati živež s polja. Toda vsaka prošnja je brezuspešna. Prebivalci ob železnici so še bolj prizadeti, ker ne smejo zapustiti stanovanja. [...] 25. 7. 1942 so Italijani izdali dovoljenje Vojaške oblasti (dovoljenja izdaja Komanda 2. bataljona), da si sme prebivalstvo pripeljati živež iz polj.«[20]

Ožičenje Semiča je vplivalo tudi na upad obiska šolskega pouka, saj italijanska vojska učencem velikokrat ni dovolila prehode skozi bloke v žičnem obroču.[21] Utrjenost Semiča opisujeta skica in poročilo Vzhodnodolenjskega odreda iz 13. februarja 1943. Ob bodeči žici in znotraj Semiča so postavili bunkerje, ki so bili oboroženi z lahkimi in težkimi mitraljezi. Nekateri bunkerji so bili povezani s strelskimi jarki. Prehodi prek bodeče žice so bili na treh cestah, ki so iz Semiča vodile proti Metliki, železniški postaji Semič in Novem mestu. Partizanski obveščevalec ni bil prepričan, če je bil omogočen prehod proti Selam pri Semiču. Prehodi so bili zavarovani z zapornico, španskimi jezdeci in bunkerji ob njih. Ostale poti in steze, ki so vodile v Semič, so bile presekane z bodečo žico, ponekod pa so bili ob njih postavljeni tudi bunkerji. Cerkveni zvonik je služil za opazovalnico. Na njem je bila posadka, oborožena s težkim mitraljezom in minometom.[22] Po partizanskem poročilu iz 13. februarja 1943 je bilo v Semiču okoli 180 italijanskih vojakov in med 140 in 180 pripadnikov MVAC, ki so bili nastanjeni v naslednjih objektih:

> »Italijanska vojaška komanda je v novi šoli. Karabinjerka postaja je poleg cerkve. Bela garda je v prosvetnem domu. Sokolski dom je dobro utrjen in je istočasno kasarna italijanske vojske. V gasilskem domu se domneva, da je skladišče materiala in kasarna.«[23]

Italijanska vojska se je nahajala tudi v lesenih barakah na vzhodu Semiča.[24] Na partizanski skici ožičenega Semiča je označenih 11 lokacij bunkerjev in utrjen cerkveni zvonik.[25] Gradivo za topografijo NOB Bele krajine je tako opisalo ožičenje Semiča, lokacije petih bunkerjev v njem in prehode oziroma bloke iz te okupatorjeve postojanke:

> »Po roški ofenzivi so Italijani Semič obdali z žično pregrado, ob njej pa so zgradili bunkerje in bloke. Bunkerji so bili: 1. Pri stari Štukljevi hiši. Bil je zidan, visok 10 do 12 m. 2. Pri Malenškovem hlevu na Selih, zidan, visok 10–12 m.

20 SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič, t. e. 1, Kronika šole Semič. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 123.

21 Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 285.

22 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1 in 3, VDO, Skica in Priloga k skici utrjenega Semiča, 13. 2. 1943.

23 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1 in 3, VDO, Skica in Priloga k skici utrjenega Semiča, 13. 2. 1943.

24 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1 in 3, VDO, Skica in Priloga k skici utrjenega Semiča, 13. 2. 1943.

25 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1 in 3, VDO, Skica in Priloga k skici utrjenega Semiča, 13. 2. 1943.

> 3. Pri Vardijanovi hiši ob cesti proti Vavpči vasi. Zidan,visok 10 do 12 m. 4. Na njivi, pri hiši Marije Cesarjeve, po domače Pramutove. 5. Glavni bunker so imeli v cerkvenem stolpu. Italijani so prizidali polovico lin. Italijanski bloki so bili: 1. Na cesti proti Štrekljevcu. Bil je na Selih pri Štriceljnu. 2. Na cesti proti Metliki, pri Miklavževi Katki (Katarini Plutovi). 3. Na cesti prosti semiški postaji pri dr. Dergančevi hiši. 4. Na cesti proti Vavpči vasi pri Prosvetnem domu. [...] Na blokih so pregledovali navadno en Italijan in 2 do 3 belogardisti.«[26]

Blaž Kočevar je po pripovedovanju staršev tako opisal en njihov prehod skozi zastražen blok v Semiču:

> »Sta prišla na ta blok, ki je bil tukaj v neposredni bližini bivšega prosvetnega doma. Italijani so bili malo dobre volje in ko so videli ta dva, njega velikega, njo pa dokaj majhno, so najprej njej pregledali dokumente, pa je šla kar pod rampo čez. Njemu, ki je bil pa tako visok, so pa na visoko dvignili tisto rampo.«[27]

Vzhodnodolenjski odred je 20. junija 1943 poročal, da namerava italijanska vojska zožiti obseg bodeče žice in bunkerjev.[28] Isti odred je 20. julija 1943 poročal, da se oži obseg bodeče žice okoli Semiča ter da se gradijo novi bunkerji okoli stare šole in cerkve. Tega dne je bilo po partizanski oceni v Semiču 130 italijanskih vojakov in 30 pripadnikov MVAC,[29] 5. avgusta 1943 pa 100 italijanskih vojakov in 113 pripadnikov MVAC.[30]

V marcu leta 1943 je partizanske bolnice v Žumberku ogrožala ofenziva ustašev. Situacija je bila kritična, zato so se odločili, da okoli 78 ranjencev iz teh bolnic nemudoma evakuirajo v partizanske bolnice v Kočevski rog. Številčen transport ranjencev na vozovih z volovsko vprego je potekal brez primernega števila vojaškega spremstva, ker takrat tam ni bilo dovolj partizanov. Kolona je potekala v bližini utrjenega Semiča in težko bi okupatorju ostal neopazen.[31] Evakuacija je nemoteno uspela po domislici dr. Franca Novaka – Luke in komisarja Anteja Novaka, ki sta se spomnila naslednje zvijače:

> »Tedaj so že krožile vesti, da se Sloveniji približujejo velike partizanske sile. Ukazala sta, naj te vesti širijo med prebivalstvom. Na čelo kolone sta na voz posadila harmonikaše, ki so glasno vlekli mehove, prepevali, kričali in streljali v zrak. Ob takem trušču so se Italijani potuhnili v postojanki v Semiču, ker

26 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 136–137.

27 Blaž Kočevar, Italijani so bili malo dobre volje, https://youtu.be/ki1svs7D-9A, 0:12–0:46.

28 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center NOV in POS, 20. 6. 1943.

29 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center NOV in POS, 20. 7. 1943.

30 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943.

31 Konjajev, *Zvestoba Hipokratu*, 102, 105–107.

> se niso hoteli spopasti s "premočnim" sovražnikom, in spustili mimo velik transport ranjencev. Če nekaj dni so partizanski obveščevalci s smehu pripovedovali, kakšen bes je popadel Italijane, ko so izvedeli, kako se jim je izmuznil transport ranjencev brez vojaškega spremstva.«[32]

Italijanska vojska in enote MVAC so bili v Semiču do kapitulacije Italije 8. septembra 1943, naslednji dan pa so ga zapustili. Razorožil jih je Vzhodnodolenjski odred.[33] Kronika semiške šole tako poroča o 9. septembru 1943, ko so iz Semiča odšli Italijani in MVAC ter so prišli partizani:

> »Italijani so klavrno zapustili Semič. Z njimi so se umaknili tudi legionarji.[34] Prišli so naši osvoboditelji partizani v Semič. Ljudstvo prihaja od vseh strani in veselo pozdravlja osvoboditelje. Zaplapolajo naše zastave v Semiču. Ljudstvo poje in se veseli toliko zaželjene zlate svobode.«[35]

Podzemelj

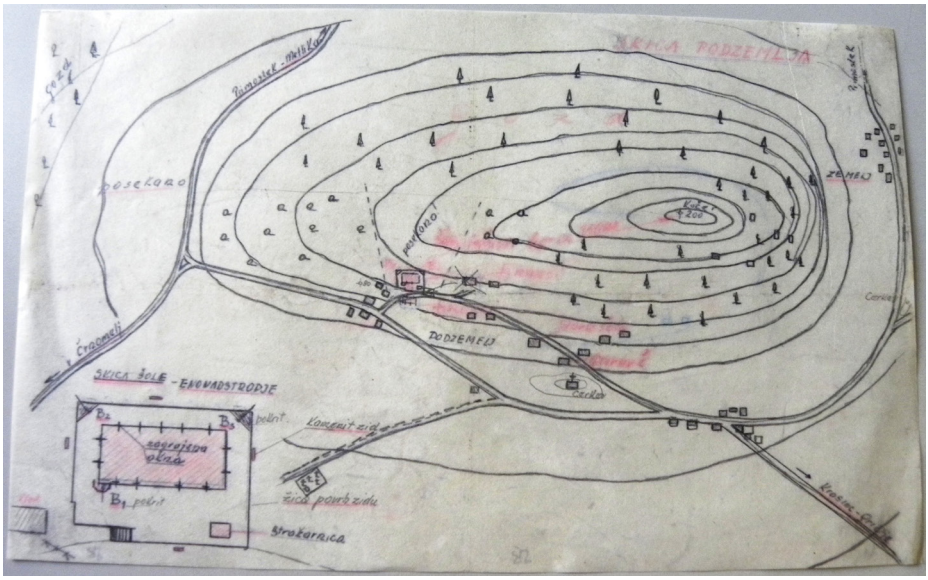

Slika 6: Partizanska skica vasi Podzemelj in bližnje okolice ter skica utrjene šole.

32 Konjajev, *Zvestoba Hipokratu*, 106–107.

33 SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič, t. e. 1, Kronika šole Semič. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 286–287. Polič, *Belokranjski odred*, 447–448.

34 To so bile enote Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC), ki so jih partizani poimenovali belogardisti.

35 SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič, t. e. 1, Kronika šole Semič.

V vasi Podzemelj sta bili dve šolski poslopji, ki so ju imenovali stara in nova šola.[36] Prve okupatorske vojaške enote v Podzemlju so bili nemški vojaki. Ti so v noči med 14. in 15. aprilom 1941 le prespali v obeh šolskih stavbah. Prva italijanska postojanka v vasi Podzemelj je bila v stari šoli, ko je eno njeno učilnico 28. maja 1941 zasedla obmejna milica in tu ostala okoli dva meseca. Manjkajoča učilnica je ovirala zadnji mesec šolskega pouka, ki je potekal po skrčenem urniku.[37] Anton Stipanič se je spominjal, da so v Podzemelj prišli tudi italijanski karabinjerji.[38] V spomin so se mu vtisnili njihova značilna široka pokrivala ter njihova prisotnost v cerkvi pri maši, kar je tako zapisal:

> »Med nedeljsko mašo so v pozoru, z bajoneti na puškah, stali blizu oltarja. Ob župnikovi molitvi "Mir z vami" sem vedno razmišljal, da svetlikajoči se bajoneti nikakor ne spadajo v cerkev, ker niso namenjeni miru ...«[39]

Italijanske enote so se v dnevih med 2. in 12. aprilom 1942 vrnile v Podzemelj.[40] Verjetno je to bilo 8. aprila 1942. Šolski pouk je potekal v stari šoli.[41] Obmejna fašistična milica je zasedla tedanjo novo šolo, finančna straža pa se je vselila v dve civilni hiši, iz katerih sta morala oditi lastnika z družinama. Zasedene objekte so obdali z bodečo žico. Ob novi šoli so sezidali dva bunkerja, med katerima so postavili kamnit zid z leseno oblogo. Bunker na levi strani je bil pritličen, bunker na desni pa enonadstropen. Oba sta bila oborožena s težkima mitraljezoma. En bunker so naredili tudi ob civilni hiši, ki je bila poleg šole. Med bunkerjem pri šoli in hišo ter bunkerjem ob njej so skopali strelski jarek. V pobočju Kučarja nad šolo so tudi posekali gozd.[42] Utrjevanje je trajalo dlje časa in pri tem so morali sodelovati tudi vaščani, kar je šolski kronist tako zapisal: »*Vaščani so cele tedne vozili kamenje, pesek, vodo in ostali material.*«[43]

Ena od civilnih hiš, v katero se je v Podzemlju naselila italijanska finančna straža, je bila Brodaričeva hiša, ki leži pod novo šolo.[44] Z deskami so zabili okna in porušili lesen

36 Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 255. SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj. Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Podzemelj, Kronika šole za čas NOB, 1946.

37 SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj.

38 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 15.

39 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 15.

40 SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj.

41 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Podzemelj, Kronika šole za čas NOB, 1946. Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 255.

42 Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 255. SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 3, Skica italijanske postojanke Podzemelj in načrt fašistične postojanke Podzemelj. SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Podzemelj.

43 SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 271.

44 SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj. SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Podzemelj.

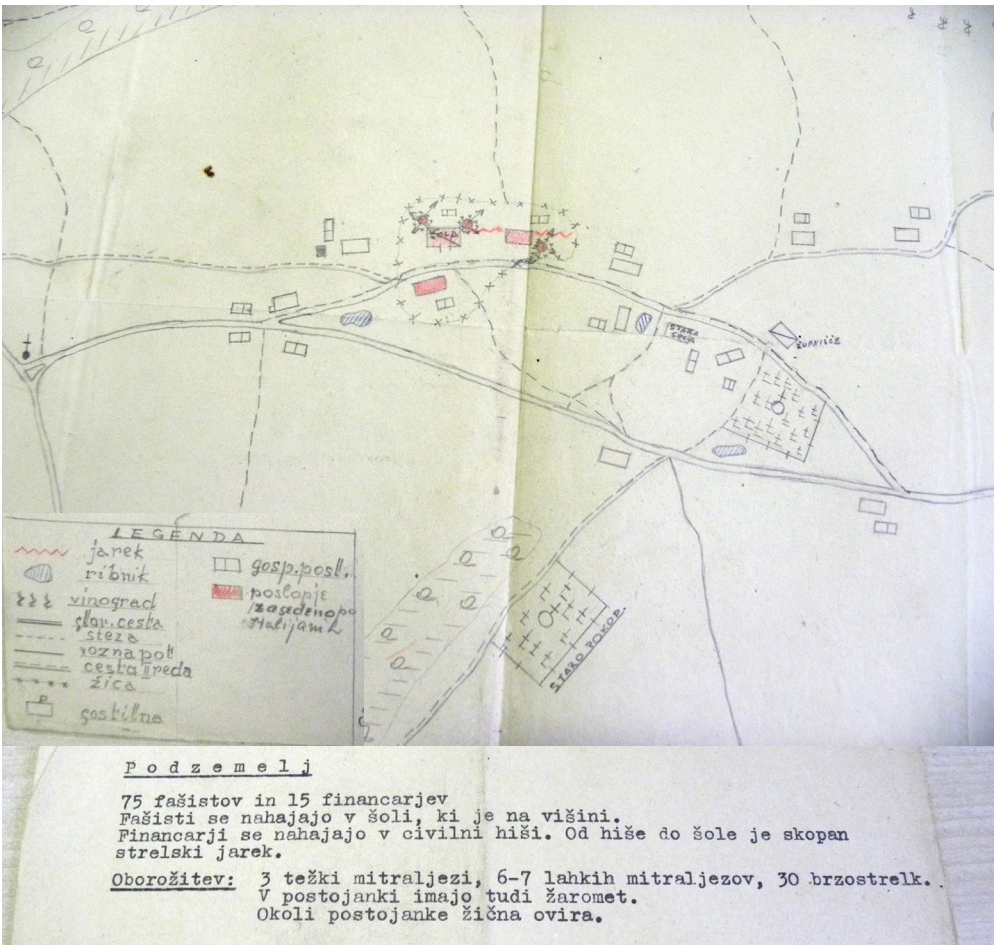

Slike 7, 8 in 9: Partizanska skica in opis italijanske postojanke v vasi Podzemelj, ki je bila obdana z bodečo žico in utrjena z bunkerji. Najverjetneje je nastala konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943.

gank, ki je gledal proti glavni cesti. Brodaričevi so se morali izseliti iz hiše. Zavetje jim je ponudil podzemeljski župnik Andrej Ilc, ki jim je dal v uporabo cerkveno hišo, kamor so se namestili. Živino so lahko pustili v hlevu pri domači hiši. Italijanska posadka je lastniku hiše dovolila, da jo je hodil hranit. Na cesti v Podzemlju je bila italijanska straža in zapornica, ki jo je prečkal, če je šel do hleva. Italijanski vojaki so bili tudi v novi šoli. Tam so imeli tudi svojo kuhinjo. Največ so kuhali makarone, ki so jih delil tudi podzemeljskim otrokom. Italijanski vojaki so iz Brodaričeve hiše odšli ob kapitulaciji. Ob odhodu so razbili notranjo opremo hiše.[45]

45 Ustni vir: Anton Brodarič in Marija Brodarič, Podzemelj, 16. 3. 2019 in 25. 1. 2020.

Partizanski obveščevalci so narisali skice italijanske postojanke v Podzemlju. Ohranjene so štiri skice, ki so najverjetneje nastale konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943. Dve skici prikazujeta območje vasi Podzemelj in na njih je označeno, katere objekte zaseda italijanski okupator. Na eni od teh skic je narisan potek bodeče žice, ki je obkrožila podzemeljsko okupatorjevo postojanko, in sicer novo šolo in dve civilni hiši. Naslednji dve skici pa sta podroben načrt fašistične postojanke v novi šoli v Podzemlju. Načrt prikazuje razporeditev prostorov šole, njihovo namembnost in bunkerje ob šoli ter njihovo oborožitev.[46] Podroben načrt je nastal s pomočjo podatkov, ki so jih domačini in terenski obveščevalci posredovali partizanom.[47]

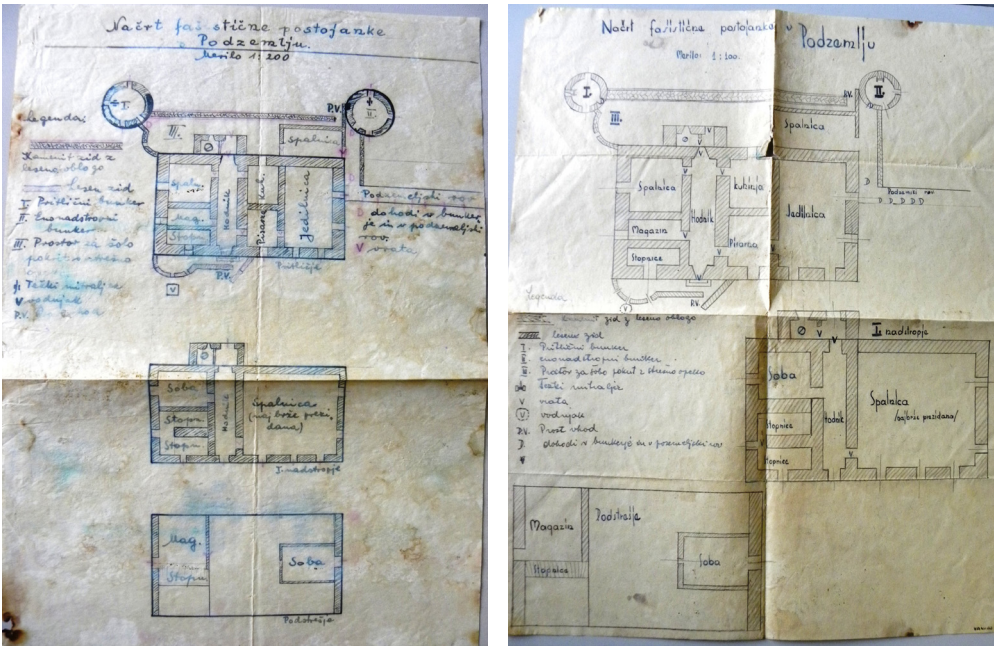

Sliki 10 in 11: Načrt italijanske postojanke v novi šoli v Podzemlju, kjer je bila nastanjena fašistična obmejna milica. Narisali so ga partizanski obveščevalci, v merilu 1 : 200 in 1 : 100, s pomočjo podatkov domačinov in terenskih obveščevalcev.

Partizanski obveščevalci so najverjetneje konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943 tako opisali število italijanskega moštva v Podzemlju in njihovo oborožitev: »*75 fašistov in 15 financarjev. 3 težki mitraljezi, 6–7 lahkih mitraljezov, 30 brzostrelk. V postojanki imajo tudi žaromet.*«[48] Podzemeljsko fašistično postojanko so utrjevali še v juliju 1943 in pri

46 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Podzemelj. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 3, Skica italijanske postojanke Podzemelj in načrt fašistične postojanke Podzemelj.

47 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 271.

48 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Podzemelj.

tem delu so morali sodelovati domačini, da so prevažali gradbeni material.[49] Italijanske bunkerje v Podzemlju v svojem dnevniku omenja tudi črnomaljski župnik p. Jože Lojze Žabkar, ki je 1. julija 1943 prišel na obisk k župniku v Podzemelj, kar je zapisal takole:

> »Z Metodom se odpeljeva v Podzemelj [...] Sonce je posijalo, Kolpa se srebri za Krasincem, sv. Martin čuva vasico, vojaki dremljejo v bunkerjih. Tam daleč so Gorjanci; pod njimi sanja Metlika.«[50]

Italijanske enote so svojo postojanko v Podzemlju zapustili 9. septembra 1943. To je dan po njihovi kapitulaciji.[51]

Griblje

Italijanska enote so prišle v Griblje v juniju 1941. Fašistična obmejna milica se je nastanila v gasilskem domu, finančna straža pa v dveh sobah v civilni hiši lastnika Brinca, v kateri je bila tudi gostilna.[52]

Štirje belokranjski partizani so 6. septembra 1941 iz zasede v gozdu ob cesti med Gribljami in Črnomljem napadli patruljo italijanske fašistične obmejne milice in finančne straže. Iz Črnomlja se je ta patrulja petih mož vračala v Griblje z vozom hrane in orožja (ročne bombe in strelivo). V bližini napada so bili še trije financarji, ki so priskočili na pomoč napadenim obmejnim miličnikom. V spopadu so bili torej štirje partizani in osem italijanskih mož. Partizani v napadu niso imeli izgub. Od italijanskih mož pa sta bila dva mrtva, eden lažje in dva težje ranjena. Eden od teh je kasneje umrl. Preplašen konj z vozom je med napadom ušel, tako da partizani niso mogli zapleniti orožja in hrane, ki ga je prevažal. Italijanski vojaški in civilni organi niso našli storilcev in tudi ne sledi, ki bi jih pripeljale do njih. Za ta napad so se maščevali z zapiranjem ljudi iz bližjih vasi [53]

Fašistična obmejna milica se je 6. aprila 1942 preselila iz gasilskega doma v šolo in jo spremenila v svojo močno utrjeno postojanko, obdano z bodečo žico in bunkerji. Šolski pouk pa je od 22. aprila 1942 do 1. marca 1945 potekal v gasilskem domu.[54]

Italijanski okupator je svojo postojanko v gribeljski šoli obdal z bodečo žico, ki je bila postavljena v obliki trikotnika. Ob vseh štirih vogalih šolske stavbe so bili narejeni zidani

---

49 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center NOV in POS, 20. 7. 1943.

50 Žabkar, *Izpovedi*, 83.

51 SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj. SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Podzemelj, Kronika šole za čas NOB, 1946.

52 Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg, 0:07–0:43.

53 Polič, *Belokranjski odred*, 42–48. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 55–58.

54 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Griblje, Kronika šole za čas NOB, 1946. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 23. Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 225, 226. *120 let šole v Gribljah*, 16. Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg, 1:08–1:22, 1:46–2:01, 2:35–3.20.

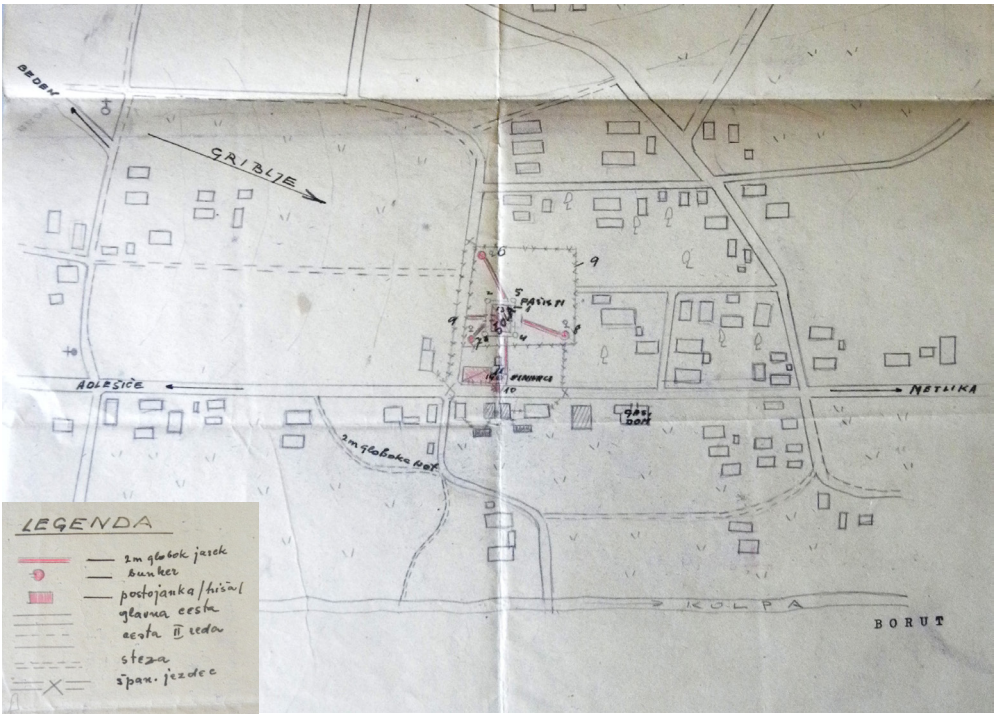

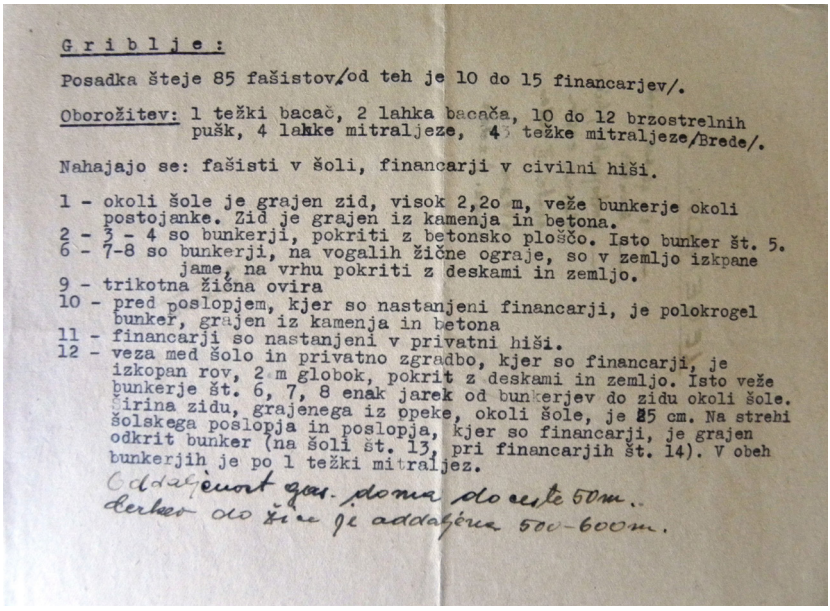

Gr i b l j e :

Posadka šteje 85 fašistov/od teh je 10 do 15 financarjev/.

Oborožitev: 1 težki bacač, 2 lahka bacača, 10 do 12 brzostrelnih pušk, 4 lahke mitraljeze, 4 težke mitraljeze/Brede/.

Nahajajo se: fašisti v šoli, financarji v civilni hiši.

1 - okoli šole je grajen zid, visok 2,2o m, veže bunkerje okoli postojanke. Zid je grajen iz kamenja in betona.
2 - 3 - 4 so bunkerji, pokriti z betonsko ploščo. Isto bunker št. 5.
6 - 7-8 so bunkerji, na vogalih žične ograje, so v zemljo izkopane jame, na vrhu pokriti z deskami in zemljo.
9 - trikotna žična ovira
10 - pred poslopjem, kjer so nastanjeni financarji, je polokrogel bunker, grajen iz kamenja in betona
11 - financarji so nastanjeni v privatni hiši.
12 - veza med šolo in privatno zgradbo, kjer so financarji, je izkopan rov, 2 m globok, pokrit z deskami in zemljo. Isto veže bunkerje št. 6, 7, 8 enak jarek od bunkerjev do zidu okoli šole. Širina zidu, grajenega iz opeke, okoli šole, je 35 cm. Na strehi šolskega poslopja in poslopja, kjer so financarji, je grajen odkrit bunker (na šoli št. 13, pri financarjih št. 14). V obeh bunkerjih je po 1 težki mitraljez.

Oddaljenost gos. doma do ceste 50m..
Bunker do žice je oddaljena 500-600m.

Slike 12, 13 in 14: Partizanska skica italijanske postojanke Griblje s podrobnim opisom. Nastala je najverjetneje konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943.

bunkerji, ki so bili pokriti z betonsko ploščo. Te štiri bunkerje je okoli šole povezoval zid, širok 25 cm, ki je bil zgrajen iz opeke in bil visok 2,20 m. V treh vogalih bodeče žice okoli šole so bili izkopani podzemni bunkerji, ki so bili z opečnatim zidom okoli šole povezani z jarkom, globokim 2 m in po vrhu pokritim z deskami in zemljo.[55] Podzemni bunkerji so bili »*v zemljo izkopane jame, na vrhu pokriti z deskami in zemljo.*«[56] V neposredni bližini šole je imel svoje gospodarsko poslopje vaščan Peter Požek. V času, ko so italijanske enote utrjevale šolo, je moral svoje gospodarsko poslopje premakniti na drugo stran ceste, da so fašisti iz svoje postojanke imeli boljši pregled na cesto.[57] Na strehi šole je bil narejen odprt bunker oziroma opazovalnica, ki je bila oborožena s težkim mitraljezom.[58]

Slika 15: Šola v Gribljah, obdana z bodečo žico, zidom in bunkerji ter italijansko stražo. Fotografija je nastala v zimi med leti 1942 in 1943.

Finančna straža je bila nastanjena v dveh sobah v hiši lastnika Alojza Brinca, ki je bila zraven šole, ob glavni cesti Adlešiči–Metlika.[59] Italijanski postojanki v šoli in civilni hiši

55 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

56 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

57 Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg,1:23–1:45.

58 Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg, 1:50–2.01. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

59 Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg, 0:30–0.44,. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

Slika 16: Anton Kralj na lokaciji bunkerja pri šoli v Gribljah.

sta bili povezani z jarkom, globokim 2 m, na katerem so bile deske in zemlja. Na strehi Brincove hiše, kjer so bili financarji, je bil narejen odprt bunker, ki je bil oborožen s težkim mitraljezom. Pred to hišo ob glavni cesti pa je bil iz betona in kamna v obliki polkroga zgrajen bunker.[60] Partizanski obveščevalec Borut je narisal skico italijanske postojanke v Gribljah. Skica je najverjetneje nastala konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943. Na njej je narisal lokacijo okupatorske postojanke, bunkerje, strelske jarke ter bodečo žico okoli nje. Prav tako je napisal tudi podroben opis utrdb in oborožitve te postojanke. Partizanski obveščevalec Borut je tako opisal številčnost italijanske postojanke v Gribljah: »*Posadka šteje 85 fašistov, od teh je 10 do 15 financarjev.*«[61] Postojanka je bila oborožena z 1 težkim minometom, 2 lahkima minometoma, 10 do 12 brzostrelnimi puškami, štirimi lahkimi mitraljezi in štirimi težkimi mitraljezi Breda.[62] Partizanski obveščevalec Borut je skiciral, da je žična ovira v Gribljah postavljena okoli šole, poleg tega še, da je v žična ovira tudi cesta ob šoli, ki pelje iz Gribelj proti Črnomlju, in glavna cesta Adlešiči–Črnomelj, ob hiši, kjer so bili nastanjeni financarji. Na mestih, kjer sta omenjeni cesti prečkali bodečo žico, so bili prehodi, ki so bili zavarovani s španskimi jezdeci.[63] Ostali viri o italijanski

60 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

61 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

62 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

63 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Griblje.

postojanki v Gribljah omenjajo le bodečo žico okoli šole in ne omenjajo, da bi bila bodeča žica postavljena tudi širše, tako da bi zajela omenjene dele cest.[64]

Anton Kralj se je spominjal, da so partizani večkrat opazovali italijansko postojanko v gribeljski šoli. Opazovali so jih iz smeri cerkve v Gribljah. Partizani niso hoteli s streli vznemirjati italijanske posadke v Gribljah, zato tudi ti med vaščani niso izvajali represalij.[65] Črnomaljska četa Vzhodnodolenjskega odreda je 7. januarja 1943 poročala, da je v okupatorski postojanki Griblje 80 fašistov in 15 financarjev, ki so od težkega orožja imeli 6 težkih mitraljezov, 10 lahkih mitraljezov, 8 avtomatskih pušk in 2 minometa.[66] Fašistično postojanko v Gribljah so utrjevali tudi še v juliju 1943 in pri tem delu so morali sodelovati domačini, da so prevažali gradbeni material.[67] Italijanske enote so Griblje zapustile okoli 18. ure 9. septembra 1943, to je dan po njihovi kapitulaciji in so odšle v Črnomelj. Odšle so brez kakšnih incidentov.[68] Razorožili so jih partizani Vzhodnodolenjskega odreda.[69] Šolska upraviteljica Iva Draksler je njihov odhod tako zapisala v šolsko kroniko:

> »Najvažnejše kar se je zgodilo v tem šol. letu je pa bilo, da je 9. sept. 1943 izginil iz naših slovenskih krajev italijanski okupator. Kakor potuhnjeni psi so tiho nalagali svoje stvari na vozove in se odpeljali v Črnomelj in od tam naprej svoji usodi naproti. Zapustili so nam porušeno šolsko poslopje, katerega so izpremenili v močno utrjeno postojanko, kajti imeli so grozen strah pred "velikani"- partizani. Že sama beseda "partizan" jim je naježila, njihove mastne črne lase. Oddahnili smo se!«[70]

Spomini na italijansko okupatorsko postojanko v Podzemlju in Gribljah

Terezija Kralj (rojena Filak) je bila doma v vasi Zemelj, ki leži ob reki Kolpi. Vaščanke te vasi so podpirale partizansko vojsko. Zanjo so pekle kruh, prenašale pošto in literaturo ter se srečevale na sestankih. Terezija Kralj se spominja teh skrivnih dejavnosti, ki jih je izvajala skupaj z ostalimi vaščankami. Najbližja italijanska postojanka je bila v sosednji vasi Podzemelj, zato so morale biti previdne pri svojem delu. Italijanske patrulje

64 Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg, 1:45–1:50, 2:22–2:48. Ustni vir: Terezija Kralj, Črmošnjice pri Stopičah, 12. 8. 2010, Geršiči, 3. 6. 2017 in 11. 4. 2018. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 23. *120 let šole v Gribljah*, 16.

65 Anton Kralj, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg, 2:01–2:21.

66 SI AS 1482, t. e. 5, Obveščevalno poročilo Črnomaljske čete VDO, 7. 1. 1943.

67 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center NOV in POS, 20. 7. 1943.

68 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Griblje, Kronika šole za čas NOB, 1946. SI ZAL ČRN/ 87 Osnovna šola Loka Črnomelj, t. e. 13, Šolska kronika šole Griblje.

69 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 287.

70 SI ZAL ČRN/ 87 Osnovna šola Loka Črnomelj, t. e. 13, Šolska kronika šole Griblje. *120 let šole v Gribljah*, 17.

so prihajale tudi v Zemelj. Terezija Kralj se spominja nekaj pripetljajev z italijanskimi vojaki iz njihove postojanke v Podzemlju. Najbolj pa se ji je vtisnilo v spomin, ko so jo vojaki fašistične obmejne milice zaprli v njihovo postojanko v šoli v Gribljah.[71] Spomini Terezije Kralj (rojene Filak leta 1924) na te dogodke so zapisani v naslednjih vrsticah.

Slika 17: Vaščanke vasi Zemelj na sestanku ob prebiranju literature. Ob mizi iz leve proti desne: Pepca Malešič, Lenka Berkopec, Marija Gregorič, Vida Filak, Pepca Moravec, Terezija Berkopec, Marija Malešič, Terezija Filak. Na zgornjem delu fotografije ob peči stojijo: Tončka Berkopec, Tončka Jurejevčič, Slavica Macele in ob peči sedi Amalija Berkopec.

Slika 18: Terezija Kralj, roj. Filak.

71 Ustni vir: Terezija Kralj, Črmošnjice pri Stopičah, 12. 8. 2010, Geršiči, 3. 6. 2017 in 11. 4. 2018.

»V Podzemlju je bila ena poroka in punce smo se srečale in šle gledat to poroko. V Podzemlju so stanovali fašisti. Ko so videli nas punce, so tudi oni prišli k poroki. Eden se je stalno v mene vtikal, meni pa je to bilo odveč. Spomnim se, da mu je bilo ime Ernest. On je malo na nižjem stal, jaz pa na višjem in sem ga močno okoli ušes pripeljala, tako da mu je klobuk daleč odletel. Potem ko si klobuk pobral, je prišel k meni in rekel zakaj sem to naredila, pa sem rekla, da zato, ker hočem imeti mir. Kar sem naredila so kmalu izvedeli tudi partizani v gozdu.«[72]

»Enkrat za novo leto sem šla popoldne z bratrancem Jožetom Malešičem v gostilno v Podzemelj. Mi lepo sedimo in vse je bilo mirno. Notri prideta tudi dva fašista. Eden fašist je bil zelo zloben. Pride mimo naše mize, vzame izpred mene glaž z vinom in ga pljuskne vame. Sem si mislila bom tudi jaz počakala na pravo priložnost. Ko je ta fašist zopet šel mimo mene, sem pa jaz vzela kozarec vina in ga pljusnila v njega. Potem je rekla gostilničarka: "Kaj si naredila Rezka, saj veš kako je ta zloben!" Naj me pusti pri miru. Jaz mu nisem hotela nič, pa bi tudi on mene pustil pri miru. Fašist mi je zagrozil: "Poznat češ ti mene!" K sreči potem ni bilo nič.«[73]

»Bilo je na pust leta 1943. Zbrali smo se pri Pepci Kapušin na Krasincu in imeli tam partizanski sestanek. Partizane smo tudi pogostili.[74] Od partizanov se spominjam Gustla Jakšata, Pavleta Lužarja in Juleta Nemaniča. Kmalu za tem sem jaz bila v veži in dala Nemaniču pismo za brigado. Zunaj se je začelo streljanje. Rekla sem, da to ni dobro in da smo izdani. Potem so se vsi razkropili. Ne vem kako so se rešili, samo vem, da je bil Gustel Jakša ustreljen in eden od partizanov je bil ranjen. Pepci sem rekla, da naj skočiva skozi okno, saj rajši vidim, da me ustrelijo, kot da bi v hiši gorela. Tako sva se podale skozi okno. Ko sem skočila skozi okno so fašisti zavpili: "sparare signorina!" (ustrelite gospodično). Me je pa en fašist rešil. Sigurno je bil iz Primorske, ker je znal vse po naše govorit. On je zakričal: "niente sparare!" (ne streljajte) in to me je rešilo. Me je pa ta fašist prepoznal, ker me je enkrat svak prosil, da mu naj grem v Griblje po dovoljenje, da bo šel v Metliko. Jaz sem šla takrat po dovoljenje in me je tako spoznal in to me je rešilo na Krasincu. Potem, ko je fašist zakričal, da ne smejo streljati, so me vsi vojaki obkolili. Potem smo se morali vsi, tako fašist, vojaki, Pepca in jaz, v strelce uleči na tla. Hiša je bila na majhnem hribčku. Mi pa smo se morali uleči

72 Ustni vir: Terezija Kralj, Črmošnjice pri Stopičah, 12. 8. 2010, Geršiči, 3. 6. 2017 in 11. 4. 2018.

73 Ustni vir: Terezija Kralj, Črmošnjice pri Stopičah, 12. 8. 2010, Geršiči, 3. 6. 2017 in 11. 4. 2018.

74 Sestanek na Krasincu, italijanski napad in požigu Krasinca se omenja tudi v: SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj, t. e. 1, Kronika šole Podzemelj, 10. 3. 1943. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 228–229. Anton Kralj, Nekdo je izdal, https://youtu.be/O9TJARLrrvw, 0:06–2:33.

pod tisti hribček. Hoteli so streljati v hišo. Jaz sem se opogumila, si rekla kar bo, pa bo in sem vstala in skočila k oficirju, ki je vse razumel po slovensko in mu rekla: "gospod oficir, lepo vas prosim ne streljajte v hišo, ker notri ni nobenega komunista." Potem so se morali vsi vstat in so me obkrožili. Oficir me je vprašal, če vem, da ni nobenega komunista v hiši. Odgovorila sem, da vem in da so v hiši tri stare ženske in nobenega drugega. Potem pa mi je rekel: "Ali bi vi svojo glavo stavila, da ni nobenega komunista?" Sem rekla: "Jaz svojo glavo stavim, jaz videla nisem nobenega, zato ne morem reči, da so!" Potem so nas v koloni en po en gnali v Griblje v šolo, kjer so imeli svojo kasarno. Fašisti so nato požgali del Krasinca. Videla sem kako so v gribeljski postojanki kazali vžigalice. V šolo so me za en teden zaprli. Zasliševali so me koliko partizanov je bilo na Krasincu. Jaz sem tajila in nisem priznala, da so bili na Krasincu. Pri tem so me tudi malo brcali. En fašist mi je rekel: "Gospodična, čeprav niste videla komunista, pa recite, da ste ga. Tako boš sigurno šla domov. Če pa boš ves čas govorila, da jih ni bilo, pa boš morto!" Pa sem mu rekla, če bom morto, pa naj bom, samo jaz jih videla nisem! Tako sem bila en teden zaprta. Šola je bila ograjena z bodečo žico. Podnevi so mi pustili, da sem zunaj v žici hodila. Nihče ni smel k meni. Moja sestra je prišla, pa je niso pustili do mene. En dan so Gribeljci morali za fašiste nositi krompir v njihovo postojanko. Takrat sem bila zunaj v žici. Zadnjo košaro je nosil župan, po domače Juraša. Počasi je hodil mimo mene in mi rekel: "Rezka, zelo te imajo za črno in kar si prvič rekla to trdi, ker te imajo zelo zaznamovano. Pazi da ne boš spremenila besede. Kadar te fašisti pokličejo na zaslišanje pravijo, da si zelo sigurna, ko pa te gledajo samo zunaj v žici pa, da jokaš in te ne morejo pogruntat." V šoli sem bila zaprta na podstrešju. Hiša poleg šole je bila od Alojza Brinca. Tam so bili nastanjeni financarji. Brinc je šel prosit oficirja v šolo, če bi me lahko namestili v njegovi hiši, ker sem mlada in prestrašena. Fašisti niso pustili. Nato pa je prosil, če mi lahko dajo vsaj ključ, da bi se lahko sama zaklenila. Ključ so mi nato dali in sem se zaklenila, samo če bi oni hoteli bi kljub temu prišli do mene. Na srečo so me pustili v miru. Za jest so mi dali makarone oziroma pašto, kakor Italijani pravijo tej jedi. Bila sem obupana in v strahu, da bi me kam naprej pognali. Pri sebi sem imela rožni venec. Enkrat mi je v kuhinji padel na tla, pa mi je Italijan rekel, da lahko molim, ker je malo manjkalo, da me niso ustrelili. Rečeno mi je bilo, da ko me bodo enkrat spustili domov, da se naj ne ogledam ne levo ne desno, ampak grem naravnost domov, ker se lahko hitro premislijo. Trikrat so me poslali do vrat, a so me vedno potegnili nazaj. Ko so me spustili, sem tekla domov v Zemelj. Nisem bila doma niti pol ure, ko so pome prišli fašisti iz Podzemlja. So mi rekli, da me ne bodo čakali, da se naj pripravim in pridem v kasarno. V Podzemlju so imeli v šoli svojo kasarno. Sestra Marica mi je dala nekaj denarja za primer, če bi me poslali naprej v zapore ali internacijo. V

> Podzemlju sem se pa bala, ker so bili ti fašisti zelo zlobni. Kapo v Podzemlju, ki je bil zelo zloben, me je s pomočjo fašista prevajalca, vprašal koliko komunistov je bilo na Krasincu. Odgovorila sem, da jih nisem videla. Pa mi je rekel, da lažem. Sem rekla, da ne lažem in da jih nisem videla. Nato mi je zagrozil: "Če bi te jaz dobil, namesto, da so te dobili gribeljski, pa ne bi rabila trave gazit. Bi v Gribljah ostala, ker bi ti dal šus v glavo!" Jaz sem bila tiho. Potem pa me je brcnil, da sem se skoraj zakotalila in rekel: "Zdaj pa pojdi, marš!" Tako se je potem rešilo in sem šla domov. Dokler nisem bila zaprta se nisem nobenega fašista bala. Potem so mi pa strogo prepovedali gibanje iz vasi v vas in tako se nisem upala.«[75]

Gradac

V Gradac so 14. aprila 1941 najprej prišle nemške vojaške enote, kjer so ostale nekaj dni. Nastanjene so bile tudi v šoli. Njihova nekajdnevna prisotnost v kraju je minila brez incidentov.[76] Nemških vojakov v Gradcu se je tako spominjal Anton Stipanič, ki je bil doma v vasi Klošter:

> »Počivali so na trgu in odpirali dišeče konzerve. Naokrog so postavili radijske aparate, mi pa smo zvedavo poslušali vojaške koračnice. Nemci so na tovornjakih in motociklih vzbujali drugačen vtis kot vojaki jugoslovanske vojske. Ti so vozili topove s konjskimi in z volovskimi vpregami, ki so jih vzeli kmetom.«[77]

Za nemškimi enotami so v Gradac prišle italijanske enote. Najprej so se namestili na železniški postaji.[78] V začetku maja 1941 pa so se namestili tudi v gradaškem gradu,[79] kjer se je naselila neka topniška enota z okoli stotimi možmi, konji in vozovi.[80] Orožniško postajo v Gradcu so zasedli karabinjerji.[81] Anton Stipanič se je prihoda italijanske vojske v Gradac tako spominjal:

> »To območje so okupirali Italijani. [...] Okupatorji so prišli boječe, brez streljanja in spopadov. Najprej so prišli v vojaških uniformah italijanski železničarji. Zasedli so železniško postajo in naši železničarji so nadaljevali službo. Življenje

75 Ustni vir: Terezija Kralj, Črmošnjice pri Stopičah, 12. 8. 2010, Geršiči, 3. 6. 2017 in 11. 4. 2018.

76 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

77 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 8, 14.

78 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

79 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 64.

80 SI ZAL, MET /48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

81 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 15.

je teklo naprej kot da s eni nič zgodilo. Pozneje je prišla večja italijanska enota, ki se je naselila v gradu Krupa. To je bila artiljeriska enota, moči okoli 500 mož ali več. Po nekaj časa so odšli. Potem se je pojavila prva posadka na železniški postaji in v gradaškem gradu, ki so začeli stražit železniško postajo in železniško progo. Začeli so se prvi partizanski napadi, vendar ne pri nas. «[82]

Slika 19: Grad v Gradcu.

Na začetku je bilo zaradi neznanja jezika otežkočeno sporazumevanje med italijanskimi vojaki in domačini, kar opisuje tudi gradaška šolska kronika:

»Težko je bilo sporazumevanje, ker nikdo v kraju ni bil vešč italijanščine, vojaštvo pa slovenščine ne. Sčasoma pa se je prebivalstvo privadilo vojakov in obratno in je bilo zbegano ljudstvo kmalu pomirjeno, vojaki pa zadovoljni.«[83]

Anton Stipanič se je sporazumevanja z italijanskimi vojaki v Gradcu tako spominjal:

»Edini tolmač najprej je bil Ivan Kambič, ki je bil dolgoletni ravnatelj gimnazije v Črnomlju. Ker je znal latinsko se je z Italijani sporazumeval. Mi nismo

82 Anton Stipanič, Vinceremo, videt čemo, https://youtu.be/dmSKMLqAF_s, 1:02–1:05, 1:48–2:59.

83 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

> znali italijansko. Otroci smo se hitro navadili prve besede in smo spregovorili. Tako sem jaz kar klepetal osnovne stvari: spraševal vojaka kakšno orožje ima, od kje je doma, kako mu je ime, on pa mene kako mi je ime in tako naprej. Jaz sem bil Antonio seveda za njih.«[84]

Tončki Gornik je v spominu ostal naslednji dogodek iz časa italijanske okupacije:

> »Italijani so mimo naše hiše hodili v vas k enim puncam. Otroci smo stali ob poti in prinesli so nam čokolado. Enkrat je padal dež in smo bili vsi blatni. Ko so šli Italijani mimo nas so rekli ne damo vam čokolade, ker ste blatni. Potem smo se v luži na poti oprali in počakali Italijane, da so šli nazaj. Vzeli so nas s seboj v grad, kjer so imeli kantino in nam tam dali čokolado.«[85]

Ob železniški postaji v Gradcu in železniški progi so postavili bunkerje, v katerih je bila italijanska vojaška straža, oborožena s težkim orožjem. Okna postajnega poslopja so bila zazidana v strelne line. Nekateri bunkerji so bili tudi obdani z bodečo žico.[86]

Partizanski obveščevalec Borut je narisal skico kraja Gradac, na kateri je narisal lokacije bunkerjev ob železniški progi, in objekte v Gradcu, kjer se je nahajala italijanska posadka. Ta je bila nameščena na gradaški železniški postaji, v vojaških barakah ob cesti v bližini postaje, ki so bile obdane z bodečo žico, bunkerjih ob železniški progi, v gradaškem gradu in občinski hiši pri gradu.[87] Italijanska straža je bila še na cesti in mostu čez Lahinjo ter na mostu pri vhodu v grad.[88] Obveščevalec Borut je zapisal, da je v Gradcu 240 italijanskih vojakov, in sicer v gradu 120 in na železniški postaji, v bunkerjih in vojaških barakah 120 mož fašistične obmejne in deloma železniške milice.[89] Njihovo oborožitev je obveščevalec Borut tako opisal: »*V vojaških barakah 2 težka in 4 lahki mitraljezi, na sami postaji 2 lahka mitraljeza, v gradu 2–3 težki ter 5–6 lahkih mitraljezov.*«[90] Partizanska skica in opis sta najverjetneje nastala konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943. Obveščevalec Črnomaljske čete Vzhodnodolenjskega odreda je 7. januarja 1943 poročal, da se v Gradcu nahaja okoli 100 italijanskih vojakov kraljeve vojske, ki so razporejeni ob železniški progi.[91]

---

84 Anton Stipanič (1928–2018), Vinceremo, videt čemo, https://youtu.be/dmSKMLqAF_s, 5:00–5:40.

85 Ustni vir: Tončka Gornik, Gradac, 7. 4. 2018.

86 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Gradac.

87 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Gradac. Ustni vir: Tončka Gornik, Gradac, 7. 4. 2018.

88 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Gradac.

89 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Gradac.

90 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Gradac.

91 SI AS 1482, t. e. 5, Obveščevalno poročilo Črnomaljske čete VDO, 7. 1. 1943.

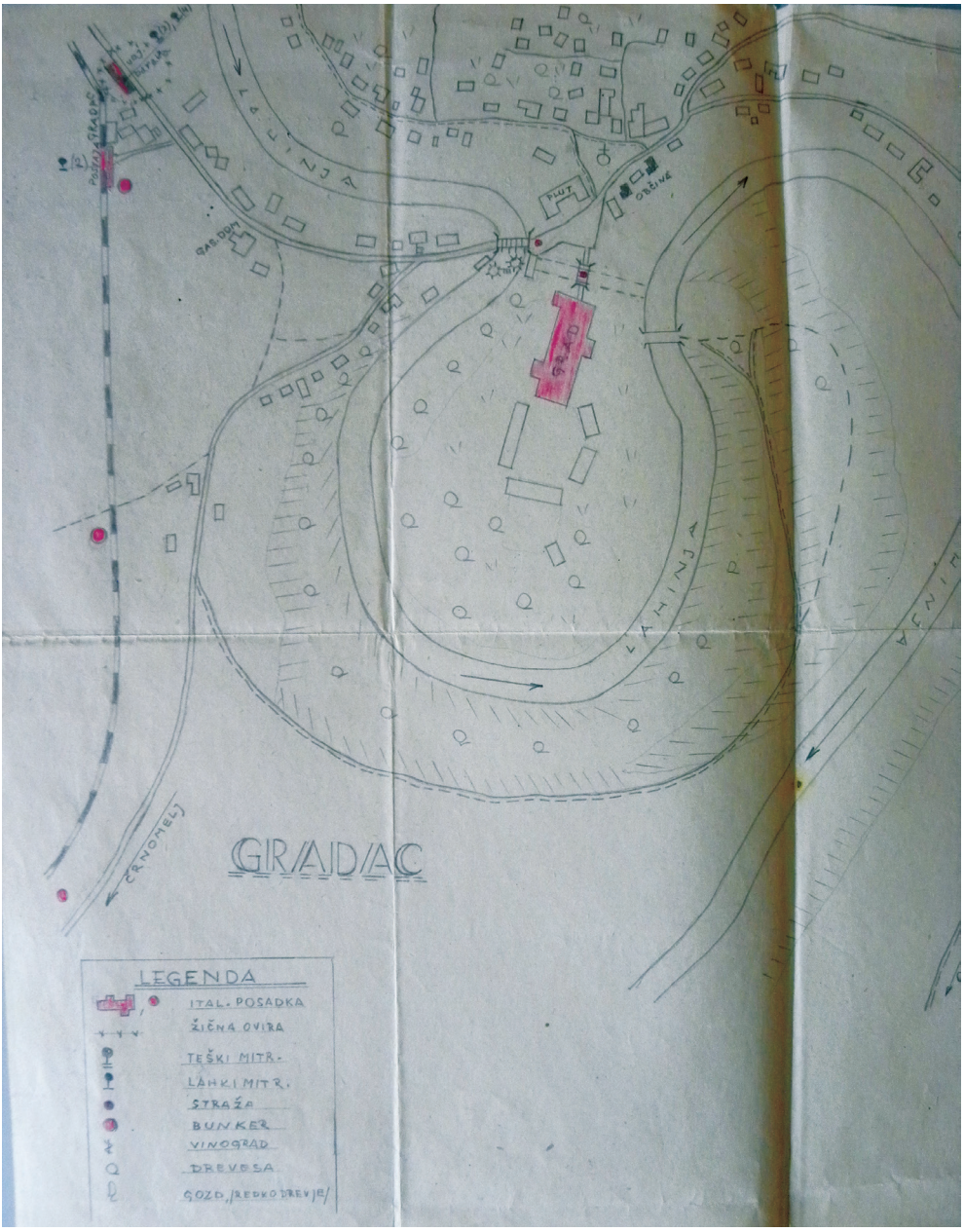

Slika 20: Partizanska skica Gradaca z označenimi objekti, ki jih je zasedala italijanska vojska. Skico je narisal obveščevalec Borut.

Veliko fantov in deklet iz Gradca ter okolice se je pridružilo odporniškemu gibanju. Verjetno je nekdo izdal, iz katerih družin so bili določeni člani v partizanih. Italijanska

vojska je 26. julija 1942 nad njimi izvedla represalije. Zgodaj zjutraj tega dne so zažgali Kambičevo hišo v Gradcu.[92] Šolska kronika zapiše, da je »*obupen jok nesrečne družine zbudil vse vaščane.*«[93] Nato so v Gradcu požgali še Zupaničevo, Malešičevo, Cerjančevo, Marentičevo in Beličičevo hišo. Porušili pa so Kovačičevo hišo.[94] Tončka Gornik se tako spominja italijanskega zažiganja hiš v Gradcu:

> »Moji starši so videli, da gredo Italijani mimo naše hiše k sosedom Malešičem, kjer je kmalu zatem pokazal ogenj. Niso vedeli kaj bo. Mene in sestro so zavili v deko in postavili smo se zunaj pred hišo. Potem so šli Italijani nazaj mimo naše hiše in nas videli, da stojimo pred hišo. En Italijan je rekel: "Bambine noter, vam ne kurit, vi ne komunista." Očitno niso vedeli, da tudi naša družina podpira partizane. Sosedovi so v hiši imeli sliko sv. Martina. Preden so jim hišo zažgali je en Italijan snel to sliko in jo je nato dal moji mami, da jo spravi.«[95]

Istega dne so italijanski vojaki požigali tudi v Kloštru. Zažgali so Kaplanovo in Stipaničevo hišo.[96] Anton Stipanič se je tega dogodek, ko so izgubili domačijo, tako spominjal:

> »Iz smeri Gradca se je zgodaj zjutraj zaslišalo pokanje, vendar ni šlo za streljanje, ki smo ga bili zaradi neprestanega streljanja italijanskih straž ob progi že vajeni. Zaradi megle nismo videli, kaj se dogaja. Okrog devete ure zjutraj je pritekel do naše hiše sovaščan Ferdo Šober in v strahu rekel: "Otroci bežite v gozd, Italijani zažigajo hiše vsem, ki imajo koga pri partizanih, in pod stražo gonijo ljudi za žico ob utrdbi pri železniški postaji!" [...] Zapregli smo dva voliča, privezali zadaj kravi, naložili še nekaj malenkosti ter se odpeljali v dvesto metrov oddaljen gozd. Okrog ene ure popoldne je zagorelo pri nas doma. Lesene stavbe, s slamo krita kašča in pšenica v kozolcu so hitro gorele; hiša je zgorela do tal v eni uri. Odločil sem se, da grem k sosedu po kruh in nekaj suhega mesa, da bomo imeli za kosilo in večerjo. Ob pogoreli hiši, od katere sta strmela k višku le dva dimnika, je naslonjen na puško dremal italijanski vojak. Italijan me ni videl ali pa me ni hotel videti, zato sem se mimo njega in naše nekdanje hiše vrnil v gozd. Zavedel sem se, da nimamo več doma. Mladost in otroštvo sta potonila v mojih solzah in kupih kadečega se pepela. Za vedno.«[97]

---

92 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

93 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

94 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 64.

95 Ustni vir: Tončka Gornik, Gradac, 7. 4. 2018.

96 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac. Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 16–17.

97 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 17.

Družine, ki so ostale brez domov, so z živinskimi vagoni odpeljali v internacijo.[98] Večinoma so to bili starejši, ženske in otroci. Nekaj ljudem je uspelo pobegniti in se izogniti internaciji.[99] Fašisti iz postojanke v Podzemlju so 6. decembra 1942 v Gradcu požgali še hišo pečarja Piletiča, hišo kovača Doltarja in Novakovo hišo.[100]

Italijanska vojska je v Gradcu ostala do 9. septembra 1943, kar je en dan po njihovi kapitulaciji.[101] Okoli 700 italijanskih vojakov je razorožilo pet partizanov in nekaj oboroženih civilistov.[102] Kapitulacije italijanske vojske in njihovega odhoda se je tako spominjal Anton Stipanič:

> »Kapitulacija Italije je bila nekako na vidiku. Mi smo bili pripravljeni. Tudi sami Italijani so zelo opustili v svojem pritisku. Ni bilo več neprestanih ofenzivnih akcij, nasilja. Bilo je manj požigov in podobnega. Ko je 8. septembra 1943 Italija kapitulirala, so zjutraj eni Italijanski vojaki peli, eni so vriskali. Vsi ki smo bili organizirani v OF smo dobili nalogo, da se takoj pojavimo in da razorožujemo te Italijane, ki so se počasi spravljali na odhod. Po italijansko so celo vpili: "Živeli partizani!" Njihov komandant v Gradcu je bil en major, zelo visok človek, je predal celo enoto brez boja petim oborožencem partizanom. Zadržali so osebno orožje. Glede na to, da nismo imeli nobene možnosti za spopad smo pristali na to, da odidejo s tem orožjem, vedoč, da jih bodo nekje naprej brigade razorožile. V Podzemlju je bila posadka črnih srajc, okoli 100 mož, ki so bili precej bolj hudobni. Oni so tudi pretepali ljudi, če jih niso pozdravili na cesti. Bali smo se kaj bo s temi, če se bodo predali. Hitro so razdelili italijansko orožje iz skladišča in v Gradacu je iz vsake line štrlela ena cev. Tako kot so ti fašisti prišli do Gradaca, da bodo šli na vlak. Tudi oni so oddali nekaj orožja in se mirno odpravili naprej. Spopadov ni bilo.«[103]

Pobrežje pri Adlešičih

Predhodnica italijanske vojaške postojanke v gradu Pobrežje je bila njihova postojanka v Adlešičih. Enota italijanske finančne straže je 22. junija 1941 zasedla eno učilnico šole v Adlešičih. Tu so ostali do 20. marca 1942, ko so se preselili v Purgo. Šolo v Adlešičih so italijanske enote v celoti zasedle 20. julija 1942, ko so se vanjo vselili karabinjerji in

98 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

99 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 17.

100 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 64.

101 SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac, t. e. 1, Kronika šole Gradac.

102 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 24.

103 Anton Stipanič, Italijani so celo vpili Živeli partizani, https://youtu.be/uoRFPSzDirg, 0:10–2:56.

Slika 21: Pobrežje tik pred drugo svetovno vojno.

finančna straža. Svoje stanovanje v šoli je morala izprazniti šolska upraviteljica in začasno se je nastanila v župnišču. Omenjene italijanske enote so bile v šoli nastanjene do 4. ali 5. oktobra 1942, ko so se preselili v župnišče v Adlešičih. Iz župnišča se je po navodilu črnomaljskega civilnega komisarja moral izseliti župnijski upravitelj župnije Adlešiči. Začasno se je namestil v šoli. V župnišču je italijanska vojska ostala do 20. novembra 1942, ko se je preselila v grad Pobrežje pri Adlešičih.[104] Okupatorska italijanska posadka je grad spremenila v svojo močno utrjeno postojanko, ki so jo skoraj v celoti obdali z bodečo žico. Partizanski obveščevalec Borut je narisal skico italijanske postojanke v gradu Pobrežje in jo podrobno opisal. Zapisal je, da je v tej okupatorski postojanki nastanjena fašistična obmejna milica in finančna straža.[105]

Konec decembra 1942 se je iz Korduna na Žumberk vrnila hrvaška partizanska enota Kordunaška brigada. Njena pot je potekala čez Belo krajino. V Adlešiče je ta brigada prišla 28. decembra 1942. Skupina partizanov te brigade je izzivala italijansko posadko v gradu Pobrežje, in sicer so ji v italijanskem jeziku kričali, da se naj predajo. Prišlo je do streljanja, pri katerem je bil ranjen en partizan, ki je bil najbolj glasen pri tem dejanju.[106] Štab Kordunaške brigade je v italijansko postojanko v gradu Pobrežje poslal

104 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Adlešiči, Kronika šole za čas NOB, 1946. SI ZAL, ČRN/ 83 Osnovna šola Adlešiči, t. e. 1, Šolska kronika šole Adlešiči. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 6, 41. Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 180.

105 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Adlešiči-Pobrežje.

106 Polič, *Belokranjski odred*, 372–373.

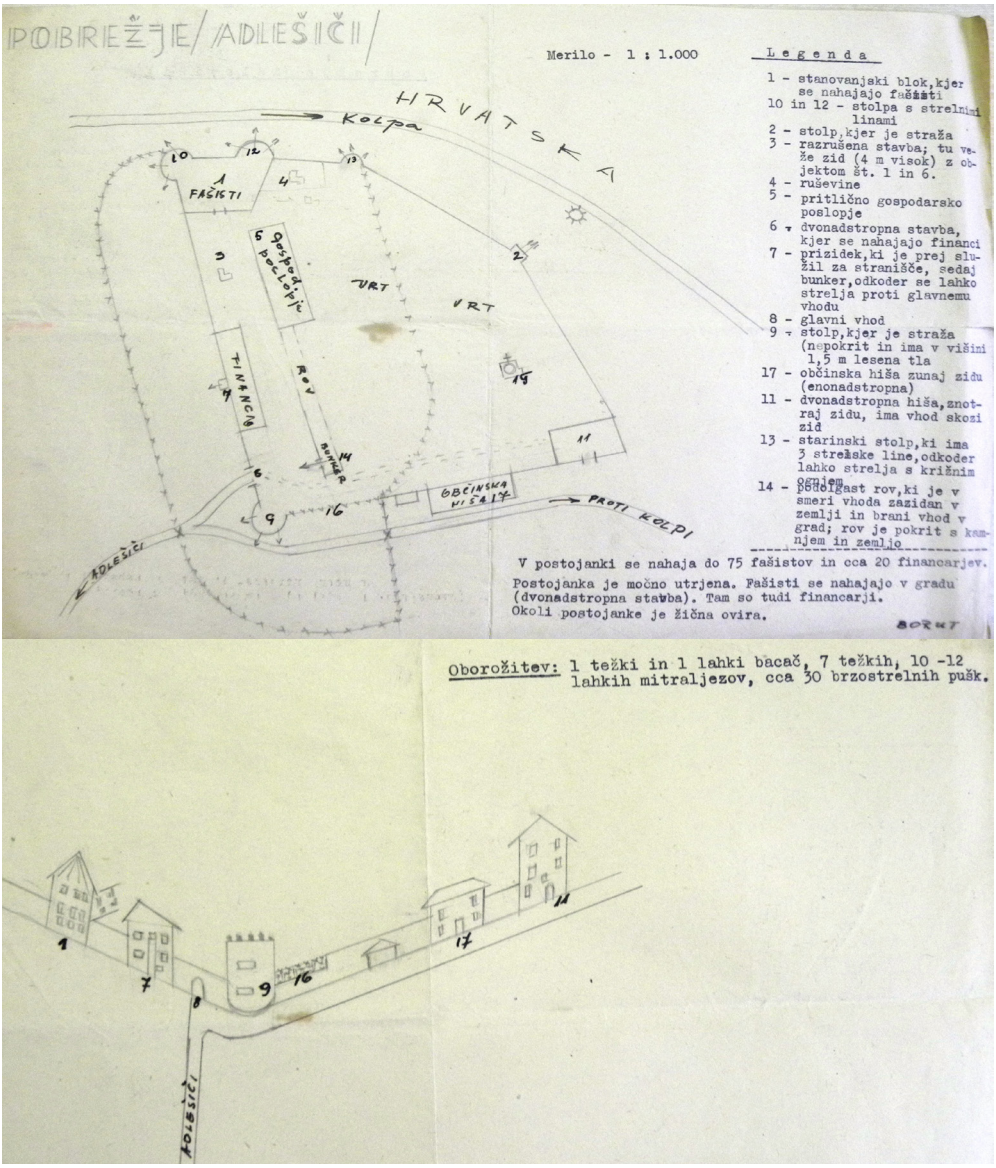

Slika 22: Partizanska skica italijanske postojanke v gradu Pobrežje pri Adlešičih s podrobnim opisom. Narisana je v merilu 1 : 1000 in je nastala najverjetneje konec leta 1942 ali v prvi polovici leta 1943.

dva odposlanca, ki sta zahtevala njihovo predajo.[107] Natančnejši podatki o poteku teh pogajanj niso znani, vsekakor pa pogajanja niso obrodila sadov.

107 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 192.

Slika 23: Pogajanje dveh odposlancev Kordunaške brigade z italijanskimi vojaki na vhodu v njihovo postojanko v gradu Pobrežje. Fotografiral je italijanski vojak, 29. 12. 1942.[108]

Slika 24: Grad Pobrežje pri Adlešičih. Na desni strani fotografije je glavni vhod v grad. V objektu na levi strani fotografije je bila nastanjena italijanska finančna straža. V prizidku so imeli urejen bunker, iz katerega so lahko branili glavni vhod. Za zavarovanje grajskega vhoda je bil na notranji strani izkopan strelski jarek, ki je bil pokrit z zemljo in kamenjem.[109]

108 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 192.

109 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Adlešiči-Pobrežje.

Obveščevalec črnomaljske čete Vzhodnodolenjskega odreda je 7. januarja 1943 poročal, da se v gradu Pobrežje nahaja 75 fašistov in 67 financarjev, ki so oboroženi s tremi težkimi mitraljezi, desetimi lahkimi mitraljezi, tremi do štirimi avtomatskimi puškami in z dvema minometoma.[110] Podobno stanje te okupatorjeve postojanke je bilo tudi 10. avgusta 1943, ko je Vzhodnodolenjski odred tako poročal o italijanski postojanki Pobrežje pri Adlešičih: »*70 bivših fašistov nepreoblečenih in 20 financov z 2 težkima in 2 lahkima minometoma, poleg tega 4 težkih in 8 lahkih strojnic, 8 do 10 brzostrelk.*«[111] Italijanske enote so bile v gradu Pobrežje nastanjene do 8. septembra 1943, ko je Italija kapitulirala.[112] Naslednji dan popoldne so zapustili grad in se umaknili v Črnomelj. Pri tem so prisilili domačine, da so jim ob umiku z vozovi do Črnomlja peljali njihovo opremo.[113]

Slika 25: Ostanki bodeče žice še danes opominjajo na nekdanjo okupatorsko postojanko v gradu Pobrežje pri Adlešičih. 21. april 2019.

110 SI AS 1482, t. e. 5, Obveščevalno poročilo Črnomaljske čete VDO, 7. 1. 1943.

111 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo VDO za Obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 10. 8. 1943.

112 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Adlešiči, Kronika šole za čas NOB, 1946. *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 41.

113 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Adlešiči, Kronika šole za čas NOB, 1946. SI ZAL, ČRN/ 83 Osnovna šola Adlešiči, t. e. 1, Šolska kronika šole Adlešiči.

Vinica

Vinico je v začetku druge svetovne vojne v Beli krajini najprej okupirala nemška vojska, ki je v ta kraj prišla 11. aprila 1941 in iz njega po dveh dneh odšla.[114] Italijanska vojska je Vinico zasedla 3. maja 1941[115] Gradivo za topografijo NOB ima zapisan datum zasedbe 8. maja 1941.[116] Svoje enote so namestili v župnišče, grad, civilno hišo, hišo, kjer je bila pred tem žandarmerijska postaja (v tej hiši so imeli tudi zapor) in šolo.[117] Prostore viniške šole je italijanska vojska zasedala med 3. majem 1941 in 4. novembrom 1941[118] ter deloma še do 30. decembra 1941.[119] Vanjo so se italijanske enote, in sicer obmejna fašistična milica, vrnile 3. junija 1942 in v njej ostale do svoje kapitulacije.[120] Okupatorska italijanska postojanka v Vinici je bila sestavljena iz kraljeve vojske, karabinjerjev in finančne straže, kar je zapisano v partizanskem obveščevalnem opisu italijanske postojanke Vinica.[121] Obveščevalec črnomaljske čete Vzhodnodolenjskega odreda je 7. januarja 1943 zapisal, da je v tej postojanki tudi fašistična obmejna milica, poleg njih pa še karabinjerji in finančna straža, v skupnem številu 160 mož. To poročilo pa ne omenja italijanske kraljeve vojske.[122] Italijanska vojska je osrednji del Vinice, kjer so enote imele svoje postojanke, obdala z bodečo žico. Postavljena je bila v obliki pravokotnega trikotnika, na notranji strani visoka 1,5 metrov in v spodnjem delu široka 2 metra.[123] Svojo postojanko so utrdili z bunkerji, ki so bili izdelani iz betona, opeke, lesa in zemlje.[124] V bunkerje so predelali tudi nekatere obstoječe stavbe. Na notranji strani bodeče žice so na nekaterih mestih skopali strelske jarke, globoke 1,60 metrov, ki so se nahajali predvsem ob bunkerjih ob žici.[125] Cerkveni zvonik je služil za opazovalnico.[126]

---

114 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 164.

115 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Vinica, Kronika šole za čas NOB, 1946.

116 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 164.

117 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 164. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

118 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Vinica, Kronika šole za čas NOB, 1946. Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 313.

119 Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 313.

120 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Vinica, Kronika šole za čas NOB, 1946. Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 313.

121 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

122 SI AS 1482, t. e. 5, Obveščevalno poročilo Črnomaljske čete VDO, 7. 1. 1943.

123 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

124 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 164. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

125 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

126 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684 in SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo VDO za Glavni obveščevalni center GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

Ponoči 6. maja 1943 so partizani napadli italijansko postojanko Vinica. Napad sta izvedla hrvaška partizanska enota in tretji bataljon Šercerjeve brigada.[127] Monografija te brigade tako opisuje ta napad na utrjeno okupatorjevo postojanko Vinica:

> »Napadati so pričeli še isto noč. Bunkerje in utrdbe so tolkli s topovi in minometi z desne strani Kolpe, borci III. bataljona pa so prodirali za topovskim ognjem proti središču Vinice. Iz razbitih bunkerjev so izvlekli celo minomet, dve strojnici in 3000 nabojev. Z dnem so se napadalci morali umakniti na položaje proč od postojanke, ker niso imeli dovolj sil [...].«[128]

Napad na Vinico je bil tako končan. Italijanska posadka v Vinici je iz Črnomlja dobila vojaško podporo.[129] Italijansko poročilo o tem partizanskem napadu tako povzema Rudi Vogrič:

> »Posadko v Vinici so obstreljevali tako hudo, da so jim s topovskimi streli razbili težki minomet in težko strojnico ter dobro grajen bunker. [...] Kakor je poročal 8. maja štab armadnega korpusa, so imeli tri mrtve in tri ranjene. Razen teh izgub so partizani zajeli še dva oficirja, od katerih je bil eden poročnik Romeo Manzoni, poveljnik posadke v Vinici.«[130]

Obveščevalec Borut je narisal skico italijanske postojanke Vinica. Na njej je narisal tloris vasi in objekte, označil zasedene objekte, v katerih so Italijanke enote, narisal potek bodečo žico in njen prostorski pogled, potek strelskih jarkov ter lokacije bunkerjev. Skici je dodana tudi legenda in opis te sovražne postojanke. V glavi opisa je zapisano, da ga je pripravil brigadni obveščevalni center Tomšičeve brigade. Pod skico pa je podpisan Borut. Iz zapisa ne moremo zagotovo trditi ali je bil Borut obveščevalec Tomšičeve brigade ali je bil obveščevalec katere druge enote ali terenski delavec, ki bi za Tomšičevo brigado zbral podatke o okupatorjevi postojanki Vinica in narisal skico.[131] Domnevamo lahko, da je bil Borut obveščevalec Tomšičeve brigade, saj se v seznamu borcev te brigade za čas med julijem 1942 in julijem 1943 omenja Mirko Omahen – Borut.[132] Iz tega lahko tudi sklepamo, da je skica okupatorjeve postojanke nastala v juniju ali juliju leta 1943, ko se je Tomšičeva brigada gibala v temu delu Bele krajine.[133] Po oceni obveščevalca Vzhodnodolenjskega odreda je 5. avgusta 1943 bilo v Vinici 230 italijanskih vojakov in 16

127 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 245. Guček, *Šercerjeva brigada*, 219.

128 Guček, *Šercerjeva brigada*, 219.

129 Guček, *Šercerjeva brigada*, 219.

130 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 245, 283.

131 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

132 Strle, *Tomšičeva brigada*, II., 847, 865.

133 Strle, *Tomšičeva brigada*, II., 800–828. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 253–255.

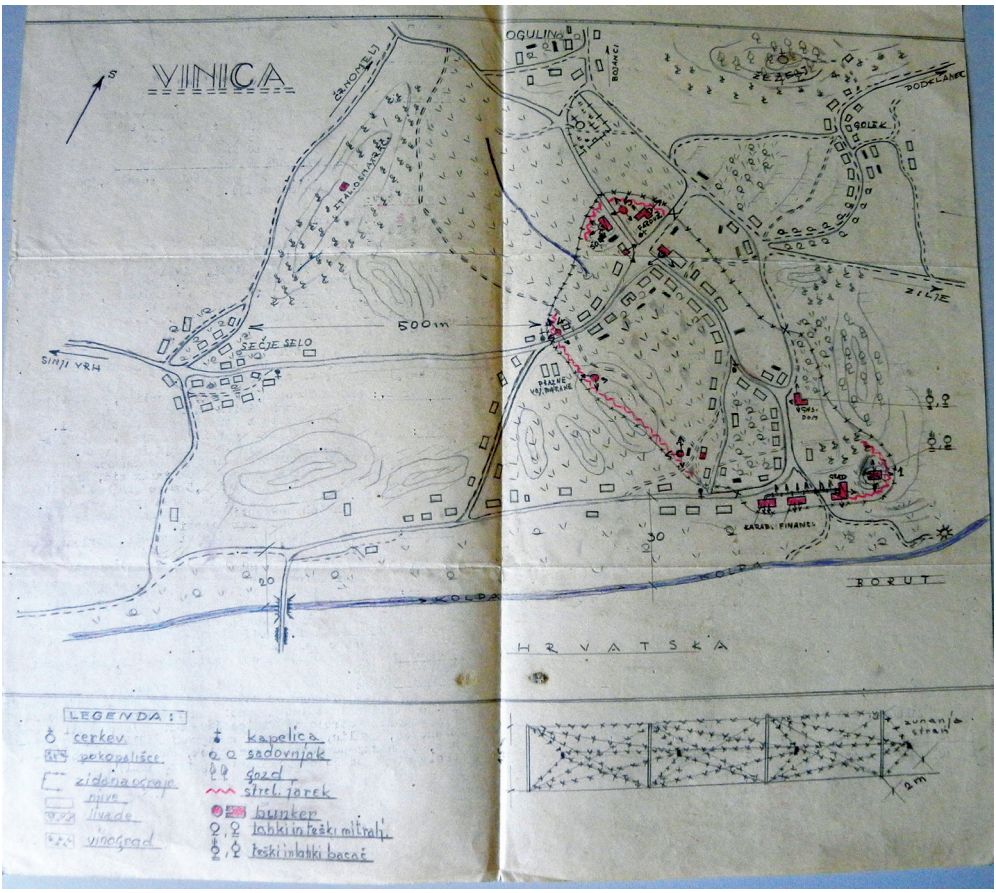

Slika 26: Partizanska skica italijanske postojanke Vinica, obdane z bodečo žico in utrjene z bunkerji. Skico je narisal obveščevalec Borut najverjetneje junija ali julija leta 1943.

financarjev.[134] Partizanski obveščevalec Borut je tako opisal posadko, težko oborožitev in utrdbe italijanske postojanke Vinica:

> »Posadka: 160 mož kraljeve vojske (Divizija Lombardija), 25 karabinjerjev, 5–10 financarjev, ostala posluga 20 mož. Skupno 210 mož stalne posadke, pojačanja se menjava po situaciji. Oborožitev: 4 težki minometi, 6 lahkih minometov, 12 težkih bred, 3 tanki, 3 avtokanate in 50 mul. Posadka stanuje v farovžu, šoli, bivši žandarmerijski postaji, v sosednji hiši in v gradu. Okrog postojank je žična ovira v liku pravokotnega trikotnika, višina 1 in pol metra, širina 2 metra (spodaj). Za žico so na nekaterih mestih strelski jarki, globoki 1,60 m. Ob žici stoje 4 pritlični

134 SI AS 1851, t. .e 11, p. e. 321, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 5. 8. 1943.

in 1 enonadstropen bunker, vsi grajeni iz kamenja in betona (50 cm debela stena). Bunkerji so pokriti s strešno opeko. Bunker 1.: enonadstropen, pravokotne oblike, postavljen je na majhni višini in ima kontrolo nad vso Vinico. Svet se strmo spušča proti Kolpi. Grad: v gradu so kraljevi vojaki. Zidovje gradu je debelo 65 cm. Grajen je iz kamenja in betona. Od gradu mimo kasarne financarjev do kasarne karabinjerjev je grajen 2 m visok zid, debel 40 cm. V višini 1,5 m so grajene strelne linije, od koder se obvlada teren proti središču. Okna vseh teh poslopij so zazidana s kamenjem in opremljena s strelnimi linijami. Farovž: V njem se nahajajo kraljevi vojaki. Utrjena okna in imajo strelne line. Bunkerja pri farovžu sta postavljena v smeri proti Žežlju. Na drugi strani farovža je farovški hlev, ki ima betoniran bunker, obrnjen proti glavni cesti in proti Sinjemu Vrhu. Bunker pred šolo je isto tako grajen iz kamenja in betona. Od hiše karabinjerjev do bunkerja 2 so line obrnjene proti cesti in Kolpi. Okoli njega se nahaja stanovanjska hiša za vojaštvo tega bunkerja št. 2. Bunker 3 drži položaje proti vasi Sečje selo, na zapadni strani Vinice. Bunker 4 drži položaje proti Sinjemu Vrhu. Na malem hribčku od Sečjega sela po cesti proti Črnomlju imajo Italijani stalno dnevno osmatrašnico, ponoči do 24. ure pogoste patrole iz Vinice čez Sečje selo po poti v vas Drenovec, Ogulin, dalje pod vinogradi Žežlja v vas Podklanec, tu nazaj po cesti v vas Golek, od tu v Vinico (patrola šteje od 30 do 50 mož s 3 puškomitraljezi).«[135]

Še natančnejši opis bunkerjev in utrdb v italijanski postojanki Vinica opisuje obveščevalno poročilo Vzhodnodolenjskega odreda, ki je 20. avgusta 1943 o njej tako poročal:

»Vinica šteje 200 mož italijanske vojske. Oboroženi s 4 težkimi in 8 lahkimi minometi ter 6 težkimi in 12 lahkimi mitraljezi. Oborožitev bunkerjev je sledeča: I. je nadstropen ima 20 do 50 mož, oborožen s težkim in lahkim mitraljezom ter težkim minometom. Razgled proti Hrvaški in cesti proti Preloki. Okrog bunkerja je strelski jarek. II. Gasilski dom je preurejen v bunker ter oborožen s težko in lahko strojnico. III. Ta bunker se drži župnišča. Vhod z notranje strani. Oborožen s težko strojnico. Razgled proti Žežlju. IV. Bunker je zidan na šolskih stopnicah, oborožen s težko strojnico. Razgled proti hribu Vošenik. V. Bunker preurejen iz civilne hiše, ki je last posestnice Balkovec. Oborožen s težko in lahko strojnico. Razgled po cesti proti Sinjem Vrhu. VI. Bunker je okrogel, zgrajen iz kamna, oborožen z lahko strojnico. Razgled na vse strani. VII. Ta bunker je zgrajen iz polovice civilne hiše in je last Maliča. Oborožitve ni bilo mogoče ugotoviti. Okrog bunkerja so strelski jarki. Razgled proti Hrvatski in mostu čez Kupo. VIII. Oborožen z lahko strojnico. Razgled po glavni cesti in Sinjem Vrhu. Izvidnica sta na hribu Vošenik in na cerkvenem stolpu. Komanda je v šoli. Shramba

135 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680, Skica in opis italijanske postojanke Vinica.

živil in municija je v gradu, ki je last posestnika Mihelčiča. Notri je nastanjeno tudi vojaštvo. Težki bacači so razpostavljeni pri bunkerju štev. I. in VII.«[136]

Vzhodnodolenjski odred je 20. avgusta 1943 poročal, da je prepovedan prehod prek mosta čez mejno reko Kolpo, ki je tedanjo Ljubljansko pokrajino povezoval z Neodvisno državo Hrvaško. Most je takrat bil miniran in tako je onemogočal prehajanje.[137] Italijanska okupatorska posadka je iz Vinice odšla v Črnomelj 9. septembra 1943, torej en dan po njihovi kapitulaciji.[138] Pred odhodom iz Vinice so viniški vaški zaščitniki želeli razorožiti okoli 300 mož številčno italijansko posadko. To jim ni uspelo. To posadko je nato v bližini Kočevja razorožil Zahodnodolenjski odred.[139]

Sinji Vrh

Na Sinji Vrh je 26. maja 1941 prišla enota fašistične obmejne milice, ki je v tej vasi ustanovila svojo postojanko. Ta okupatorska enota je 1. avgusta 1942 zasedla prostore šole na Sinjem Vrhu. Nezasedeno je ostalo le stanovanje šolskega upravitelja. Po pritisku domačinov je fašistična obmejna milica do konca novembra 1942 zapustila prostore šole in se naselila v drugih hišah v vasi. Prav tako so se namestili v župnišče in cerkev, ki so ju spremenili v utrdbo svoje postojanke,[140] kar je šolski kronist tako zapisal: »*Zabili so se v svojo trdnjavo farovž in cerkev. Ponoči so streljali za vsak najmanjši šum. Hiše, ki so jim bile na poti za razgled, so požgali.*«[141] Svojo postojanko v več objektih v središču vasi Sinji Vrh so obdali z bodečo žico. Postavili so tudi nekaj bunkerjev, skopanih v zemljo in nekaj bunkerjev, ki so bili narejeni nad zemljo. Ob glavnih objektih, kjer je prebivalo italijansko vojaštvo, so postavili zidove s strelnimi linami ter ponekod postavili minska polja.[142] Gradivo za partizansko topografije je tako opisalo utrjenost italijanske postojanke Sinji Vrh:

»V zvoniku so imeli utrjen bunker. Bunker so zgradili tudi v požgani hiši Ivana Špeharja, št. 12 in pri Ivanu Simoniču, št. 13 ter Ivanu Brajiču, št. 39. Vse to je bilo dobro zgrajeno in obdano z bodečo žico.«[143]

136 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684 in SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo VDO za Glavni obveščevalni center GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

137 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684 in SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo VDO za Glavni obveščevalni center GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

138 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Vinica, Kronika šole za čas NOB, 1946.

139 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 287.

140 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Sinji Vrh, Kronika šole za čas NOB, 1946. *Gradivo za topografijo NOB, Bela krajina*, 162163. Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 290.

141 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Sinji Vrh, Kronika šole za čas NOB, 1946.

142 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4 Skica in opis italijanske postojanke Sinji Vrh.

143 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 163.

Obveščevalec Črnomaljske čete Vzhodnodolenjskega odreda je 7. januarja 1943 poročal, da se na Sinjem Vrhu nahaja 60 fašistov in 3 financarji, ki so oboroženi s 3 težkimi mitraljezi, 8–10 lahkimi mitraljezi in 4–5 avtomatskimi puškami.[144]

V noči iz 10. na 11. april leta 1943 so partizani napadli italijansko postojanko na Sinjem Vrhu. Napada sta izvedla en bataljon Šercerjeve brigade in en bataljon hrvaške 13. proletarske brigade Rade Končar, ostali enote teh dveh brigad pa so varovali okolico napada. Napad ni bil uspešen. Italijanska posadka na Sinjem Vrhu se je dobro branila in dobila okrepitve iz njenih sosednjim postojank. Partizani niso vztrajali v napadu in so se umaknili na izhodiščne položaje. Neuspeh napada in sprememba bojnega načrta bi bila lahko tudi zaradi netočnih obveščevalnih poročilih o utrjenosti okupatorjeve postojanke na Sinjem Vrhu.[145]

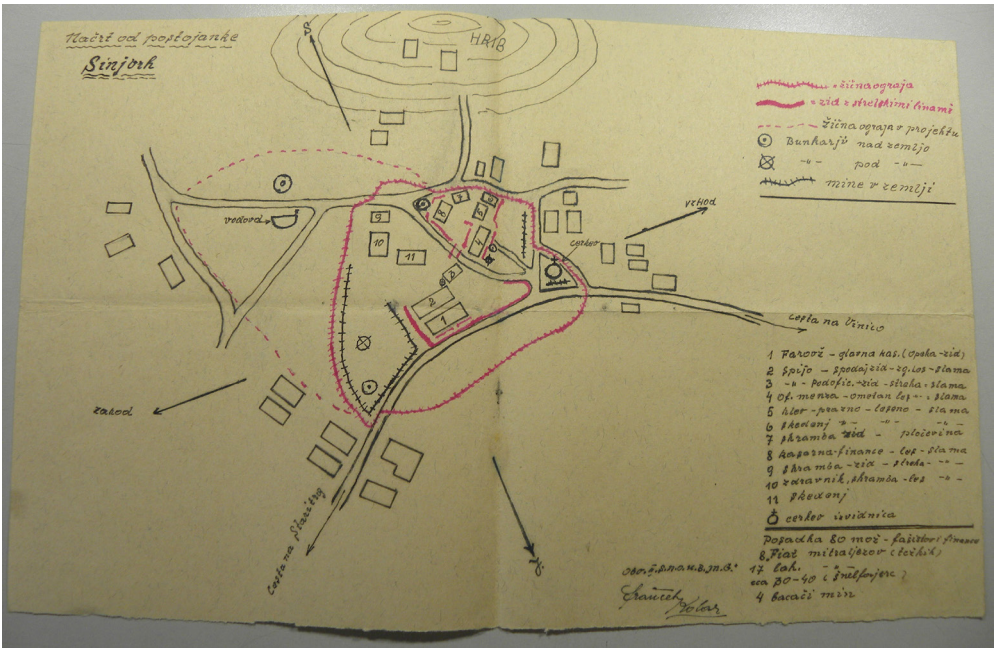

Slika 27: Partizanska skica italijanske postojanke v vasi Sinji Vrh.

Skico italijanske postojanke na Sinjem Vrhu je narisal obveščevalec Gubčeve brigade Franček Kolar. Najverjetneje je skica nastala spomladi ali poleti leta 1943.[146] Obveščevalec je narisal tloris osrednjega dela vasi, označil objekte, v katerih prebivajo italijanske enote, ter

144 SI AS 1482, t. e. 5, Obveščevalno poročilo Črnomaljske čete VDO, 7. 1. 1943.

145 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 231. Guček, *Šercerjeva brigada*, 204–205. Polič, *Belokranjski odred*, 397–398. Sunajko, *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot*, 193.

146 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Sinji Vrh. Ambrožič, *Gubčeva brigada*, 204–205, 242–249. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 231.

v legendi opisal material, iz katerega so zidovi posameznega objekta (les, ometan les, zid) ter njegova streha (opeka, slama, pločevina). Na skico je narisal lokacije bunkerjev, minskih polj, zidov s strelnimi linami in potek bodeče žice. Označil je tudi, da naj bi italijanska posadka imela načrt povečati obseg bodeče žice, in sicer tako, da bi vanjo zaobjeli tudi vaški zbiralnik vode. Ni nam znano, če so ta načrt razširitve bodeče žice uresničili. Obveščevalec Franček Kolar je v legendo skice napisal, da se v tej postojanki nahaja 80 mož fašistične obmejne milice in finančne straže. Med njimi je bil tudi vojaški zdravnik. Ta posadka je od težkega orožja imela 8 težkih in 17 lahkih mitraljezov, okoli 30 do 40 brzostrelk in 4 minomete.[147] Vzhodnodolenjski odred je 10. avgusta 1943 poročal, da je na Sinjem Vrhu naslednje oboroženo italijansko moštvo: »*110 bivših fašistov, ki se še niso preoblekli. Oboroženi z 2 lahkima minometoma, 6 težkimi, in 10 lahkimi mitraljezi. Poleg tega 25 do 30 brzostrelk.*«[148] Obveščevalci Varnostno-obveščevalne službe (VOS) so 21. avgusta 1943 poročali, da je na Sinjem Vrhu 120 italijanskih vojakov, ki so imeli naslednjo oborožitev: »*2 lahka minometa, 6 težkih mitraljezov, 10 lahkih mitraljezov*.«[149] Na dan italijanske kapitulacije, 8. septembra 1943, je bilo v postojanki na Sinjem Vrhu okoli 180 italijanskih vojakov. Naslednji dan je potekala razorožitev te postojanke, ki jo je izvedlo okoli 20 prebivalcev Sinjega Vrha in bližnjih vasi (Damelj, Dalnje Njive, šolski upravitelj iz Sinjega Vrha), ki so bili v okviru odbora OF povezani kot vaška zaščita Sinji Vrh. Večjih partizanskih enot takrat ni bilo v bližini. Ker so bili ti vaški zaščitniki neoboroženi oziroma slabo oboroženi, imeli so le nekaj lovskih pušk, ter zaradi velike številčne premoči italijanskih vojakov, vsi vaški zaščitniki niso odšli v sovražno postojanko. Na pogajanja v italijansko postojanko v župnišče na Sinjem Vrhu je odšlo 6 vaških zaščitnikov.[150] Gradivo za topografijo NOB tako opisuje pogajanja med vaškimi zaščitniki in italijanskimi vojaki na Sinjem Vrhu:

> »Italijani se niso hoteli predati. Kmetje so jim grozili, da so obkoljeni od slovenskih brigad in da bodo uničeni, če ne predajo orožja. Prvi dan Italijani kjub temu niso pristali na kapitulacijo z izgovorom, da ne vedo, kaj bo rekla oziroma odločila njihova nadrejena komanda. Drugi dan so jim zaščitniki pri ponovnih pogajanjih zagrozili in Italijani so končno popustili. Okrog 180 italijanskih vojakov je položilo orožje pred 20 neoboroženimi kmeti.«[151]

Ob predaji Italijanke vojske na Sinjem Vrhu je bila zaplenjena tudi njihova zaloga hrane, ki je bila nato poslana za potrebe partizanske vojske. Italijanska vojska pa je tako po

147 SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4, Skica in opis italijanske postojanke Sinji Vrh.

148 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo VDO za Obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 10. 8. 1943.

149 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo OK VOS za Belo krajino za Centralno komisijo VOS, 21. 8. 1943.

150 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 162–163. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 287. Polič, *Belokranjski odred*, 448. SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Sinji Vrh, Kronika šole za čas NOB, 1946.

151 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 163.

razorožitvi odšla s Sinjega Vrha.[152] Na nekdanjo italijansko okupatorsko postojanko na Sinjem Vrhu danes opominja njihov napis *Vinceremo*, ki se z bledenjem zunanje stene župnišča ponovno odkriva.[153]

Slika 28: Ostanki italijanskega napisa VINCEREMO na zunanji steni župnišča na Sinjem Vrhu, v katerem je bila postojanka fašistične obmejne milice. 24. marec 2018.

Slika 29: Župnišče in cerkev na Sinjem Vrhu. 24. marec 2018.

152 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa OŠ Sinji Vrh, Kronika šole za čas NOB, 1946.

153 Štangelj, »"Vinceremo-vincežremo!"« 15. 3. 2018 http://zgodovina.si/vinceremo-vincezremo/ (Dostop: januar 2020)

Belokranjska železnica

Železniška proga Karlovec–Ljubljana je bila za italijansko vojsko strateškega pomena, saj je po njej poleg medkrajevnega prometa potekal tudi prevoz strateških surovin (nafta, bencin) in vojaškega materiala z Balkanskega polotoka proti Italiji in obratno ter prevoz vojske in njenega materiala na vzhodno fronto in Balkan.[154] Transporta nafte po belokranjski železnici se je spominjal tudi Anton Stipanič, ki je zapisal:

> »Po belokranjski progi so Italijani vozili nafto iz Romunije, in večkrat smo videli cisterne, iz katerih je krepko tekla nafta. Pozneje so mi pri partizanih razložili, da puška mavzerica prebije cisterno, če jo krogla zadene pod pravim kotom.«[155]

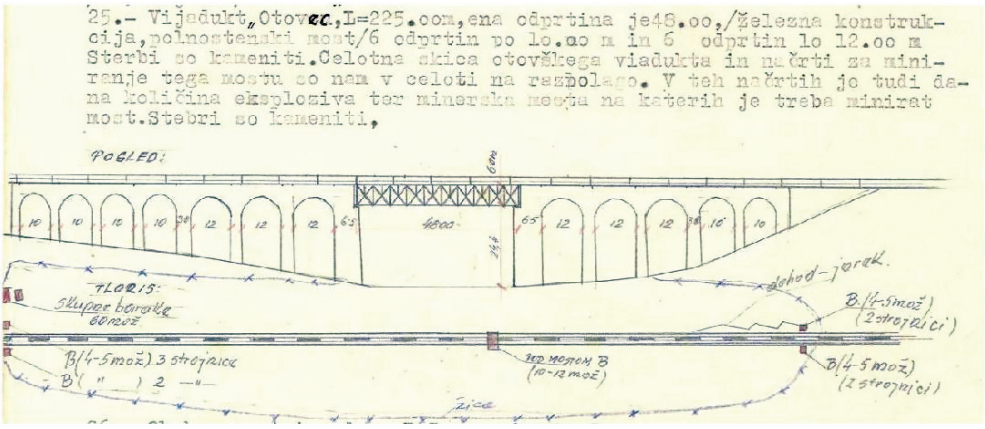

Slika 30: Opis in skica zastraženega železniškega viadukta Otovec je narisana v poročilu partizanske 15. divizije iz 7. avgusta 1943.

Italijanska vojska je belokranjsko železniško progo zavarovala z betonskimi bunkerji ob progi in z utrditvijo železniških postaj in čuvajnic. S temi utrjevalnimi deli so začeli spomladi leta 1942. V utrjene objekte ob belokranjski železniški progi, ki jih je bilo poleti 1943 okoli 31, so namestili vojaško posadko.[156] Partizanske enote so pogosto rušile odseke belokranjske železnice ter napadale postojanke in bunkerje ob njej.[157] Pri tem so partizanom pomagali tudi železničarji, združeni v OF, ki so poleg pomoči pri rušenju

154 Polič, *Belokranjski odred*, 149. Vidovič-Miklavčič, *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo*, 70, 84, 184, 193. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 211, Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV in POS, 10. 8. 1943.

155 Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 15.

156 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 267. Polič, *Belokranjski odred*, 149. Vidovič-Miklavčič, *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo*, 70, 84, 184, 193.

157 Polič, *Belokranjski odred*, 40, 149, 176179, 197–200, 282, 283, 403–406, 414, 415, 441–443. Vogrič, *Boj Belokranjcev,* 49, 51, 52, 99, 118, 119, 227, 228, 231, 232, 245, 252, 257, 267, 270. Ambrožič, *Gubčeva brigada*, 205, 205. Stipanič, *Od pastirja do direktorja*, 15.

prog izvajali tudi sabotaže na lokomotivah in vagonih ter na železniških in postajnih napravah (npr. kretnice).[158]

Slika 31: Železniški viadukt Otovec.

Viadukt Otovec je s svojo dolžino 225 metrov najdaljši premostitveni objekt na belokranjski železniški progi in tudi eden največjih na Slovenskem.[159] Italijanska vojska ga je obdala z bodečo žico in na vsaki strani in pod njim postavila oboroženo stražo. Ob nekaterih stebrih viadukta v smeri proti Črnomlju je bil skopan strelski jarek.[160] Del italijanske enote, ki je stražila viadukt, je med aprilom 1941 in septembrom 1943 bival v civilni hiši v vasi Otovec. V letu 1942 so to hišo utrdili tako, da so okoli nje zgradili zid iz kamenja in opeke.[161]

Ob železniški progi lahko še danes zasledimo ostanke italijanskih strelskih jarkov in bunkerjev. Ostanki bunkerja so ohranjeni tudi na griču nad železniškim postajališčem Dobravice na železniški progi med Gradcem in Metliko. Partizanski obveščevalec je 19. avgusta 1943 poročal, da je ta bunker močno grajen, vkopan v zemljo, ima stolpič ter je obdan z bodečo žico. V njem je bilo 40 vojakov italijanske kraljeve vojske, ki so od težkega orožja imeli dva težka mitraljeza in dva minometa.[162]

158 Vidovič-Miklavčič, *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo*, 192–198.

159 Rustja, *Belokranjska železniška proga*, 47.

160 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1668, Obveščevalno poročilo XV. divizije za Glavni obveščevalni center, 7. 8. 1943.

161 *Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina*, 34.

162 SI AS 1865, t. e. 211, Obveščevalno poročilo s skicami, 19. 8. 1943.

Sliki 32 in 33: Ostanki italijanskega bunkerja nad železniškim postajališčem Dobravice na železniški progi med Gradcem in Metliko. 2. april 2018.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1845 Brigade petnajste divizije, 1942–1945.
SI AS 1851 Glavni štab NOV in POS, 1941–1945.
SI AS 1865 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest sedmega korpusa, 1943–1945.
SI AS 1482 Zbirka gradiva vojaških enot narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1942–1945.
Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto
SI ZAL, ČRN/ 83 Osnovna šola Adlešiči
SI ZAL, MET/ 48 Osnovna šola Gradac
SI ZAL, ČRN/ 87 Osnovna šola Loka Črnomelj
SI ZAL, MET/ 30 Osnovna šola Podzemelj
SI ZAL, ČRN/ 20 Osnovna šola Semič
Slovenski šolski muzej (SŠM), dokumentacijska zbirka
Kronika osnovne šole Adlešiči za čas NOB, 1946.
Kronika osnovne šole Griblje za čas NOB, 1946.
Kronika osnovne šole Podzemelj za čas NOB, 1946.
Kronika osnovne šole Sinji Vrh za čas NOB, 1946.
Kronika osnovne šole Vinica za čas NOB, 1946.

Spletni viri

Štangelj, Blaž. »"Vinceremo-vincežremo!"« 15. 3. 2018 http://zgodovina.si/vinceremo-vincezremo/ (Dostop: januar 2020).

Objavljeni viri

Gradivo za topografijo NOB. Bela krajina. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in Muzej narodne osvoboditve LRS, 1958. https://www.sistory.si/11686/26935

Intervjuji v hrambi arhiva projekta in objavljeni intervjuji

Blaž Kočevar, Semič, 26. 4. 2019, Italijani so bili malo dobre volje, https://youtu.be/ki1svs7D-9A.
Blaž Štangelj, Anton Kralj, Griblje, 16. 3. 2019, Italijanska obmejna postojanka Griblje, https://youtu.be/ZP90UTZcVVg.
Anton Kralj, Krasinec, 16. marec 2019, Nekdo je izdal, https://youtu.be/O9TJARLrrvw.
Marija Pečavar, Irena Plut, Semič, 13. 4. 2019, Semič v žici, https://youtu.be/ybODl21albs.
Anton Stipanič, Ljubljana, 28.8.2017, Italijani so celo vpili Živeli partizani, https://youtu.be/uoRFPSzDirg.
Anton Stipanič, 28.8.2017, Vinceremo, videt čemo, https://youtu.be/dmSKMLqAF_s.

Anton Brodarič in Marija Brodarič, Podzemelj, 16. 3. 2019 in 25. 1. 2020. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.
Tončka Gornik, Gradac, 7. 4. 2018. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.
Terezija Kralj, Črmošnjice pri Stopičah, 12. 8. 2010, Geršiči, 3. 6. 2017 in 11. 4. 2018. Zapis pogovora hrani Blaž Štangelj.

Literatura

Ambrožič, Lado. *Gubčeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1972.
Guček, Milan. *Šercerjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in odbor Šercerjeve brigade, 1973.
Vogrič, Rudi. *Boj Belokranjcev*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973.
Vidovič-Miklavčič, Anka. *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini: oris nastanka in razvoja organizacije Osvobodilne fronte in oblike narodnoosvobodilnega boja za železnici 1941–1943*. Ljubljana : Železniško gospodarstvo in Partizanska knjiga, 1980.
Polič, Radko. *Belokranjski odred*. Ljubljana : Partizanska knjiga, 1975.
Strle, Franci. *Tomšičeva brigada*, *1942–1943.* II. del. Ljubljana: Borec in Partizanska knjiga, 1986.
Rus, Zvonko. *Kronika mesta Metlika II 1941–1991*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo, 2003.
Ferenc, Tone. *Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941–1942.* Maribor: Obzorja, 1987.
Weiss, Boris Anton. *Napad na okupatorsko postojanko v Starem trgu ob Kolpi 1. junij 1942*. Stari trg ob Kolpi: Krajevni organizaciji Združenja borcev za vrednote NOB Predgrad in Stari trg ob Kolpi, 2012.
Weiss, Janez. *Ves Dragatuš trpi, krivi in nekrivi: memento ob 70-letnici bombardiranja vasi Dragatuš 5. maja 1944.* Dragatuš: Krajevna skupnost, 2014.
Rustja, Karel. *Belokranjska železniška proga: ob 80-letnici belokranjske železnice.* Metlika: Belokranjski muzej, 1994.
Vončina, Drago. *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*. Ljubljana: Borec, 1978.
Sunajko, Stevo. *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1971.
120 let šole v Gribljah 1889–2009. Zbornik zgodovine šolstva v Gribljah. Griblje: OŠ Loka Črnomelj, 2009.

Spominska literatura

Konjajev, Zora. *Zvestoba Hipokratu. Spomini in pričevanja partizanskega zdravnika dr. Luke akademika Franca Novaka (1908–1999)*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, 1999.
Stipanič, Anton. *Od pastirja do direktorja.* Ankaran: samozaložba, 2012.
Žabkar, Lojze Jože. *Izpovedi. Pesmi in dnevnik.* Ljubljana: Križniški priorat, 1991.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Sliki 1 in 2 Arhiv RS, SI AS 1482, t. e. 5.
Sliki 3 in 4, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.
Slika 5, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 13. 4. 2019..

Slika 6, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.
Slike 7, 8 in 9, Arhiv RS, SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4.
Sliki 10 in 11, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.
Slike 12, 13 in 14, Arhiv RS, SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680.
Slika 15, Arhiv OŠ Loka Črnomelj, Podružnica Griblje, fotograf je neznan.
Slika 16, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 16. 3. 2019.
Slika 17, Muzej novejše zgodovine Slovenije, avtor fotografije Edi Šelhaus, leta 1945, inv. št. 816/6.
Slika 18, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 11. 4. 2018.
Slika 19, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 9. 2. 2020.
Slika 20, Arhiv RS, SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680.
Slika 21, Arhiv Božidarja Flajšmana.
Slika 22, Arhiv RS, SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4.
Slika 23, Belokranjski muzej Metlika.
Slika 24, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 24. 4. 2019.
Slika 25, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
Slika 26, Arhiv RS, SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1680.
Slika 27, Arhiv RS, SI AS 1845, t. e. 1, p. e. 4.
Slika 28, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
Slika 29, Avtor fotografije Blaž Štangelj.
Slika 30, Arhiv RS, SI AS 1851, t. e. 59, p. .e 1668.
Slika 31, Avtor fotografije Blaž Štangelj, 9. 2. 2020.
Sliki 32 in 33, Avtor fotografije Blaž Štangelj.

Summary

Blaž Štangelj

Italian military outposts in Bela krajina and partisan intelligence

At the beginning of World War II in Slovenia in April 1941, German troops were the first ones to arrive in Bela krajina. After a few days, they left the area. They were followed by Italian troops and armed sections of the Italian civil administration, namely the Carabinieri, the Royal Financial Guard and the Border Fascist Militia. These occupying units occupied larger towns in Bela krajina and established their outposts along the border river Kolpa. During the Italian occupation of Bela Krajina, between the end of April 1941 and September 8, 1943, the number of their outposts varied. Due to partisan resistance, the Italian authorities abandoned the smaller outposts, while the rest were fortified in the first half of 1942 by bunkers, trenches and fenced by barbed wire. The most fortified were the three largest towns of Bela krajina, namely Črnomelj, Metlika, and Semič, which were surrounded by barbed wire and bunkers. This caused various inconvenience to civilians and prevented them from traveling freely between places. With bunkers, guards, and the fortification of the existing building, they also reinforced the railway line, which was of strategic importance since it linked Italy to the Balkan Peninsula. In 1942, the Italian occupation army was joined in some outposts by the Slovene units, called the Anti-Communist Volunteer Militia (MVAC) by the Italians.

Partisan intelligence gathered as accurate information as possible about the Italian military outposts and reported on the fortification of these outposts, their armament, and structure. They also drew sketches of these posts and described them. Thus they presented the locations of the occupation posts, the buildings in which they were located, and their fortification with bunkers, trenches, and barbed wire.

The chapter deals with and presents Italian military outposts located in the following places along the border river Kolpa: Podzemelj, Griblje, grad Pobrežje pri Adlešičih, Vinica, and Sinji Vrh. These outposts were occupied until the capitulation of the Italian army on September 8, 1943, and were fortified with bunkers, trenches, and barbed wire. The reconstruction of the fortification and the military team was made possible by the sketches and descriptions by the partisan intelligence. In addition to the aforementioned places, two other Italian outposts in Bela krajina, for which partisan sketches have been preserved, are presented: Semič, which was completely fenced by barbed wire, and Gradac, where the majority of the Italians was stationed in the castle, at the railway station, and adjacent bunkers. The Otovec railway viaduct near the eponymous village is also presented. With its 225 meters, it is the longest bridging facility on the Bela krajina railway. The Italian army surrounded it with barbed wire, giving it extra protection, which was depicted on the sketches made by the partisans.

Italian military outposts have affected the lives of the civilian population, as presented by some of the recorded memories and collected testimonies of the locals. The Italian occupation units populated their outposts in Bela krajina until their capitulation on September 8, 1943, vacating them defeated within days.

*Bojan Balkovec**

Zilje – zgodba malega kraja**

Zilje so majhna vas, ki je v začetku leta 2019 štela samo 132 prebivalcev.[1] Vas je po drugi svetovni vojni doživela usodo mnogih malih naselij, kjer so se ukvarjali samo s kmetijstvom. Število otrok pri vsaki družini se je zmanjšalo in ljudje so se odseljevali zaradi dela, ki so ga dobili v večjih krajih. Zilje so nekako na pol poti med Vinico in Preloko. V Preloki je sedež župnije, pred drugo svetovno vojno pa je bil v Vinici sedež občine. Po popisu prebivalcev leta 1931 je v Ziljah živelo 241 ljudi v 45 hišah. Preloka jih je štela 22 več, tudi Vinica ni bila veliko večja z 290 prebivalci. Pred drugo svetovno vojno so bile Zilje, tako kot ostali kraji v Dravski banovini, opisani v Krajevnem leksikonu Dravske banovine.[2] V omenjenem leksikonu o vasi med drugim lahko preberemo, da je »razpostavljena v več delih po precej nagnjenem bregu, visoko nad Kolpo. Reka teče na nadmorski višini 153 m, vas pa od 233 do 300 m nad morjem.«[3] Krajani vas delijo na Gornje, Srednje in Dolnje Zilje. Kolpa začne kmalu za jezom pod vasjo teči v globokem kanjonu skoraj vse do Žuničev. Ob začetku druge svetovne vojne so se krajani ukvarjali s kmetijstvom, večinoma za domače potrebe. Skozi vas je peljala banovinska cesta 2. reda iz Vinice v Adlešiče. Šole v vasi ni bilo, zato so otroci morali v šolo v Preloko. Podružnična cerkev Sv. Antona je bila na najvišji točki naselja. V krajevni cerkvi so bile maše le ob posebnih priložnostih.

---

* Dr. Bojan Balkovec, docent, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško … italijansko … madžarsko … hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 Podatki o prebivalcih naselij na spletnih straneh SURS, https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__05_prebivalstvo__10_stevilo_preb__25_05C50_prebivalstvo_naselja/05C5004S.px/

2 Krajevni leksikon Dravske banovine, Zilje, str. 143, Preloka str. 141 in Vinica str. 142.

3 Krajevni leksikon Dravske banovine, Zilje, str. 143.

Slika 1: Del Dolnjih Zilj, na desni strani ceste Markova hiša, ki je bila med vojno utrjena. Pred njo je bil na spodnji strani hiše ob cesti bunker.

Slika 2: Del Dolnjih Zilj in Kolpa. Na dnu slike je označena lokacija Markove hiše. Višinska razlika med reko in hišo je okoli 100 metrov. Reka na sliki teče z desne proti levi in manj kot 100 metrov od levega roba posnetka začne teči v globokem kanjonu proti Žuničem. Od Markove hiše je bil ob reki pogled odprt proti Vinici.

Ob začetku druge svetovne vojne so v vas prišli Italijani. Zaradi relativne višine, kjer je naselje, kar omogoča odličen razgled, so se Italijani odločili v vasi postaviti utrjeno postojanko. Postojanko so naredili v eni izmed hiš v Dolnjih Ziljah. Najprej je bilo v vasi nekaj fašistov, kasneje pa predvsem financarji.[4] Postojanka je bila del obmejnih enot, saj je bila reka Kolpa meja z Neodvisno državo Hrvaško. Jeseni 1942 so se jim pridružili še navadni vojaki. Oktobra ali novembra 1942 je prišla v vaško postojanko tudi kraljeva vojska.[5] Za potrebe postojanke so izpraznili nekaj hiš, jih utrdili, zgradili povezovalni rov med njimi in pred eno od hiš tudi bunker. Domačini so morali svoje hiše zapustiti in se zateči k sosedom.[6]

Jeseni 1942 so Italijani svojo postojanko v Dolnjih Ziljah povečali. Izpraznili so tri hiše, stanovalci hiš so se morali zateči k sosedom. Hiše in gospodarska poslopja so utrdili in naredili pravo malo utrdbo. Italijani so utrdili tri hiše, po domače pri Grujinih, pri Markovih in pri Vukovih, pri čemer je bila slednja hiša prazna, saj so bili lastniki v ZDA. Markova hiša je stala ob cesti in pred njo so naredili bunker. Material za bunker so pridobili tako, da so porušili enega od hlevov pri omenjenih hišah.[7]

Slika 3: Rušenje bunkerja pred Markovo hišo po italijanski kapitulaciji jeseni 1943.

4 Gradivo za topografijo NOB, Bela krajina, 1. snopič, str. 52.

5 Gradivo za topografijo NOB, I Snopič, Bela krajina, Ljubljana 1958, str. 52.

6 Jože Starešinič, Vola so obesili v naš vodnjak, https://youtu.be/iJeHZ6OYbxk. 0:34–8:21

7 Jože Starešinič, Vola so obesili v naš vodnjak, https://youtu.be/iJeHZ6OYbxk.

Slika 4: Rušenje bunkerja pred Markovo hišo po italijanski kapitulaciji jeseni 1943.

Slika 5: Domačini iz Zilj, slikani z italijanskimi vojaki.

Slika 6: Jože Starešinič, v roki drži sliko Markove hiše z bunkerjem. Markova hiša je na njegovi desni, levo za njim je njegova domačija, po domače Grujini, ki je bila v vojni del italijanske posadke. Lastniki so se morali umakniti k sosedom.

Domačini pripovedujejo, da italijanski vojaki vaščanom niso predstavljali nevarnosti. Obstajal je nekakšen nenapisan dogovor, da partizani ne napadajo omenjeno postojanko, Italijani pa tudi niso povzročali težav. Italijani so vedeli za partizane in so domačine spraševali, ali se ti kaj pojavljajo v vasi. Domačini so Italijanom odgovarjali, da imajo oni (Italijani) orožje in se jim morajo pokoravati. A orožje imajo tudi partizani in tudi njim se morajo pokoravati.[8] Ves nesmisel vojne in posledice, ki jih lahko prinesejo različne okoliščine, pa pove pričevanje Jožeta Starešiniča. Njegova babica in mama sta kakih petsto metrov od domače hiše, od koder so jih Italijani pregnali in naredili omenjeno postojanko, želi žito, ko so pristopili trije partizani. Pozanimali so se o postojanki in omenjali napad na Italijane. Babica in mama sta partizane rotili, naj tega ne storijo, saj Italijani niso še nikomur nič storili. Po napadu pa bi zažgali hiše, ki so bile zgrajene ali sezidane tudi z denarjem, ki so ga pošiljali možje iz Amerike. Poleg tega niso nikogar iz vasi ubili. Partizani postojanke niso napadli.[9] Še največja nerodnost je bila, ko je v vas prišel nov italijanski poveljnik, ki ni poznal položaja.[10]

Oboroženih spopadov v vasi ni bilo. Streljanje je bilo slišati, kadar so italijanski vojaki iz postojanke želeli za kosilo kokoš. To so ustrelili in škodo plačali.[11]

8 Pričevanje Jožeta Grduna, Zilje, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

9 Pričevanje Jožeta Starešiniča, Zilje, 21. januar 2019, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

10 Intervju s Frančiško Tahija, Glavica, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

11 Pričevanje Jožeta Grduna, Zilje, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

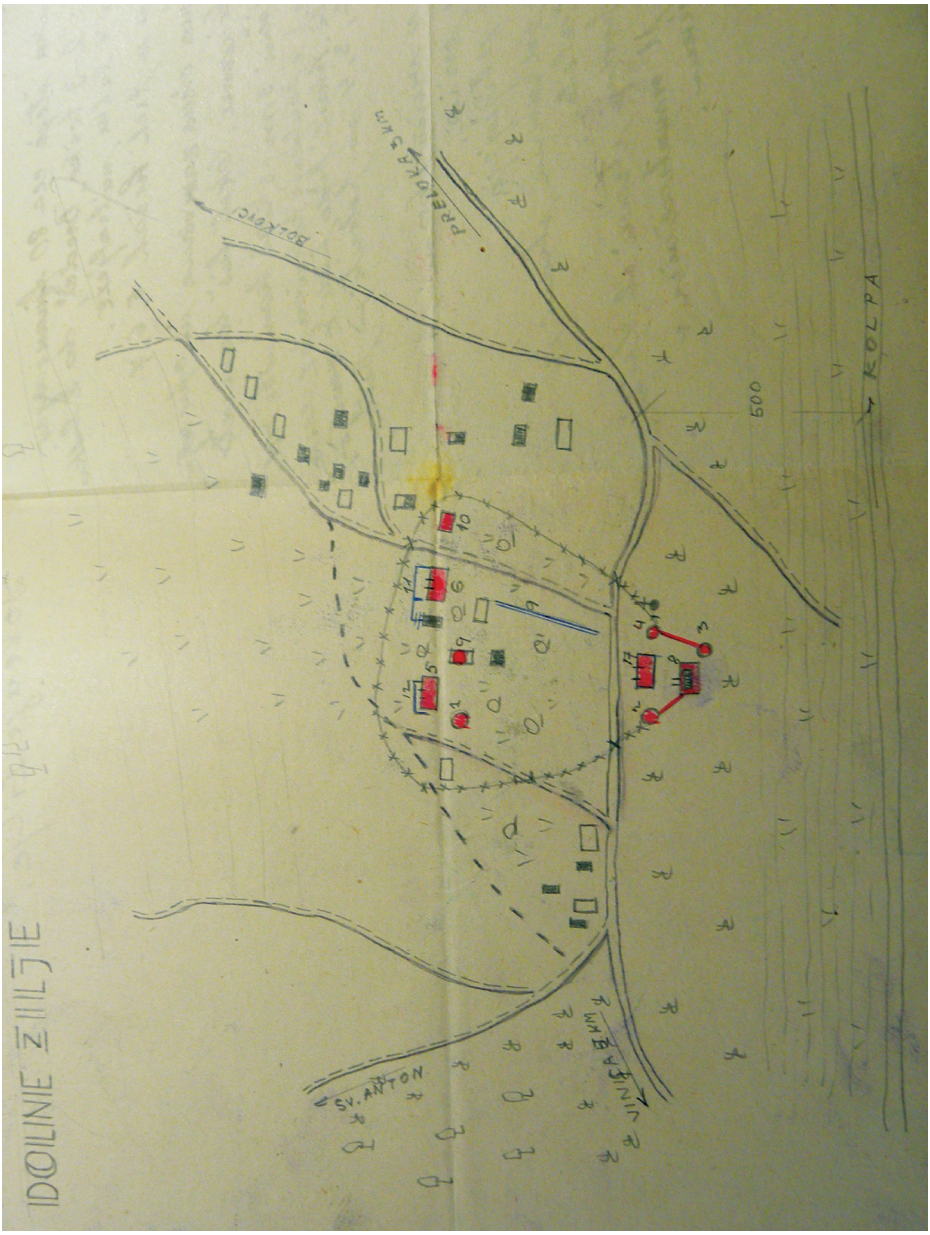

Slika 7: Skica partizanskih obveščevalcev o postojanki v Ziljah.

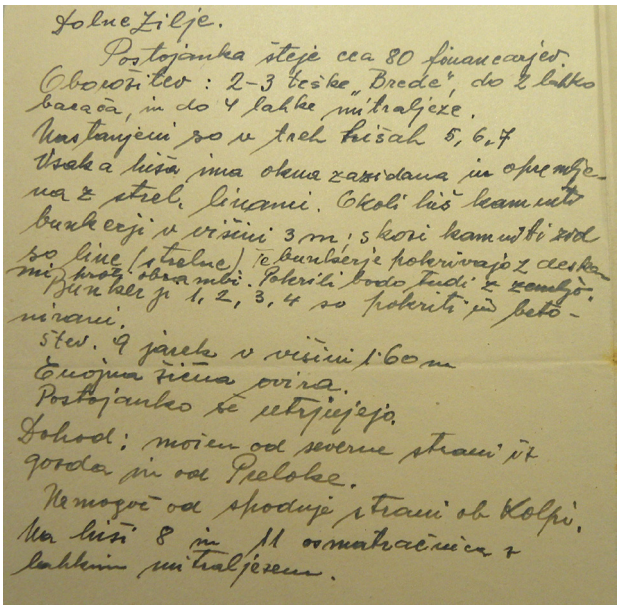
Dolne Zilje.
Postojanka šteje cca 80 financerjev.
Oborožitev: 2–3 češke „Brede", do 2 lahko
barži, in do 4 lahke mitraljeze.
Nastanjeni so v treh hišah 5, 6, 7
Vsaka hiša ima okna zazidana in opremlje-
na z strel. linami. Okoli hiš kamnite
bankeeji v višini 3 m; skoraj kamnite zid
so line (strelne) te bunkerje pokrivajo z deska-
mi proti obrambi. Pokriti bodo tudi z zemljo.
Bunker je 1, 2, 3, 4 so pokriti in beto-
nirani.
Štev. 9 jarek v višini 1·60 m
Enojna žična ovira.
Postojanko se utrjujejo.
Dohod: moten od severne strani iz
gozda in od Prelobe.
Nemogoč od spodnje strani ob Kolpi.
Na hiši 8 in 11 osmatračnica z
lahkim mitraljezem.

Slika 8: Opis postojanke na hrbtni strani skice.

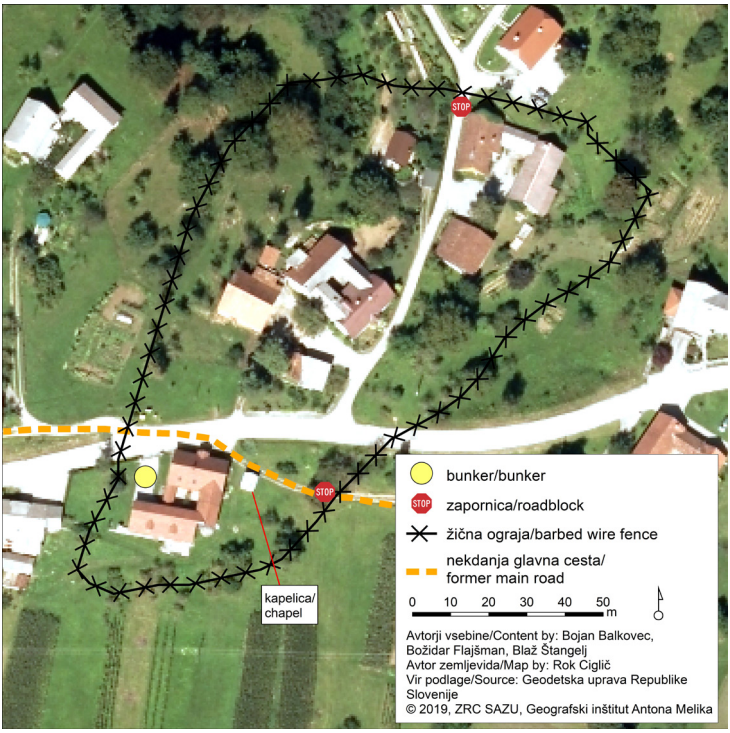

Slika 8a: Zemljevid postojanke v Ziljah.

Na sliki je skica in na hrbtni strani istega dokumenta je podrobnem opis postojanke. Dokument je zagotovo nastal po novembru 1942, še verjetneje spomladi ali poleti 1943. Partizanski obveščevalci so na dveh straneh dokumenta narisali skico in napisali podrobne podatke o posadki. V postojanki naj bi bilo do 80 financarjev s kar močno oborožitvijo. Če je bilo vojakov res toliko, je na tri vaščane prišel en italijanski vojak. Posadka naj bi bila oborožena z 2 ali 3 težkimi bredami, do 2 lahkima minometalcema in 4 lahkimi mitraljezi. Puške na seznamu niso naštete, saj jo je imel vsak vojak. Ob hišah so zgradili bunkerje, visoke do 3 metra, okoli utrjenih hiš pa napeljali bodečo žico. Za varno gibanje med bunkerju so izkopali 1,6 metra globok jarek.[12] Število vojakov v posadki je bilo najverjetneje manjše oz. se je lahko spreminjalo. Po izjavah Jožeta Starešiniča naj bi bilo vojakov nekje med 30 in 35.[13] Posadka v Ziljah se je oskrbovala iz Vinice oz. Črnomlja. Za prevoz različnih stvari, predvsem hrane, so uporabljali tudi domačine. Domačini so z Italijani vsaj do poletja 1942 nekako shajali. Italijani se nad vaščani niso znašali, saj naj bi jim npr. celo plačevali za kure, ki so si jih zaželeli.[14] Obstajalo je celo neko sožitje s partizani.

Do poletja 1942 Italijani nad vaščani niso izvajali nasilja. Zaradi krepitve partizanskega gibanja v Ljubljanski pokrajini so italijanske sile začele ukrepati tudi proti civilnemu prebivalstvu. Akcij pobiranja civilnega prebivalstva in njegovega odvažanja v internacijo se niso izognile niti Zilje.[15] Italijanski vojaki so moške gnali iz Preloke po cesti skozi Zilje v Vinico.[16] V Vinici je bilo zbirno mesto v vrtači, dragi, kot temu rečejo Belokranjci, na mestu, kjer je danes zdravstveni dom. Posamezniki so se interniranju izognili zaradi srečnih okoliščin, ker jih ni bilo doma, ali pa modrosti in pogumu posameznikov. Tako nam je Jože Starešinič povedal, kako sta se internaciji izognila njegov oče in stric. Na nek način sta ju rešila mati in nek Viničan. Fanta so Italijani na travniku med košnjo legitimirali, jima vrnili dokumente in rekli, naj se zglasita v Vinici. Ko je šla mati s sinovoma (njegovim očetom in stricem) v Vinico, je omenjeni Viničan mater vprašal, če imata fanta pri sebi dokumente, ali pa so jima jih Italijani zaplenili. Na srečo so jima dokumente vrnili. Materi je rekel naj gredo domov, »*zakaj ne bo s temi ljudmi dobro*«.[17]

Zajete prebivalce iz Zilj so odpeljali na Rab. Glede na starost moških v družini se je v nekaj primerih zgodilo, da so v internacijo odpeljali očete in sinove. Pozimi 1942/1943

12 SI AS 1851 Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941-1945, t.e. 59, p.e.1680. Obveščevalsko poročilo Dolne Zilje. Dvostransko poročilo, na eni strani je skica terena s številčnimi oznakami. Na drugi strani je podroben opis zgradb, način utrjenosti in oborožitev.

13 Pogovor z Jožetom Starešiničem, 21. februar 2019. Po pričevanju njegove babice naj bi bilo v njihovi hiši nekako 20 mož, v obeh ostalih pa po nekako 5 ali 6, skupaj torej nekaj čez 30.

14 Pričevanje Jožeta Grduna, Zilje, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

15 Jože Čemas iz Zilj omenja, da so zajete odpeljali avgusta 1943. Oče mu je pripovedoval, da so jih odpeljali, ko je koruza začela delati storže. Intervju z Jožetom Čemasom, Zilje, 19. junij 2019, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta. Župnik Jože Pokorn v pismu škofijskemu ordinariatu omenja, da so bili internirani odpeljani 4. avgusta 1942. Dopis je shranjen med gradivom Župnije Preloka v NAL.

16 Jože Starešinič, Po sreči so ostali živi, https://youtu.be/eN8mwTa0j6Y, 0:36–0:52.

17 Jože Starešinič, Po sreči so ostali živi, https://youtu.be/eN8mwTa0j6Y, 0:54–2:34.

so z Raba pričele prihajati žalostne novice. Interniranci so v pismih rotili domače, naj jim pošljejo kakšen paket, saj je bila hrana v taborišču zelo slaba.

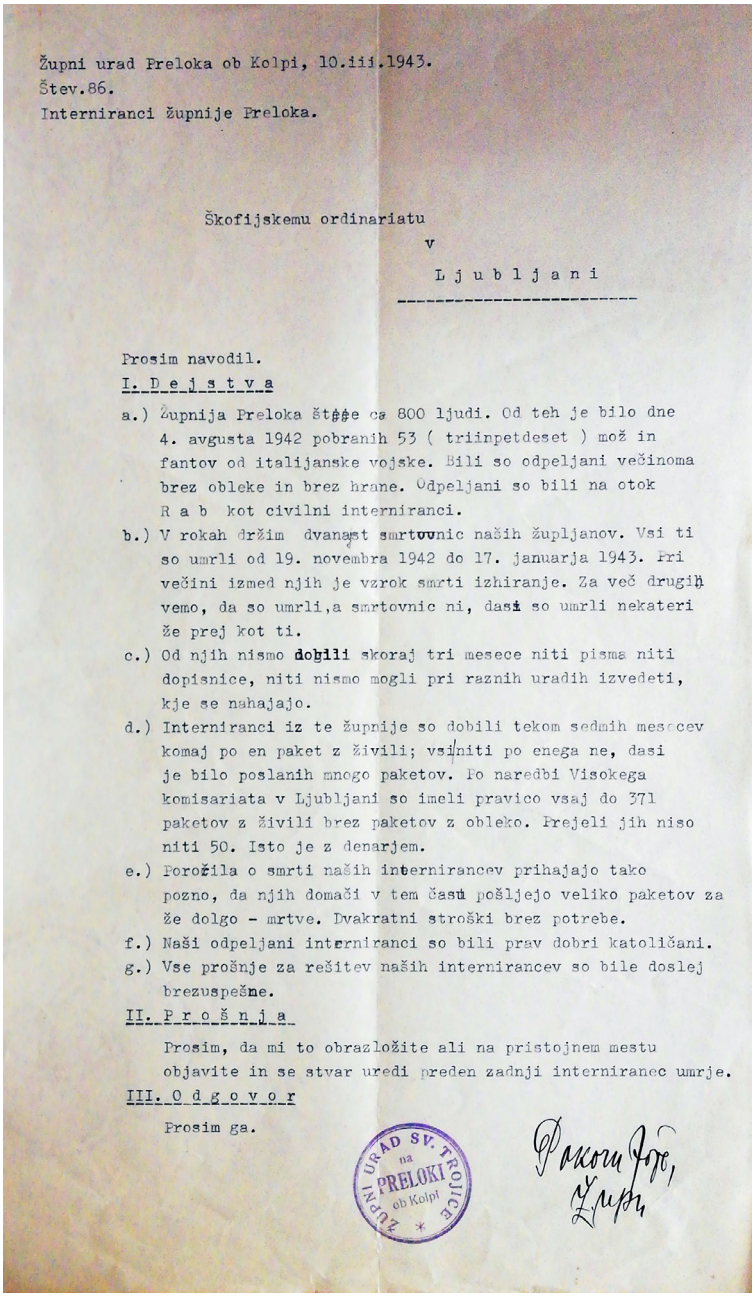

Župni urad Preloka ob Kolpi, 10.iii.1943.
Štev.86.
Interniranci župnije Preloka.

Škofijskemu ordinariatu
v
L j u b l j a n i

Prosim navodil.

I. D e j s t v a

a.) Župnija Preloka štěje ca 800 ljudi. Od teh je bilo dne 4. avgusta 1942 pobranih 53 (triinpetdeset) mož in fantov od italijanske vojske. Bili so odpeljani večinoma brez obleke in brez hrane. Odpeljani so bili na otok R a b kot civilni interniranci.

b.) V rokah držim dvanajst smrtovnic naših župljanov. Vsi ti so umrli od 19. novembra 1942 do 17. januarja 1943. Pri večini izmed njih je vzrok smrti izhiranje. Za več drugih vemo, da so umrli,a smrtovnic ni, dasi so umrli nekateri že prej kot ti.

c.) Od njih nismo dobili skoraj tri mesece niti pisma niti dopisnice, niti nismo mogli pri raznih uradih izvedeti, kje se nahajajo.

d.) Interniranci iz te župnije so dobili tekom sedmih mesecev komaj po en paket z živili; vsi niti po enega ne, dasi je bilo poslanih mnogo paketov. Po naredbi Visokega komisariata v Ljubljani so imeli pravico vsaj do 371 paketov z živili brez paketov z obleko. Prejeli jih niso niti 50. Isto je z denarjem.

e.) Poročila o smrti naših internirancev prihajajo tako pozno, da njih domači v tem času pošljejo veliko paketov za že dolgo - mrtve. Dvakratni stroški brez potrebe.

f.) Naši odpeljani interniranci so bili prav dobri katoličani.

g.) Vse prošnje za rešitev naših internirancev so bile doslej brezuspešne.

II. P r o š n j a

Prosim, da mi to obrazložite ali na pristojnem mestu objavite in se stvar uredi preden zadnji interniranec umrje.

III. O d g o v o r

Prosim ga.

ŽUPNI URAD SV. TROJICE na PRELOKI ob Kolpi

Pokorn Jože, Župn.

Slika 9: Dopis, ki ga je župnik iz Preloke, Jože Pokorn, poslal na škofijski urad v Ljubljano.

Na neznosen položaj internirancev je v pismu škofijskemu ordinariatu opozarjal tudi Jože Pokorn, župnik s Preloke. Pismo je pisano v precej ostrem tonu kot niz dejstev, na katera župnik pričakuje odgovore oz. ukrepanje, da bi vedel, kako postopati v bodoče »preden zadnji interniranec umrje.«[18] Pokorn je pismo napisal po tistem, ko izvedel za dvanajst umrlih med interniranci. Opozarja, da je verjetno umrl še kdo, smrtovnic zanje pa še ni dobil. Zapisal je, da družine niso mogle izvedeti, kje so njihovi internirani člani, saj niso od internirancev prejeli nobenega pisma ali dopisnice. Iz pisanje je razumeti, da je bil ogorčen nad dejstvom, da so interniranci prejeli le majhen del paketov, ki so jim jih pošiljali od doma. Opozarjal je tudi na dejstvo, da so nekaterim pošiljali pakete, četudi so že umrli, a družina tega še ni izvedela. »*Dvakratni stroški brez potrebe*.«[19]

Župnik je obvestilo o smrti, ki ga je dobil s škofijskega ordinariata, moral posredovati domačim. Poleg tega je moral podatke vpisati tudi v matično knjigo in izdati pisno obvestilo sorodnikom pokojnega.

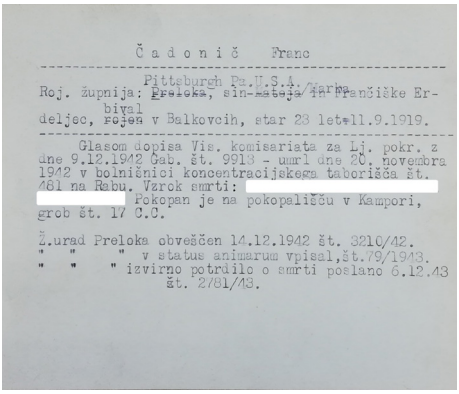
Č a d o n i č Franc

Pittsburgh Pa.U.S.A. Marka
Roj. župnija: ~~Preloka,~~ sin ~~Matije in~~ Frančiške Erdeljec, ~~rojen~~ bival v Balkovcih, star 23 let=11.9.1919.

Glasom dopisa Vis. komisariata za lj. pokr. z dne 9.12.1942 Gab. št. 9913 - umrl dne 20. novembra 1942 v bolnišnici koncentracijskega taborišča št. 481 na Rabu. Vzrok smrti: [redacted] Pokopan je na pokopališču v Kampori, grob št. 17 C.C.

Ž.urad Preloka obveščen 14.12.1942 št. 3210/42.
" " " v status animarum vpisal, št. 79/1943.
" " " izvirno potrdilo o smrti poslano 6.12.43 št. 2781/43.

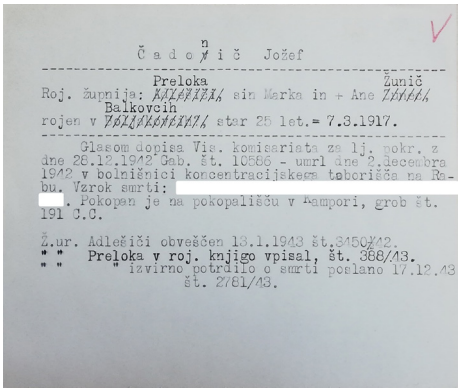
Č a d o n i č Jožef

Preloka Žunič
Roj. župnija: ~~[illegible]~~ sin Marka in + Ane ~~[illegible]~~
Balkovcih
rojen v ~~[illegible]~~ star 25 let.= 7.8.1917.

Glasom dopisa Vis. komisariata za lj. pokr. z dne 28.12.1942 Gab. št. 10586 - umrl dne 2.decembra 1942 v bolnišnici koncentracijskega taborišča na Rabu. Vzrok smrti: [redacted]. Pokopan je na pokopališču v Kampori, grob št. 191 C.C.

Ž.ur. Adlešiči obveščen 13.1.1943 št.3450/42.
" " Preloka v roj. knjigo vpisal, št. 388/43.
" " " izvirno potrdilo o smrti poslano 17.12.43 št. 2781/43.

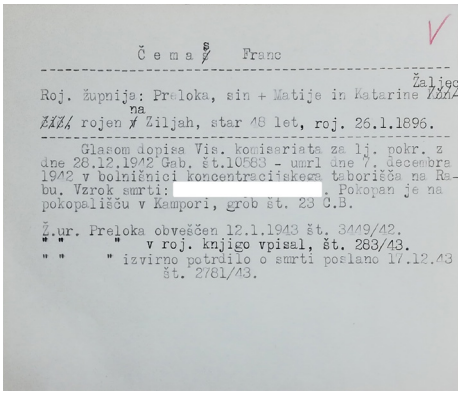
Č e m a s Franc

Žaljec
Roj. župnija: Preloka, sin + Matije in Katarine ~~[illegible]~~
na
~~[illegible]~~ rojen ~~[illegible]~~ Žiljah, star 48 let, roj. 26.1.1896.

Glasom dopisa Vis. komisariata za lj. pokr. z dne 28.12.1942 Gab. št.10583 - umrl dne 7. decembra 1942 v bolnišnici koncentracijskega taborišča na Rabu. Vzrok smrti: [redacted]. Pokopan je na pokopališču v Kampori, grob št. 23 C.B.

Ž.ur. Preloka obveščen 12.1.1943 št. 3449/42.
" " " v roj. knjigo vpisal, št. 283/43.
" " " izvirno potrdilo o smrti poslano 17.12.43 št. 2781/43.

Slika 10: kartončki s podatki nekaterih umrlih iz Zilj.

18 Škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, pismo datirano 10. marec 1943.

19 Škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, pismo datirano 10. marec 1943.

Pokorn je tako nekega dne pri maši prebral imena umrlih na Rabu. Težko si je predstavljati mučno vzdušje v cerkvi, ko je začel z branjem imen. Prisotni so upali, da imena njihovega dragega ne bo prebral. Žal vsi niso imeli sreče in so slišali imena svojih dragih. Frančiška Čadonič iz Balkovcev je iz župnikovih ust slišala dve imeni, ki sta ji pomenili največ. Ob slišanem se je Birička nezavestna zgrudila.[20] Po pričevanju Frančiške Tahija je župnik Pokorn imena umrlih bral 17. januarja 1943 pri maši v cerkvi Sv. Antona v Ziljah.

> »… naš župnik, iz naše fare preloške, je pri maši objavil koliko jih je umrlo na Rabu, to so bili takvi trenutki, cela cerkev, vse, vsi kdor je bil v cerkvi je jokal […] to so takvi trenutki, da se ne pozabijo.«[21]

Frančiška Balkovec je kot mlado dekle s Prilišča, na hrvaški strani Kolpe, takrat kot Frančiška Erdeljac odšla v ZDA. Tudi mnogi Belokranjci so šli v ZDA za boljšim življenjem, med njimi je bil tudi Marko Čadonič iz Balkovcev. Frančiška in Marko sta se srečala v Pittsburghu, kjer sta se leta 1916 poročila. Mladima zakoncema so se v letih 1917, 1918 in 1919 rodili Marko, Marija in Franc. V nejasnem položaju po koncu prve svetovne vojne se je mlada družina vrnila v možev rojstni kraj. Domov v Balkovce so se vrnili leta 1920. Že kmalu se je oče vrnil v ZDA, kje je konec tridesetih let umrl.

Slika 11: Poročna slika Marka in Frančiške Čadonič, Pittsburgh 1916.

20 Angela Žugelj, Prišle so osmrtnice na Faro, https://youtu.be/yZQx25MPTlU. Angela Žugelj pravi: »*Birička se je omrtvila*.« Hišno ime družine Frančiške Balkovec je bilo Biričini.

21 Intervju s Frančiško Tahija, Glavica, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

Markov oče se je doma drugič poročil in leta 1917 se mu je rodil sin Jože. Markov sin Marko in njegov stric Jože sta bila tako vrstnika. Fanta sta tik pred začetkom druge svetovne vojne odrasla in tudi že odslužila vojaški rok. Ohranjene so slike, na katerih so Marko in Franc, ki sta bila brata, in njun stric Jože. Italijani so v internacijo odpeljali Franca in Jožeta, ki sta na Rabu umrla.

Slika 12: Franc Čadonič, sin Marka in Frančiške, rojen v Pittsburghu, umrl v taborišču na Rabu.

Slika 13: Jože Čadonič, rojen v Ziljah, umrl v taborišču na Rabu, in Marko Čadonič, rojen v Pittsburghu. Jože je bil Frančev in Markov stric.

Tudi iz družine Čemas iz Srednjih Zilja sta bila na Rab odgnana dva moška. Italijani so internirali očeta Franca in sina Ivana. Sin Ivan je bil star 20 let. V taborišču je bila hrana borna in ravno slaba prehrana je bila povzročitelj bolezni, ki so vzrok smrt mnogih taboriščnikov. Interniranci so iskali hrano tudi v konjskih iztrebkih, ker so v njih lahko našli kakšno neprebavljeno zrno ovsa.[22] »*Oče je umrl tam, sin se je vrnil. Ker oče je svojo hrano daval svojemu sinu Ivanu in tako je on preživel in pričel je nazad.*«[23]

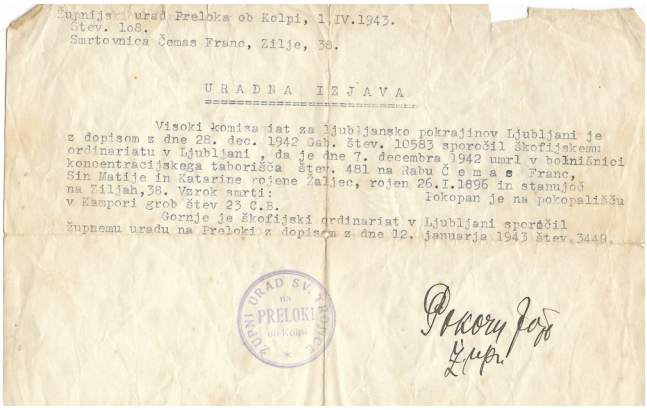

Župnijski urad Preloka ob Kolpi, 1.IV.1943.
Štev. 108.
Smrtovnica Čemas Franc, Zilje, 38.

URADNA IZJAVA

Visoki komisariat za ljubljansko pokrajinov Ljubljani je z dopisom z dne 28. dec. 1942 Gab. štev. 10583 sporočil škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, da je dne 7. decembra 1942 umrl v bolnišnici koncentracijskega taborišča štev. 481 na Rabu Č e m a s Franc, Sin Matije in Katarine rojene Zaljec, rojen 26.I.1896 in stanujoč na Ziljah,38. Vzrok smrti:
Pokopan je na pokopališču v Kampori grob štev 23 C.B.
Gornje je škofijski ordinariat v Ljubljani sporočil župnemu uradu na Preloki z dopisom z dne 12. januarja 1943 štev. 3449.

ŽUPNI URAD SV. MARGARETE na PRELOKI ob Kolpi

Pokorn Jože
Župn.

Slika 14: Potrdilo o smrti, ki ga je župnik Jože Pokorn izdal za pokojnega Franca Čemasa iz Zilj.

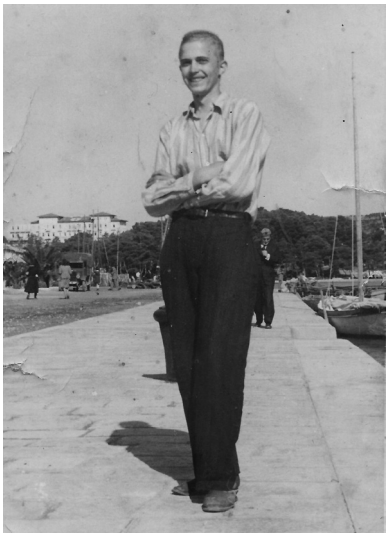

Slika 15: Ivan Čemas, ki je preživel grozote taborišča na Rabu. Fotografiran je pred bolnico, kjer se je po italijanski kapitulaciji zdravil, pred potjo domov.

22 Jože Čemas iz Zilj omenja, da mu je to pripovedoval stric. Intervju z Jožetom Čemasom, Zilje, 19. junij 2019, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

23 Intervju s Frančiško Tahija, Glavica, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

Smrt moža je za njegovo ženo in otroke seveda pomenila veliko izgubo. V skladu z zakoni pa vdova ni postala skrbnica lastnih otrok. Ta vloga je najpogosteje pripadla moškemu sorodniku. V tem primeru je Frančeva vdova postala skrbnica svojih otrok na osnovi sklepa sodišča v Črnomlju.

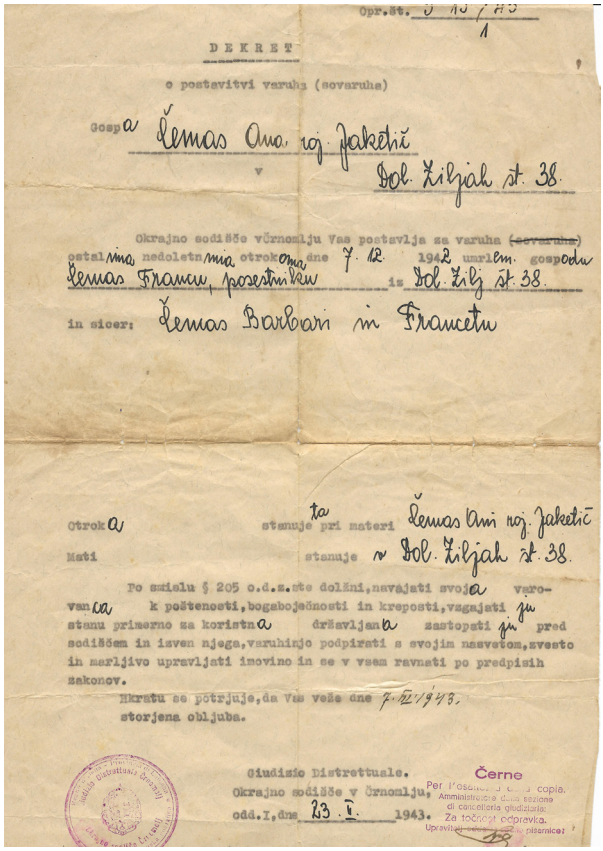

Opr.št. 5 AS / A5
1

DEKRET

o postavitvi varuha (sovaruha)

Gospa Čemas Ana roj. Jaketič
v Dol. Žiljah st. 38.

Okrajno sodišče Črnomlju Vas postavlja za varuha (~~sovaruha~~) ostalima nedoletnima otrokoma dne 7. 12. 1942 umrlem. gospodu Čemas Franu, posestniku iz Dol. Žilj st. 38.
in sicer: Čemas Barbari in Francetu

Otroka stanuje pri materi Čemas Ani roj. Jaketič
Mati stanuje v Dol. Žiljah st. 38.

Po smislu § 205 o.d.z. ste dolžni, navajati svoja varovanca k poštenosti, bogaboječnosti in krepostí, vzgajati ju stanu primerno za koristna državljana zastopati ju pred sodiščem in izven njega, varuhinjo podpirati s svojim nasvetom, zvesto in marljivo upravljati imovino in se v vsem ravnati po predpisih zakonov.

Hkratu se potrjuje, da Vas veže dne 7.12.1943. storjena obljuba.

Giudizio Distrettuale.
Okrajno sodišče v Črnomlju,
odd. I, dne 23. I. 1943.

Černe
Per l'esattezza della copia.
Amministrazione della cancelleria giudiziaria:
Za točnost odpravka.
Upravljalec pisarniških zadev:

Slika 16: Sklep sodišča o skrbništvi otrok pokojnega Franca Čemasa.

Otroci so v šolo hodili v Preloko in po pričevanju so morali vedno mimo postojanke. Kako je bilo to neprijetno za otroke, ki so morali dnevno mimo vojakov, bunkerjev in žičnih ovir, si je nemogoče predstavljati. Zgodba, ki nam jo je povedala Frančiška Tahija (roj. Balkovec), se nam lahko zdi prikupna.[24] Vendar pa kaže kakšnim pritiskom so bili podvrženi otroci, ki so morali mimo različnih vojakov, ko so šli v šolo. Na koncu domače vasi so morali mimo Italijanov, po bližnjici čez travnike in jase, so lahko srečali partizane. Vojna je grobo prekinila življenje teh otrok.

24 Otroci meje/Childen of the Border, https://www.youtube.com/watch?v=0NZp3PfVdTQ, Frančiška Tahija, Buongiorna, 0:07–1:59.

Slika 17: Frančiška Tahija s svojim spričevalom.]

Slika 18: Spričevala Frančiške Tahija, prvo je izdala Kraljevina Italija, drugo slovenska partizanska oblast, tretje DFJ. Vsa tri so izdana v šoli v Preloki in upravitelj šole je bil ves čas Feliks Jug.

Izpostavljeni so bili različnim nevarnostim in oviram. Ovirano je bilo tudi njihovo šolanja. Otroci v šoli v Preloki so imeli pravzaprav s šolanjem še srečo. Otroci so imeli opravka z vojaki tudi ob italijanski kapitulacij. Še ne dvanajstletni Jože Grdun je moral z volovsko vprego pomagati italijanski posadki iz Zilj pri njenem umiku v Vinico. Italijanski vojaki so bili po njegovih besedah preplašeni.[25] A kljub vsemu so bili še vedno nevarni, saj so bili oboroženi. Žal se je umik italijanskih vojakov iz Zilj zavlekel. Njihov načrt je bil, da bi šli do Vinice, nato pa s tamkajšnjo italijansko posadko naprej v Črnomelj. Jože Grdun, ki je s počasno volovsko vprego peljal vojaško opremo, ni šel z Italijani le do Vinice. Iz Zilj so krenili sredi popoldneva, a je italijanske vojake v Vinici čakalo presenečenje. Njihovi vojni tovariši so se že umaknili proti Črnomlju. Tako je ziljska posadka sama nadaljevala pot v Črnomelj in Jože Grdun je moral z njimi. Domov se je vrnil šele naslednji dan.[26]

Za otroke je bilo nevarno tudi opravljanje vsakodnevnih opravil pa tudi igra. Tako so bili v nevarnosti, če so npr. pasli živino na predelih, kjer so bili v vidnem polju ustašev, ki so brez oklevanja streljali nanje čez Kolpo. Podobno so nanje streljali tudi, ko so se kopali na jezu pri mlinu pod vasjo.[27]

A na drugi strani so bili Italijani do otrok prijazni. Tako so mnogi otroci takrat prvič dobili kakšen bombon ali pa kakšno južno sadje.[28]

Po italijanski kapitulaciji je bila v Ziljah v Markovi hiši, ki je bila med vojno bunker, nekaj časa partizanska bolnišnica.[29] Bunker pred hišo je bil hitro porušen. Verjetno sta bila razloga seveda potreba po materialu za obnovo hiš, ki so jih Italijani preuredili v utrdbe in pa ureditev prostega prometa po cesti proti Preloki. Na spodnjih dveh slikah vidimo rušenje bunkerja verjetno že septembra 1943, na kar sklepamo iz oblačil oseb na slikah.

Še pred koncem leta 1943 so v času ofenzive skozi vas prišli Nemci. Angela Žugelj se spominja, kako so Nemci prišli v vas in šli mimo njihove hiše. Njena mati je otrokom ravno skuhala kosilo, kot pravi ne bo nikoli pozabila, da je bil krompir. Eden od nemških vojakov je zaostal in pristopil k njim. Sedel je za mizo, kjer so sedeli otroci, in zajemali kosilo iz skupne sklede. Materi je z gibom pokazal, naj mu da žlico. Mati mu je dala žlico in potem je jedel skupaj z otroki. Po koncu kosila je z gesto nakazal, da se zahvaljuje in odšel.[30]

Kasneje do konca vojne v vasi ni bilo oboroženih enot, niti vas ni utrpela kakšnega napada Nemcev ali ustašev.

---

25 Podobno trdi tudi Frančiška Tahija. Intervju s Frančiško Tahija, Glavica, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

26 Pričevanje Jožeta Grduna, Zilje, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

27 Intervju s Frančiško Tahija, Glavica, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

28 Intervju s Frančiško Tahija, Glavica, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

29 Gradivo za topografijo NOB, Bela krajina, 1. snopič, str. 52.

30 Intervju z Angelo Žugelj, Zilje, 5. junij 2018, posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

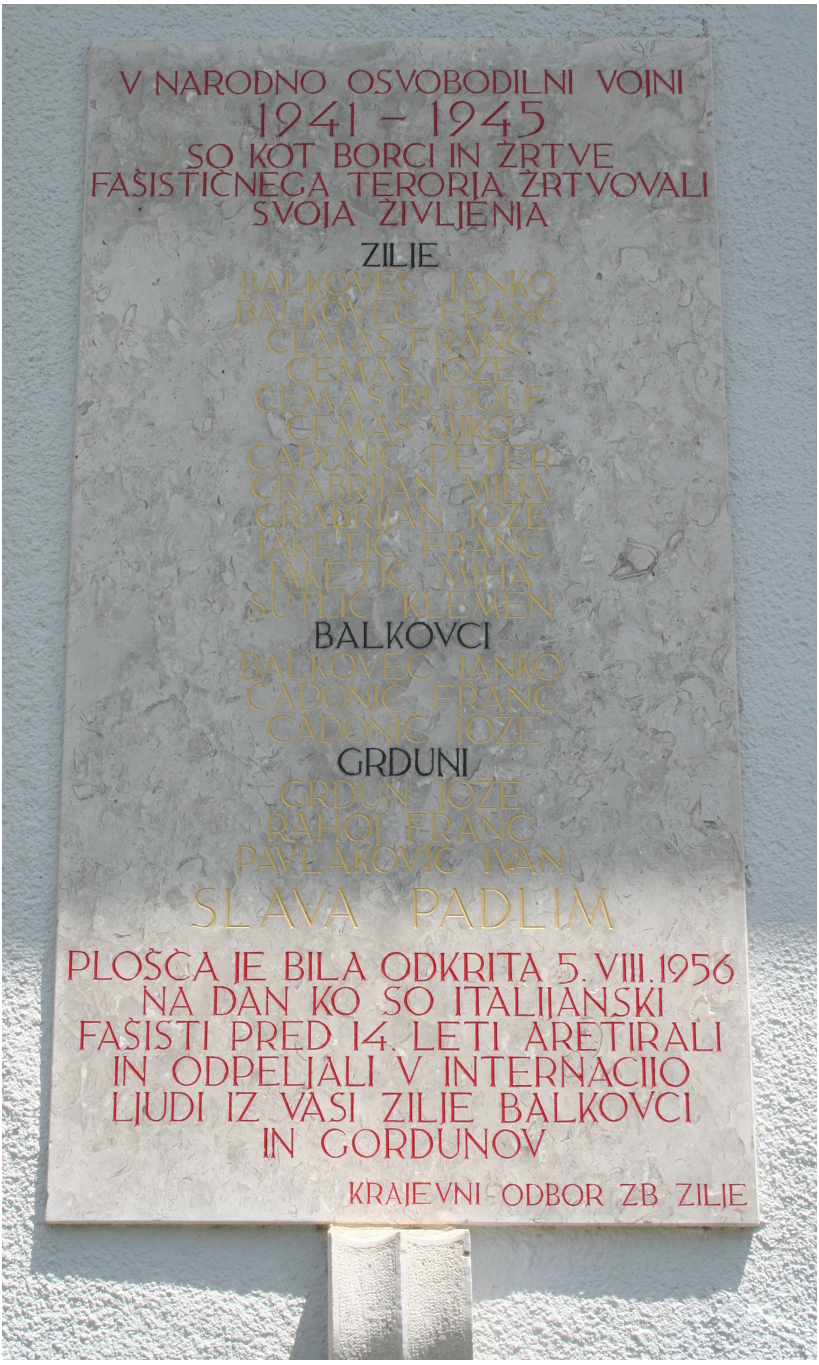

Slika 19: Spominska plošča na šoli v Ziljah. Na njej so imena padlih partizanov in umrlih v taboriščih iz Zilj in sosednjih zaselkov.

Viri in literatura

Viri

Gradivo za topografijo NOB, Bela krajina, snopič 1, Muzej Narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1958

Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1958

SI AS 1851 Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941-1945, t.e. 59, p.e.1680. Obveščevalsko poročilo Dolne Zilje.

SURS, Prebivalci po naseljih https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__05_prebivalstvo__10_stevilo_preb__25_05C50_prebivalstvo_naselja/05C5004S.px/

Župnija Preloka, Nadškofijski arhiv Ljubljana (NAL)

Intervjuji in objavljeni intervjuji

Angela Žugelj, Zilje, Zilje 5. 6. 2018, Prišle so osmrtnice na Faro, https://youtu.be/yZQx25MP-TlU. (Ogled januar 2020)

Tahija, Frančiška, Glavica (Občina Bosiljevo, Republika Hrvaška), 5. 6. 2018, Župnik je objavil koliko jih je umrlo na Rabu, https://youtu.be/yehSGt7Yvps (Ogled januar 2020)

Jože Čemas, Zilje, 19. 7. 2019, Posnetek hrani arhiv projekta Okupacijske meje

Jože Starešinič, Zilje, 5. 6. 2019, Vola so obesili v naš vodnjak, https://youtu.be/iJeHZ6OYbxk. (Ogled januar 2020)

Jože Starešinič, Zilje, 21. 2. 2019, Po sreči so ostali živi, https://youtu.be/eN8mwTa0j6Y, (Ogled januar 2020)

Jože Grdun, Zilje, 5. 6. 2019, Posnetek hrani arhiv projekta Okupacijske meje

Otroci meje/Childen of the Border, https://www.youtube.com/watch?v=0NZp3PfVdTQ (Ogled januar 2020)

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Slika 1, Arhiv projekta Okupacijske meje.

Slika 2, Arhiv projekta Okupacijske meje.

Slika 3, Arhiv Janeza Uršiča.

Slika 4, Muzej novejše zgodovine Slovenije.

Slika 5, Arhiv projekta Okupacijske meje.

Slika 6, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman.

Slika 7, SI AS 1851 Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941-1945, t.e. 59, p.e.1680.

Slika 8, SI AS 1851 Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941-1945, t.e. 59, p.e.1680.

Slika 8a Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor zemljevida Rok Cigli, avtorji vsebine Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Blaž Štangelj.

Slika 9, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Župnija Preloka.

Slika 10, Nadškofijski arhiv Ljubljana, serija Razno, 25A, IX Okupacija in revolucija.

Slika 11, Osebni arhiv Franc Čadonič.

Slika 12, Osebni arhiv Franc Čadonič.
Slika 13, Osebni arhiv Franc Čadonič.
Slika 14, Osebni arhiv Jože Čemas.
Slika 15, Osebni arhiv Jože Čemas.
Slika 16, Osebni arhiv Jože Čemas.
Slika 17, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor Fotografije Božidar Flajšman.
Slika 18, Osebni arhiv Frančiška Tahija.
Slika 19, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtor Fotografije Božidar Flajšman.

Summary

Bojan Balkovec

Zilje - the story of a small village

The World War II outpost in Zilje was first set up by members of the Financial Guard, and later by the Royal Army. The outpost was renovated by emptying and reinforcing three houses. They built a bunker in front of one of the houses and dug trenches between them, so they could move safely. All three houses were surrounded by barbed wire. The structures were populated at the beginning of the war, but they were fortified in the autumn of 1942.
In the summer of 1942, the people of Zilje were also sent to Italian camps. Most of them were sent to the island of Rab. Due to very bad conditions, people were even dying. The partisans did not attack the Italian crew, also because of the danger that the Italians would take retaliate against the villagers.

Children were, naturally, also the victims of the war. It was stressful for them that they had to pass the Italian checkpoint on their way to school in the neighboring village of Preloka. They were constantly stopped by the soldiers. In addition to that, the children were often victims of the Ustashe shooting from the Croatian bank of the Kolpa River. They used to shoot at children when they swam in the river. Luckily nobody was hit since they mostly fired into the air, but it was definitely unnerving for the children.

After the Italian capitulation, the villagers demolished the bunker. In one of the houses previously occupied by the Italians, a partisan hospital was operating briefly in the fall of 1943. During the German offensive in the fall of 1943, German troops passed through the village. Later, there were no military operations in the village until the end of the war.

Kazalo osebnih imen

A
Adam, Tončka 33, 35
Adlešič, Katica 38
Ambrožič, Lado 109, 112

B
Balkovec, Bojan 6, 36, 119, 137
Berkopec, Amalija 91
Berkopec, Lenka 91
Berkopec, Terezija 91
Berkopec, Tončka 91
Bezek-Jakše, Mirjam 58, 68
Bogdanovič, Gabre 14
Borut, obveščevalec 89, 96, 97, 100, 105, 106
Bračika, Janko 16, 35
Brajič, Ivan 108
Brinc, Alojz 86, 88, 89, 93
Brodarič, Anton 84
Brodarič, Marija 84
Brozič, Jože 15

C
Car, Danica 27
Casertano, Raffaele 14
Cencić, Franjo 36
Cerar, Miro 39
Cerar, Srečko 32
Cesar, Marija 81
Cuccu, Giovanni-Ivo 27

Č
Čadonič, Franc 129, 130
Čadonič Frančiška (roj. Erdeljac), 129, 130
Čadonič, Jože 130
Čadonič, Marija 129
Čadonič, Marko (oče) 129, 130
Čadonič, Marko (sin) 129, 130
Čemas, Franc 131
Čemas, Ivan 131
Čemas, Jože 126, 131
Černič, družina 71
Černič, Mateja 70
Černič, Toni 15
Čop, Darinka (Darka) (prej Šimec) 29, 30, 31

D
Drakulić, Niko 29
Draksler, Iva 90
Dular, Jože 33

F
Ferenc, Tone 7, 13, 16, 19, 49, 76
Filak, Vida 91

Firova, Slavka 15
Flajšman, Božidar 7, 45, 51, 58, 68
Fux, Manek 15

G
Gambara, Gastone 49
Godina, Ferdo 26
Goleš, (Janta) Janko 14
Golobič, Marija Marlena 29
Gornik, Barbara 68
Gornik, Tončka 96, 98
Grazioli, Emilij 79
Grdun, Jože 123, 126, 134
Gregorič, Marija 91
Guček, Milan 105, 109

I
Ilc, Andrej 84
Ivec, Martina 15

J
Jakša, Gustel 92
Jelenič, Marija 11
Judnič, Marjan 29
Jug, Feliks 133
Jug, (Tinčika) Martina 16
Jurajevčič, Olga 15
Jurejevčič, Tončka 91

K
Kambič, Ivan 95
Kapušin, Pepca 92
Karlin, M. Alma 25, 33
Klanjšček, Zdravko 16
Klemen, Norbert 15
Klemenčič, Alfonz 5
Klepec, Jožef, 25
Kobetič, Nežka 29
Kočevar, Anton 58
Kočevar, Blaž 19, 81
Kočevar, Franc 25, 26
Kolar, Franček 109, 110
Koležnik, Marija 33, 34
Konjajev, Zora 81, 82
Kordež, Marija 38
Kordić, Danijel 22
Kralj, Anton 29, 39, 86, 88, 89, 90, 92
Kralj, Terezija 90, 91, 92, 93, 94
Kramarič, Drago 29

L
Logan, F. Edward ml. 25
Lorković, Mladen 14
Lužar, Pavle 92

M
Maccario, poveljnik 64
Macele, Slavica 91
Majzelj, Zinka 15
Malešič, Jože 92
Malešič, Marija 91
Malešič, Pepca 91
Manzoni, Romeo 105
Mihelič, Milka (Ljudmila) 28
Miljavac, Vladka 29, 39
Moravec, Pepca 91
Mussolini, Benito 49

N
Nemanič, Jule 92
Novak, Ante 81
Novaka, Franc-Luka 81

O
Okorn, Toni 15
Omahen, Mirko-Borut 105

P
Panjan, Anton 29
Pavlin, Mile 47, 49
Pečavar, Marija 19, 79
Pelissier, M., poveljnik 49, 51, 55, 56, 58, 61, 62, 66
Penca, Jože 47, 49, 51, 62, 64, 66
Petrovič, Peter 39
Pokorn, Jože 9, 126, 127, 128, 129, 131
Plut, Irena 19, 79
Plut, Katarina (Miklavževa Katka) 81
Polič, Radko 19, 20, 21, 33, 39, 75, 76, 82, 86, 100, 109, 110, 112
Požek, Peter 88

R
Radkovič, Zvonimir 23
Rauh, Bogomila 28
Rauh, Milka 28
Rauh, Peter (oče) 28
Rauh, Peter (sin) 28
Repe, Božo 7
Robotti, Mario 47, 79
Rus, Zvonko 15, 27, 32, 56, 58, 66
Rustja, Karel 113

S
Semič, Stane-Daki 27
Simonič, Ivan 108
Sodec, Marija 29
Starc, Terezija 29
Starešinič, Franc 39, 40
Starešinič, Ivan 31, 32
Starešinič, Jože 121, 123, 126
Starešinič, Marija 9, 32
Stipanič, Anton 7, 10, 22, 83, 94, 95, 96, 98, 99, 112
Strahinič, Ilija 14
Strle, Franci 105
Sunajko, Stevo 109

Š
Škrk, Gracijan 32
Šober, Ferdo 98
Špehar, Ivan (Sinji vrh) 108
Špehar, Ivan (Breg) 23, 24, 33
Špehar, Štefka 23, 24, 33
Štangelj, Blaž 7, 47, 51, 58, 68, 73, 75, 111, 117
Štraus, Albina Sonja 19
Štraus, Milan 19
Šubašič, Ivan 22

T
Tahija, Frančiška 38, 123, 129, 131, 132, 133, 134
Tomašević, general 36
Trgo, Fabijan 49
Turnšek, Nataša 31

V
Vidovič-Miklavčič, Anka 76, 77, 112, 113
Vogrič, Rudi 49, 66, 75, 76, 77, 80, 82, 83, 85, 86, 90, 92, 101, 102, 105, 108, 109, 110, 112
Volf, Franc 29
Vončina, Drago 78, 80, 83, 86, 100, 104
Vovko, Andrej 7

W
Weiss, Boris Anton 19, 20, 21, 77
Weiss, Janez 33, 77

Z
Zepuhar, Franc 22, 23

Ž

Žabkar, Lojze Jože 5, 6, 16, 58, 86
Živković, Nikola 14
Žugelj, Angela 129, 134